RÜDIGER VON KRAUS

Nobili și artizani

O istorie neștiută a sașilor din Transilvania

istorie cu blazon

CORINT

RÜDIGER VON KRAUS

Nobili și artizani

O istorie neștiută a sașilor din Transilvania

istorie cu blazon

CORINT

Colecţie iniţiată şi coordonată de

FILIP-LUCIAN IORGA

RÜDIGER VON KRAUS

NOBILI ȘI ARTIZANI

O istorie neștiută a sașilor din Transilvania

Traducere din limba engleză de Ioana Filat
Text memorialistic inedit
de Erhard von Kraus
Postfață de Filip-Lucian Iorga

CORINT BOOKS
2018

Redactare: Filip-Lucian Iorga
Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustrație copertă: *O trupă de teatru săsesc*

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin EDITURII CORINT BOOKS.

ISBN 978-606-793-470-0

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VON KRAUS, RÜDIGER
Nobili și artizani. O istorie neștiută a sașilor din Transilvania / Rüdiger Von Kraus ; trad. din lb. engleză de Ioana Filat. - București : Corint Books, 2018
Conține bibliografie
ISBN 978-606-793-470-0

I. Filat, Ioana (trad.)

PREFAȚA AUTORULUI

homas, întâiul von Kraus, ar fi avut o herghelie de cai de paradă, pe care ar fi adus-o la Viena, pe timpul împăratului Leopold I. Caii i-ar fi plăcut atât de mult împăratului, în timpul paradei, încât Thomas i-ar fi dăruit împăratului, fapt care l-ar fi determinat pe Leopold să-l înnobileze pe Thomas. O altă versiune asupra înnobilării, care circula în familie, era că primul von Kraus ar fi fost un cizmar care i-ar fi furnizat sandalele împărătesei Maria Tereza. Această a doua versiune, care se propagă în unele ramuri ale familiei din tată în fiu, ar fi fost ușor de verificat (și de demontat) dacă toţi membrii familiei ar fi avut acces la arborele genealogic pe care Erhard von Kraus îl întocmise, la Codlea, în urmă cu câteva decenii. De fapt, membrii familiei nu prea erau interesaţi de istoria acesteia, așa că arborele nu a avut mare circulaţie în familie, cu toate că Erhard nu a ascuns deloc faptul că l-a întocmit. Din acest arbore reieșea clar că primul cizmar din familie s-a născut în 1812, deci după moartea împărătesei, în 1780. Nu la fel de simplă era verificarea poveștii cu herghelia, care circulă până în zilele noastre în alte ramuri ale familiei.

Primul indiciu că povestea hergheliei n-ar fi fost adevărată l-am primit citind romanul *Cocoșul decapitat* (*Der geköpfte Hahn*) al lui Eginald Schlattner, în 1998. Acolo, autorul vorbește despre o familie von Kraus din Făgăraș. La scrisoarea mea, în care îi adresam întrebarea dacă știe mai mult despre familia mea decât a scris în carte, Eginald mi-a răspuns că nu, și că puținul pe care îl știe îl datorează unei doamne Haupt, a cărei adresă mi-a dat-o. Foarte amabila doamnă Haupt mi-a răspuns, de la Nürnberg, că primul von Kraus a fost înnobilat pentru „vitejie în fața dușmanului" (*Tapferkeit vor dem Feinde*). Hm, deci nici vorbă de vreo herghelie. Cu câțiva ani mai devreme făcusem, de altfel, rost, de la un unchi, tot din Germania, de o copie a actului de înnobilare și de traducerea lui din latină în germană. Cam uitasem de această copie, dar acum interesul îmi crescuse. Din păcate, traducerea nu îmi satisfăcea curiozitatea, fiindcă motivul înnobilării era indicat vag, ca fiind „pentru fapte de credință săvârșite de sus-numitul supus în slujba Înaltei noastre Case Regale de Austria, în mai multe prilejuri, momente și locuri, pe care acesta le va înnoi și înmulți neîndoios."

În orice caz, povestea hergheliei dăruite împăratului nu se potrivea prea bine, mai veridică părea vitejia în fața dușmanului.

Cam la acest stadiu al cunoașterii trecutului familiei mele ajunsesem când, în 2012, am început să urmez cursuri de istorie la Universitatea Harvard din Cambridge, Massachusetts. Știam că nu vreau să mor înainte de a fi încercat să-mi satisfac dorința de a studia istorie. Douăzeci și trei de ani petrecusem până atunci lucrând la consolidarea firmei Addex Inc., care m-a ajutat să cumpăr

case, să plătesc studiile celor doi băieți și să asigur, pentru soția mea, Roxana, și pentru mine, un venit pe viață. Ferească Dumnezeu de intrarea în bucluc a firmei, înainte s-o vindem. Pentru oameni maturi, Harvard oferă, începând din anii 1920, cursuri la care ai acces fără a trebui să treci un examen de admitere. Calitatea cursurilor e aceeași cu a celor din restul universității. Poți să urmezi câte cursuri vrei. Numai dacă vrei să obții un titlu academic, trebuie să iei anumite cursuri, dintre care și unul foarte dificil, care trebuie promovat cu cel puțin un B (A este cea mai bună notă, iar cu F rămâi repetent) și care constituie admiterea în programul și specialitatea dorite. Primul curs pe care l-am ales a fost despre Conferința din februarie 1945, de la Yalta, și părți din lucrarea de sfârșit pentru acest curs le găsiți și în această carte. În 2015 terminasem cu brio cursurile necesare pentru un Master în istorie. Mai trebuia să scriu teza de master, care începe cu o propunere de 30 de pagini, în care descrii despre ce vrei să vorbești în teză. În pregătirea propunerii, școala îți repartizează un consilier dintre cadrele didactice, care te ajută să scrii propunerea și, după ce o consideră demnă, te ajută să găsești un director de teză, care trebuie să fie un profesor universitar (*Full Professor*). Consilierul meu a fost lectorul Dr. Donald Ostrowski, care mi-a mărturisit ca eram cel de-al 756-lea client al său.

Am avut norocul, sau ghinionul, ca propunerea mea să trezească interesul profesorului Charles S. Maier, unul dintre cei mai respectați istorici din catedra Harvardului, și care mi-a devenit director de teză. Ghinion, fiindcă m-a lăsat să scriu două proiecte complete, fiecare de peste o sută de pagini, privind ambiguitatea noțiunii

de nobleţe la saşii din Transilvania, ca să ajungem, în cele din urmă, la concluzia că era mai bine să scriu numai despre istoria familiei mele. Şi aici am dat puţin chix la început, când am pomenit cele două legende despre caii oferiţi cadou lui Leopold şi despre sandalele Mariei Tereza. Pentru profesor, aceste legende nu aveau semnificaţie pentru o lucrare ştiinţifică. Noroc, fiindcă am învăţat enorm din acest exerciţiu care m-a făcut să calific metoda didactică a profesorului cam aşa: „să fiu lăsat să greşesc, ca să reuşesc" (*letting me fail in order to succeed*). După ce m-a felicitat şi mi-a dat un A pentru lucrare, m-a rugat să mă adresez lui cu Charles (sau Charley, la alegere). Ne-am împrietenit.

O cu totul altă atitudine faţă de legendele de familie are coordonatorul colecţiei *Istorie cu blazon*, Filip-Lucian Iorga, care m-a invitat să public în România cartea mea despre istoria familiei von Kraus. El m-a încurajat şi să amintesc legendele în versiunea românească, ceea ce am şi făcut în această prefaţă. Amândurora, şi profesorului Charles Maier, şi lui Filip Iorga, le mulţumesc mult pentru îndrumările fără de care această carte n-ar fi fost posibilă.

Mai sunt câteva persoane fără de care cartea n-ar fi existat. O toamnă întreagă şi luna decembrie 2016 soţia mea, Roxana, m-a eliberat de orice altă grijă, ca să pot să mă concentrez pe definitivarea lucrării. Cu Erhard, pe care l-am amintit deja, am petrecut trei zile minunate la Raubling, în Bavaria, timp în care mi-a povestit multe detalii despre ramura din Codlea a familiei. Cartea lui despre grădinăritul din Codlea o citez în cartea de faţă. Dar şi mai important, el a compus, pe baza unui început făcut de învăţătoarea Rosa von Kraus, cel mai complet

arbore genealogic al familiei, grație căruia am putut avea la îndemână toate datele de naștere și de moarte ale strămoșilor mei. O săptămână am petrecut în Künzelsau, Baden-Württemberg, la familia Theurer. Cornelia Theurer și Barbara Proksch, împreună cu mama ei, Traudl Proksch, în vârstă de 101 ani, cu verișoara și mătușa Corneliei, din Tübingen, toate descendente ale ramurii făgărășene, despre care mi-au oferit mare parte din materialul citat. De mare valoare a fost o copie pe care o aveau a unui studiu din 1972, realizat de Karl Friedrich, istoric din Făgăraș, despre familia noastră. Acest studiu a fost sponsorizat de codleanul Ernst von Kraus, care emigrase câțiva ani mai devreme în Germania, la Stuttgart, unde deschisese o agenție de publicitate de succes, care i-a permis să cheltuiască ceva bani pentru a afla amănunte din trecutul familiei. Ernst este și cel care a reușit să scoată originalul actului de înnobilare din România și să-l aducă făgărășanului Friedrich von Kraus, care se stabilise în Gütersloh, Nord-Rhein Westfalen, după prizonieratul, ca soldat german, în Anglia. Friedrich era descendentul căruia, după regulile familiei, îi revenea dreptul la documentul original. Acest document se află astăzi în posesia fiului său, Friedrich-Wilhelm, care s-a mutat la Bielefeld, nu departe de Gütersloh. Cornelia Theurer a făcut și traducerea în germană a lucrării, foarte necesară pentru majoritatea familiei, stabilită în Germania.

Mulţumesc mult și Ioanei Filat, pentru traducerea în limba română, care are un sunet special, graţie utilizării cuvintelor potrivite pentru epocile cuprinse în carte.

RÜDIGER VON KRAUS

INTRODUCERE

Despre mica nobilime europeană în general s-a scris destul de puţin până acum, iar despre o anume familie situată la periferia geografică a Europei nu s-a scris aproape nimic. În cazul nostru, această periferie nu desemnează doar localizarea familiei pe meleagurile din *Dracula* lui Bram Stoker, ci şi contextul particular în care s-a aflat familia săsească von Kraus, înconjurată pe de o parte de maghiari puşi pe zâzanie şi, pe de altă parte, de români ajunşi, din foşti iobagi, stăpânii Transilvaniei.

Trei sferturi din saşii din Ardeal au deţinut, chiar de la începuturi — secolele XII-XIII –, un statut propice forţelor de nivelare socială. În *Königsboden* — teritoriile conferite acestora de monarhi — privilegiile saşilor înnobilaţi de conducătorii Transilvaniei au fost limitate de aceste forţe.

Familia von Kraus îşi are începuturile în 1702, în rândurile saşilor stabiliţi în afara acestor Königsboden — teritoriile din Transilvania cu un sistem feudal –, ceea ce le-a permis să-şi exercite toate privilegiile inerente titlului nobiliar. Peste mai bine de un secol, un membru al

familiei și-a stabilit ramura într-o localitate care ţinea de sistemul legislativ din Königsboden. Aceste legi speciale au fost înlocuite, în cele din urmă, de legile impuse de cele trei state — Austria, Ungaria și România — care s-au succedat la conducerea Transilvaniei de-a lungul celor trei secole și jumătate de istorie a familiei noastre.

Acesta este contextul istoric mai larg în care voi urmări o seamă de membri ai familiei von Kraus care și-au lăsat amprenta personală. Cele șase părţi ale relatării — fiecare având între trei și cinci capitole — se succed în ordine cronologică, întreruptă de secvenţe retrospective sau anticipative, cu scopul de a da coerenţă și o anumită structură naraţiunii și de a dezvolta personajele.

Prima și cea mai scurtă dintre părţi prezintă concursul de împrejurări istorice care a declanșat reperarea existenţei familiei din Făgăraș pe radarul istoriei. Fără înnobilarea lui Thomas nu ar fi existat nicio diplomă de înnobilare[1] — primul document păstrat, folosit și interpretat de familie în diverse moduri, de-a lungul anilor.

Modestul titlu nobiliar conferit de împăratul Leopold I al Sfântului Imperiu Roman lui Thomas Kraus nu l-a îmbogăţit pe acesta din urmă peste noapte. De aceea, în partea a doua, vom explora cel mai plauzibil scenariu prin care Thomas și urmașii săi direcţi au reușit să-și coreleze noul statut la nevoia de a se întreţine material. În absenţa informaţiilor certe, în acest capitol a trebuit să recurgem la „speculaţii", printre care se numără și cauza înnobilării.

La aproximativ un secol de la dobândirea titlului nobiliar, un membru al familiei a lansat o nouă ramură

[1] Vezi Anexa 1.

genealogică și o nouă ocupație de familie, în localitatea Codlea (Zeiden) din apropiere. Așadar, partea a treia a trebuit să includă o secțiune retrospectivă, care să prezinte statutul comunității săsești din Königsboden, teritoriu de care aparținea și Codlea. Tot în partea a treia, o a treia ocupație meșteșugărească, probabil cea mai de succes, devine o afacere de familie. În final se relatează începutul Primului Război Mondial și efectele sale asupra familiei.

Consolidarea grădinăritului — noua afacere a familiei din Codlea — și disoluția ramurii genealogice din Făgăraș constituie subiectul celei de-a patra părți. Odată cu integrarea Transilvaniei în teritoriul României, după Primul Război Mondial, dimensiunea etnică a familiei a ieșit în evidență. Încheierea acestei părți este o nouă relatare de război, privind participarea familiei la cel de-al Doilea Război Mondial.

Spre deosebire de consecințele etnice relativ minore ale Primului Război Mondial, al Doilea Război Mondial a declanșat schimbări politice drastice. Partea a cincea analizează începutul alienării sașilor de noua ordine politică și reacția acestora, sub forma emigrării în masă, inițial redusă, iar mai târziu explozivă, în momentul în care nevoia de lichidități a României comuniste i-a preschimbat într-un bun de export. Membrii familiei au luat parte, în diverse moduri, la această emigrare în masă, în principal către Germania și Austria.

Unul dintre reprezentanții familiei von Kraus, împreună cu partenera sa de viață, și-au ales America drept destinație țintă. Este vorba chiar despre autorul acestor rânduri. Ultima parte a cărții prezintă contextul politic

Capitolul I

CUM ȘI-A DOBÂNDIT O FAMILIE DE SAȘI TITLUL NOBILIAR: THOMAS KRAUS ȘI BĂTĂLIA DE LA ZENTA

1. Un concurs de împrejurări din 1663

Familia lui Thomas Kraus este menţionată pentru prima dată în documente după Bătălia de la Zenta, din 1697, însă un început mai potrivit al istoriei îl constituie un concurs de împrejurări din anul 1663. La data de 17 aprilie a acestui an, otomanii i-au declarat război împăratului Leopold I al Austriei, numit în mod formal Împărat al Sfântului Imperiu Roman, după ce acesta avusese o tentativă modestă de a recupera Transilvania, aflată de un secol și jumătate sub suzeranitate otomană. La încheierea Războiului de Treizeci de Ani, sultanul Mehmed al IV-lea (care a domnit între 1648 și 1687) și marele său vizir, Ahmed Köprülü, nu doreau să rateze șansa de a profita de epuizarea forţelor Imperiului Austriac, după un lung război, pentru a se extinde în Europa. În Viena, datorită amplasării sale între Munţii Carpaţi și Alpi, cei doi vedeau calea care urma să-i ducă la Roma — ţelul ultim care

le permitea instalarea ca urmași ai Imperiului Roman.[1] Acest țel a declanșat o întreagă serie de bătălii, între care se evidențiază Bătălia de la Zenta din 1697, care a jucat un rol important în povestea noastră.

Pe 18 octombrie 1663 s-a născut prințul Eugeniu de Savoia, cunoscut și ca „prințul Eugen", a cărui campanie militară ingenioasă îndreptată împotriva otomanilor l-a convins pe Leopold să-i încredințeze contingentul maghiar al armatei sale, care a ajuns să lupte în Bătălia de la Zenta.

Tot în 1663 s-a născut și Thomas Kraus, la Făgăraș, în Transilvania. Curajul de care a dat dovadă în Bătălia de la Zenta a fost un factor important în înnobilarea sa. Așa cum s-a întâmplat adesea, zapisul de înnobilare a constituit și primul document din istoria familiei von Kraus. Fiecare eveniment în parte merită câteva cuvinte.

Cel puțin oficial, otomanii făcuseră pace cu Habsburgii prin Tratatul de la Zsitvatorok din 1606, care le permisese acestora din urmă să se concentreze asupra luptei cu rivalii lor francezi din vest. Nemulțumirile mocnite ale ambelor tabere după semnarea tratatului sunt subliniate de relatările reprezentanților vienezi aflați la Constantinopol, care menționează „semne de primejdie și preveniri bine întemeiate în privința noului vizir, Ahmed Köprülü"[2], care îi urmase în 1661 tatălui său, Mehmed (vizir între 1656 și 1661). Conflictul din 1663, precum și anumite evenimente indirecte anterioare și posterioare survenite, de această dată, în Transilvania, le-au oferit celor doi adversari șansa sau pretextul să întreprindă acțiuni militare. Detaliile împrejurărilor prin care un principat relativ

[1] Philip Mansel, *Constantinopole: City of the World's Desire, 1453-1924*, Londra, John Murray, 1995, p. 4.

[2] John P. Spielman, *Leopold I of Austria*, New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, 1977, p. 48.

minor precum Transilvania a ajuns să declanșeze mai multe decenii de ciocniri armate între aceste două mari puteri relevă complicatul tablou politico-religios al Europei de Est din acele timpuri. Principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi al II-lea, a văzut un prilej numai bun de a îndeplini visul tatălui său — instaurarea unui regat protestant — atunci când hatmanul cazacilor, Bogdan Hmelniţki, i-a propus să se alieze cu el în lupta împotriva Poloniei catolice. Oameni cu concepţii independente, cazacii nu erau protestanţi, însă fuseseră dezamăgiţi când Polonia îi silise să se subordoneze fraţilor lor moscoviţi ortodocși. Deși jurase credință, Hmelniţki căuta să scape de jugul moscovit și polonez, aliindu-se cu Transilvania cea protestantă, cu Suedia și cu Brandenburgul. După Războiul de Treizeci de Ani, Suedia ajunsese cea mai mare putere protestantă din Europa acelor timpuri, așadar, sub conducerea ei, victoria era asigurată. Cel puțin așa au crezut principele Rákóczi și hatmanul Hmelniţki până în 1657, an în care hatmanul a decedat brusc, iar Carol al X-lea al Suediei a trebuit să părăsească Polonia pentru a se lupta cu danezii. Subordonarea anterioară a lui Hmelniţki faţă de Moscova îi îndepărtase deja pe aliaţii săi sudici, tătarii din Crimeea, dușmanii permanenți ai Moscovei. Ca urmare a subjugării lui Hmelniţki, tătarii s-au alăturat Poloniei, care și-a condus aliaţii musulmani și otomani de-un sânge în campania de pedepsire a vasalului ardelean rebel. Armata principelui Rákóczi nu avea cum să ţină piept singură otomanilor. Înfrânt, principele a murit în 1660, în urma rănilor suferite în bătălie. Însă după ce Dieta Transilvaniei a ales la conducere un nou principe, aliat Habsburgilor, otomanii erau în pericol să piardă principatul Transilvaniei, cu tot cu tributul pe care-l plătea acesta vistieriei Porţii Otomane. Poarta a

răspuns printr-o nouă intervenţie militară, care a dus la moartea eroică a noului principe şi la instalarea favoritului Înaltei Porţi. Greoaia maşinărie politică a Sfântului Imperiu Roman, alimentată de îngrijorările „refugiaţilor transilvăneni, ale nobililor maghiari de la curte şi ale sfetnicilor secreţi «din Est» ai lui Leopold"[1] şi de ameninţarea la adresa întregii creştinătăţi, a intrat în acţiune, iar în ianuarie 1664, după luni de negocieri, Dieta din Regensburg a format o armată de coaliţie împotriva otomanilor, care se apropiau tot mai mult de Graz şi de Viena. Înaintarea relativ lentă a otomanilor a permis forţelor de coaliţie să dea piept cu turcii în timpul traversării râului Rába, la mănăstirea Szentgotthárd. După ce au fost respinse la început din cauza proastei conduceri, forţele aliate au învins până la urmă, iar mii de soldaţi otomani s-au înecat în râu, un semn premonitoriu parcă pentru Bătălia de la Zenta, în care aveau să se înece încă şi mai mulţi. Bătălia de la Szentgotthárd, de pe 1 august 1664, va fi prima dintr-o serie de ciocniri care s-au prelungit până în primul sfert al următorului secol şi care au reuşit să-i alunge până la urmă pe otomani înapoi pe meleagurile dunărene.

Una dintre înfruntările decisive a fost asediul otoman asupra Vienei, din 1683, condus de Kara Mustafa.[2] Dacă aliaţii conduşi de regele Sobieski al Poloniei nu ar fi salvat oraşul în al doisprezecelea ceas, contele Rüdiger von Starhemberg, cu puţinii săi oşteni rămaşi să apere reşedinţa regală, ar fi sucombat în faţa marelui vizir. Tot în această bătălie, prinţul Eugen a avut prima oară, ca tânăr ofiţer, prilejul să se distingă în lupta împotriva otomanilor. Acest

[1] Spielman, *Leopold of Austria*, p. 48.

[2] Kara Mustafa era succesorul ales pe sprânceană al lui Ahmed Köprülü la rangul de mare vizir.

„prinț francez de origine italiană cu înfățișare șteарsă"[1] fusese desemnat de Ludovic al XIV-lea să urmeze o carieră ecleziastică, precum unchiul său, cardinalul Mazarin. El însă își dorise de mic să se alăture armatei. Această dorință, precum și exilarea mamei sale de la curtea franceză[2] i-au îngăduit să-și ofere fără mustrări de conștiință serviciile lui Leopold I. A sosit la Viena într-un moment foarte bun, căci Leopold avea mare nevoie de ajutor. La vremea aceea, Leopold era implicat în conflicte atât în est, împotriva trufașilor maghiari și a otomanilor, cât și în vest, împotriva marelui său rival și văr, Ludovic al XIV-lea al Franței, „Regele-Soare". Pe frontul din est, prințul Eugen și-a încercat pentru prima oară forțele, așa cum am zis, în apărarea Vienei asediate de otomani. Însă cea mai mare victorie o va câștiga paisprezece ani mai târziu, la câteva luni după ce va prelua comanda contingentului maghiar al armatei imperiale.

2. Bătălia de la Zenta

Pe 11 septembrie 1697, la nouă dimineața, compánia de husari trimisă de prințul Eugeniu de Savoia în recunoaștere în nord, pe malul drept al râului Tisa, și-a făcut apariția în tabără cu un ostatic de rang înalt, Cafar Pașa. Sub amenințarea cu moartea, Cafar Pașa a divulgat

---

[1] Robert A. Kann, *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*, Berkley, University of California Press, 1977, p. 67.

[2] Celibatarul cardinal Mazarin și-a adus nepoatele italiene la curtea franceză. Una dintre acestea, Olympia Mancini, s-a măritat cu Eugène Maurice de Savoia, cu care a avut opt copii, printre care și prințul Eugen. Olympia s-a implicat în tot felul de intrigi de curte, cum ar fi faimoasa Afacere a Otrăvurilor, pentru care a fost expulzată din Franța.

faptul că sultanul Mustafa al II-lea, comandantul său, își schimbase obiectivul, nemaidorind să cucerească Seghedinul, pierdut de turci în urmă cu un deceniu. În schimb, își propusese să traverseze Tisa la sud de orașul Zenta, situat undeva între tabăra prinţului Eugen și Seghedin, iar de acolo plănuia să cucerească Timișoara, de unde urma să ocupe nordul Ungariei și Transilvania.

Prinţul Eugen urmărise armata otomană cu unicul ţel de a o slăbi cât mai mult sau chiar de a o învinge decisiv la momentul potrivit. Informaţiile divulgate de pașă se arătau promiţătoare. Dacă s-ar fi folosit de ele, însă, ar fi însemnat să acţioneze contrar așteptărilor otomanilor, și anume să se retragă la nord, în direcţia opusă celei din care veniseră, punându-și soldaţii și ofiţerii sleiţi de puteri să înainteze rapid pe teren mlăștinos. Era crucial să se deplaseze rapid pentru a-l opri pe sultan să traverseze râul și a evita bătălia. Pentru a-și face o idee asupra situaţiei, prinţul a luat-o înaintea armatei, călare, însoţit de cavalerie și înarmat cu câteva piese de artilerie ușoară. De-acum era în toiul după-amiezii și, cum soldaţii erau istoviţi, cei mai mulţi comandanţi ar fi lăsat totul pe a doua zi.

În faţă i se întindea o priveliște impresionantă, turcii construiseră deja un semicerc de tranșee și fortificaţii până la piept înălţându-se din apa râului, pentru a apăra podul format din 60 de corăbii — opera inginerilor francezi. Acest semicerc al cărui diametru se întindea cale de aproximativ o mie de pași de-a lungul malului conţinea un adăpost format din ruinele unei armurării imperiale pe care otomanii o arseseră până în temelii și o conectaseră prin tranșee adânci la ambele laturi ale podului, alcătuind astfel un soi de redută menită să apere trupele care traversau podul.

Sosirea neașteptat de timpurie a armatei imperiale i-a luat pe otomani prin surprindere. La acea oră a după-amiezii,

mai toată cavaleria, cât și artileria grea deja trecuseră râul și își ridicaseră tabăra pe malul stâng. Cei rămași pe malul drept au dat zor, din instinct, să treacă râul, pe malul mai sigur, ceea ce a aglomerat prea tare singurul pod pe care îl aveau. După ce cavaleria prințului a risipit oștirea formată din 2000 de spahii care au îndrăznit să-și părăsească reduta și să dea atacul, marele vizir Elmas Mehmed Pașa, căruia sultanul Mustafa al II-lea îi încredințase paza malului drept, a hotărât să convoace corpul de armată care trecuse pe malul stâng. Cum podul era aglomerat, soldații a trebuit să vină pe jos până la cortul vizirului, care i-a îndemnat să-și dea viața luptând pentru sultan.

Cu toată buimăceala otomanilor, prințul a avut destul timp să pună la punct două atacuri pe care plănuia să le dea, cu toată ora înaintată. Chiar atunci a sosit un sol împărătesc cu un răvaș. Nu se știe dacă prințul bănuia deja ce conține sau era prea prins cu primul atac al cavaleriei, cu el în frunte, cert e că i-a spus solului că o să citească răvașul a doua zi. Consiliul de Război îi trimitea sfat să nu dea încă piept cu dușmanul. Dacă le-ar fi urmat sfatul, cariera sa ar fi avut, poate, de suferit, iar dacă ar fi pierdut bătălia, ar fi fost probabil arestat și judecat pentru insubordonare.[1]

---

[1] Unii istorici — von Kausler, de exemplu — au susținut că Eugen a fost arestat chiar și după ce a câștigat bătălia. Ar fi intervenit împăratul pentru a-l repune în libertate. Drept dovadă, acesta citează o publicație din Cöln [sic], din 1713 — *Leopold des Großen wunderwürdiges Leben und Thaten* –, precum și o aluzie dintr-o scrisoare a prințului Eugen trimisă prietenului său, Sinzendorf. Franz Georg Friedrich von Kausler, *Das Leben des Prinzen Eugen von Savoyen, Verbesserungen. Volum 1-5 (1663-1707)* (fiecare volum conține, la sfârșit, o secțiune intitulată „*Reflexion des Grafen von Bismark*"), *Bătălia de la Zenta*, pp. 75-85. Veracitatea arestării și a intervenției împăratului sunt anulate, drept „pure născociri", de istoricul militar britanic George Malleson

Eugen a profitat de podul îngust și vulnerabil și de scăderea forţelor armate ale inamicului de pe malul pe care se aflau, pentru a obţine victoria. Mai trebuia să ia cu asalt reduta, cu oștirea dinăuntru, însă, spre norocul său, spahiii au atacat flancul stâng al armatei imperiale, în nordul capătului de pod, pentru a reduce la tăcere artileria habsburgică proaspăt instalată, ale cărei ghiulele puteau vătăma podul. Atunci când infanteriștii au reușit să respingă atacul cu focuri continue de armă, spahiii au lăsat deschisă în retragerea lor o breșă lungă de 40-50 de pași pe malul râului, pe o porţiune unde apa se retrăsese. Această breșă a permis flancului stâng al armatei imperiale nu doar să silească trupele de apărare otomane să se retragă în redută, dar și să atace din spate corpul frontal al oștirii otomane. Soldaţii au trecut de șirul defensiv de căruţe, au sărit în tranșee și au escaladat fortificaţiile, punct în care a început lupta corp la corp. Cavaleria i-a urmat până la tranșee, de unde a deschis focul asupra inamicului, pentru a le permite infanteriștilor să escaladeze zidul fortificat. O parte din călăreţi au trecut mai departe, călcând peste maldărele de cadavre care umpleau tranșeele, și au avansat spre capul podului. Podul s-a aglomerat de mulţimea oamenilor care fugeau de pe câmpul de luptă, pe cai și căruţe, dintre care câteva mii au fost împinși în râu, unde și-au găsit moartea. Într-un sfârșit, forţele imperiale au pătruns până la redută, unde otomanii au încercat cu disperare să le ţină piept. Însă, după ce atâţia dintre ei muriseră înecaţi sau uciși, n-aveau cum să reziste strivitoarei armate. Măcelul comis de o armată împotriva celeilalte a durat până seara târziu, în jurul orei zece, moment în care prinţul Eugeniu de Savoia și-a retras oștirea în tabără.

(George Bruce Malleson, *Prince Eugene of Savoy*, Londra, Chapman and Hall, 1888, p. 57).

De-abia a doua zi, la lumina zilei, a ieșit la iveală ce înfrângere zdrobitoare suferiseră otomanii: printre morți se numărau marele vizir și ofițerii săi cu vechime[1], 20 000 de ofițeri de rang inferior și soldați căzuți pe câmpul de luptă, plus peste 10 000 care se înecaseră în râul lat de 350 de pași. Tabăra imperială a înregistrat 28 de ofițeri și 401 soldați morți și 133 de ofițeri și 1465 de soldați răniți.

Văzând dezastrul care avea loc pe malul drept al râului, Mustafa al II-lea a plecat, însoțit de garda sa formată din mai multe mii de soldați și de restul cavaleriei, și a luat-o spre Timișoara, lăsând trofee în urma sa, pe ambele maluri ale râului[2], cel mai de preț fiind Marele Sigiliu pe care Elmas Mehmed trebuia să-l poarte întotdeauna la gât, în calitate de mare vizir, și pe care prințul Eugen l-a prezentat ulterior împăratului Leopold.

Bătălia de la Zenta a avut și alte avantaje decât acelea materiale. La numai zece săptămâni de la bătălie, prințul Eugen s-a folosit de ea pentru a îngenunchea Sarajevo. Acest eveniment istoric a influențat soarta a numeroși participanți. Pe Elmas Mehmed Pașa l-a costat viața și cariera de-abia începută. Fusese numit mare vizir cu doar doi ani înainte, la vârsta de 34 de ani, în ciuda lipsei sale de experiență pentru un rang atât de înalt, în comparație cu predecesorii săi. Pentru prințul Eugen, Zenta a reprezentat încununarea carierei sale de până atunci, la vârsta de 34 de ani. A fost prima bătălie în care a comandat singur o armată întreagă. În același an, când fusese numit la comanda armatei imperiale din Ungaria, stârnise

---

[1] Printre marii ofițeri se numărau: încă 4 viziri, 13 beilerbei, 3 general-locotenenți de ieniceri și 54 de ofițeri superiori de ieniceri, spahii și silihtari. Kausler, *op. cit.*, p. 80.

[2] Printre trofee se numără: șapte stindarde de onoare și 423 de steaguri. *Ibidem.*

invidia multor ofiţeri superiori, printre care se numărau și A.B.C.[1], așa cum îl și avertizase prietenul său, tânărul conte Sinzendorf. Într-un context atât de dur, prinţul ar fi avut cu totul altă soartă dacă ar fi pierdut bătălia.

3. Thomas Kraus și societatea din Făgăraș

Cele cinci ceasuri ale Bătăliei de la Zenta au schimbat, de asemenea, viaţa ofiţerului Thomas Kraus, în vârstă și el tot de 34 de ani, care a luptat în rândurile regimentului ardelean al contelui Rabutin. Peste aproape cinci ani, la data de 9 iunie 1702, a fost înnobilat de Leopold I „pentru fapte de credinţă săvârșite de sus-numitul supus în slujba Înaltei noastre Case Regale de Austria în mai multe prilejuri, momente și locuri, pe care acesta le va înnoi și înmulţi neîndoios."[2] Unul dintre aceste prilejuri a fost Bătălia de la Zenta.

În diploma de înnobilare mai stă scris: „Prin acest hrisov, dăm de știre tuturor părţilor în cauză că, prin prezenta dispensă a Majestăţii Sale, numitul Thomas Krausz, iscusitul cetăţean din orașul Făgăraș, comitatul Albensi, Transilvania, este scutit de obligaţiile sale de iobag". Dar de unde și până unde aceste obligaţii menţionate în diplomă? Fusese Thomas Kraus iobag? Statutul său de sas transilvănean îi dă de înţeles unui observator cu ceva cunoștinţe în materie de istorie a Transilvaniei faptul că Thomas făcea, de fapt, parte dintr-o „comunitate săsească de egali unică în lume", concepţie poetizată și într-unul dintre cele mai îndrăgite cântece săsești:

---

[1] Cele trei litere îi denumesc pe Franz Karl von Auersperg (1655-1713), Ludwig von Baden (1655-1707), adică vărul prinţului Eugen, și pe Äneas von Caprara (1631-1701).

[2] Vezi Anexa 1, Diploma de înnobilare.

„Unde găsești neam mai nobil, fără stăpân și fără slugă?". Dar Thomas Kraus nu locuia în Königsboden, ci la Făgăraș, și se prea poate să fi avut obligații feudale față de un senior.

La o privire mai atentă, Făgărașul și împrejurimile sale par un ţinut unic, aflat în plină evoluţie socio-politică, la data când s-a născut Thomas Kraus acolo, în 1663. Până la mijlocul secolului al XV-lea, ţinutul Făgărașilor ţinea de Ţara Românească. Chiar și în secolul al XVII-lea câteva porţiuni ale sale încă aparţineau unor boieri valahi, precum familiile Cantacuzino și Brâncoveanu. Ţinutul este deja menţionat ca atare în *Andreanum*-ul din 1224, prin care regele Ungariei „le dă [sașilor] pădurea vlahilor [Blacis] și pecenegilor [Bissenis], ca să le folosească împreună cu sus-numiţii Blacis și Bissenis." În secolul al XVII-lea, pecenegii dispăruseră, probabil asimilaţi de români, iar ţinutul era populat aproape în exclusivitate de valahi/români. Excepţie făcea orașul Făgăraș și cetatea sa, unde trăiau unguri, sași și români.

Numele de Făgăraș îl purtau trei entităţi separate: orașul în sine, cetatea din oraș și ţinutul din sudul orașului și cetăţii, prelungindu-se la est și vest în munţii Făgăraș, care alcătuiau graniţa de sud, cu Valahia/Ţara Românească. Toate cele trei entităţi erau conduse după un cod de legi feudal la vremea nașterii lui Thomas și așa au rămas, mai mult sau mai puţin, până la sfârșitul secolului și chiar până mai târziu.

Ţinutul era împărţit oficial în trei comitate, dintre care cel mijlociu, adică domeniul Făgăraș, era cel mai mare. După Făgăraș urma comitatul Porumbacu, la vest, și Comăna la est. Majoritatea pământurilor aparţineau principelui transilvănean aflat pe tron la data respectivă. Nu se știe de ce, acești principi au hotărât să-și treacă pământurile pe numele soţiilor. Așa stăteau lucrurile și

în anul nașterii lui Thomas, când principele Mihai Apafi și-a trecut pământurile, în valoare de 80 000 de forinți, pe numele soției sale, Anna Bornemisza. Pământurile nu erau însă 100% proprietatea principilor și a soțiilor lor. În registrul din 1640, de exemplu, erau trecute în total 4477 de gospodării, din care principele la putere deținea 90%. Zece la sută erau dăruite sau arendate ca răsplată de subalterni cum ar fi comandantul cetății, pe când boierii dețineau bucăți mai mici de pământ.[1] Boierii descindeau din vechii proprietari români. Toți principii unguri, mai ales Gheorghe Rákóczi I (care a domnit între 1630 și 1648) au căutat să-i priveze de drepturi pe boieri. Mulți dintre aceștia și-au pierdut terenurile atunci când n-au reușit să-și dovedească cu hârtii statutul de proprietari de pământuri și doar o minoritate a fost primită în rândurile nobilimii maghiare. Principii căutau să discrediteze cât mai mulți proprietari mărunți de pământuri, pentru a-și mări latifundiile. Nu doar în Făgăraș s-a petrecut acest fenomen, ci și la est, pe domeniile latifundiare din Ucraina, precum și în restul Ungariei și în Europa Occidentală, odată cu sistemul seniorial. Sistemul avea la bază munca straturilor aservite, în marea lor majoritate iobagi. În 1640 aceștia reprezentau 3784 de gospodării, adică 85% din totalul de 4477 de gospodării. Iobagii trebuia să muncească în slujba principelui o săptămână din trei și erau legați de pământuri, spre deosebire de jeleri, care aveau ceva mai multă libertate de mișcare. Jelerii, care alcătuiau aproximativ 5% din gospodării, erau liberi să meargă unde voiau. Spre deosebire de iobagi, însă,

[1] Boierii erau proprietarii de pământuri din Valahia și Moldova, dar și din Făgăraș. D. Prodan, *Bojaren und „vecini" des Landes Fogarasch im 16. und 17. Jahrhundert*, Bukarest, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, 1967, passim.

jelerii nu deţineau bucata de pământ sau casa în care locuiau. Stratul social superior îl constituiau *depositi*, care reprezentau aproximativ 5% din supușii relativ scutiţi de obligaţii și cu libertate de mișcare, făcând parte din mica nobilime locală. Deși aceștia nu aveau dreptul de a-și lăsa privilegiile moștenire urmașilor sau de a le păstra odată ce se mutau pe alte pământuri. Boierii, adică micii proprietari de pământuri, reprezentau puţin peste 2% din gospodării, pe când mica nobilime și pătura foarte săracă alcătuiau câte 1%. Meșteșugarii nu reprezentau o categorie aparte, fiind trecuţi în rândurile celorlalţi supuși, deoarece lucrau și în slujba principelui.

Cercetările autorului nu au relevat nimic despre poziţia părinţilor lui Thomas pe scara socială. Într-un cerc familial circulă o poveste fără nicio bază documentară, potrivit căreia tatăl lui Thomas ar fi fost un „cizmar sărac din Șercaia (Schirkanyen)", o localitate din împrejurimile Făgărașului. Cum mai mulţi urmași de-ai lui Thomas au fost tăbăcari și cizmari, povestea ar putea avea un sâmbure de adevăr. Cert este că numele de Kraus, în orice variantă, nu figurează în registrul oficial al Făgărașului pe anul 1640[1], ceea ce indică probabil că familia nu se stabilise în Făgăraș la data aceea.

De la domnia lui Gabriel Bethlen (1613-1629) și până în 1676, sub supravegherea atentă a principesei Bornemisza, cetatea a fost renovată și lărgită de patru ori, ajungând astfel o splendidă reședinţă regală. Hârtiile principesei și ale înaintașilor ei arată că și cheltuielile au crescut în consecinţă, potrivit exigenţelor noii poziţii. Salariul unui grădinar „neamţ", cel mai probabil sas, în

[1] D. Prodan, ed., *Urbariile Ţării Făgăraşului*, vol. 1, 1601-1650, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, passim.

valoare de 80 de forinţi (în bani și bunuri), reprezentând mai mult de jumătate din salariul anual al administratorului — 150 de forinţi –, sugerează că meșteșugul săsesc era la mare căutare. Meșteșugarii sași, cum erau tâmplarii și rotarii, erau chemaţi de prin alte părţi, având întâietate, din câte se pare, în faţa maghiarilor și românilor. Această preferinţă ar indica faptul că meșteșugarii sași pricepuţi din Făgăraș ar fi găsit ușor de lucru, fapt care ar explica de ce au sosit părinţii lui Thomas în oraș. Un inventar din iunie 1680 arată, de asemenea, din câte piei s-au confecţionat 60 de perechi de cizme de piele marocană și 60 de perechi de cizme bărbătești și femeiești. Un registru negustoresc din 1679 menţionează cumpărarea a 80 de piei tăbăcite marocane, 30 de piei pentru căptușeli, 5 piei pentru tălpi și 176 marochinuri. În același registru sunt trecute 114 perechi de cizme și 176 de perechi de pantofi cumpărate. Așadar, în Făgăraș pare să fi existat o cerere mare de lucru pentru un tăbăcar cum a fost, poate, Thomas și cum au fost cu siguranţă mai mulţi dintre urmașii săi. Potrivit unui aranjament aflat probabil în vigoare în timpul vieţii lui Thomas, fiul cel mai mare era singurul moștenitor al pământului familiei sale, iar fraţii mai mici trebuiau să-și câștige pâinea din altceva. Pământul pe care familia von Kraus îl moștenea din generaţie în generaţie era mult prea mic pentru a fi împărţit.[1] Așa cum vom vedea mai târziu, familia stabilise un *fideicommissum* pentru a păstra legalitatea acestui aranjament.

[1] Câmpurile și pășunile inițiale măsurau probabil doar 53 Joch și 321 Klafter pătraţi, adică 75 de pogoane din aria Făgărașului. Cu timpul, la acestea s-au adăugat 70 de pogoane (50 Joch) de câmpuri și pășuni învecinate, plus un lot separat de 70 de pogoane, pe care se aflau construcţiile de cărămidă. Construcţiile de cărămidă ocupau mai puţin de 2 pogoane, iar restul erau câmpuri și pășuni. 1 Joch = 1,42 pogoane = 1600 Klafter pătraţi.

Renovările ordonate de Gheorghe Rákóczi I în prima jumătate a secolului al XVII-lea asupra cetății preschimbate în castel aveau scop de apărare. El a construit un al doilea zid interior pe laturile vulnerabile din nord și sud, iar spațiul dintre ziduri l-a umplut cu pământ, creând astfel o barieră lată de 8 metri. Tot el a adâncit și a lărgit șanțul de apărare umplut cu apă din râul Olt, care curge în apropiere.

Datorită tuturor acestor îmbunătățiri, castelul a devenit o fortăreață formidabilă, de necucerit. Însă și o posesiune de râvnit. În vremurile tulburi de la jumătatea secolului al XVII-lea, în care conflictele dintre otomani și Habsburgi complicau și mai tare mai sus menționatele aventuri ale lui Rákóczi al II-lea, cetatea i-a adăpostit pe susținătorii Habsburgilor.

Aliatul lui Rákóczi, voievodul valah Constantin Șerban al II-lea, a încercat să cucerească regiunea, asediind fără succes cetatea. Orașul și cetatea nu sprijineau întotdeauna aceeași persoană, ceea ce a dus la o confruntare armată în 1658, când cetatea a distrus orașul. Ulterior, la 9 mai 1688, Dieta Transilvaniei s-a reunit în sala principală a castelului pentru a proclama sfârșitul suzeranității otomane. Încheierea relațiilor cu Înalta Poartă a creat condiții propice pentru instalarea armatei imperiale în castelele din Făgăraș, Gurghiu (Görgeny) și Chioarul (Kövar), ceea ce nu a dus la încetarea conflictelor, iar Făgăraș a rămas ținta predilectă a invaziilor turcești până în octombrie 1690, când Ludwig von Baden[1] i-a alungat din Transilvania. Odată trecută primejdia otomană, Dieta a

[1] Înaintea prințului Eugeniu de Savoia, Ludwig von Baden, vărul său mai mare cu opt ani, era comandantul armatei imperiale din Ungaria. Datorită victoriilor sale împotriva turcilor, și-a câștigat porecla de *Türkenlouis*.

putut să se reunească în sala mare, de pe 18 până pe 26 ianuarie 1691, pentru a recunoaște domnia lui Leopold I.

Cel puţin în anumite privinţe, cei 150 de ani de suzeranitate otomană au însemnat că Transilvania nu a avut soarta Boemiei — o altă regiune care a creat probleme Imperiului Habsburgic. Bătălia de la Mohács, din 1526, care a marcat prăbușirea regatului medieval al Ungariei, sub loviturile Imperiului Otoman, a asigurat însă și cvasi-independenţa Transilvaniei și a coincis cu răspândirea protestantismului în regiune. Cu greu găsești în Europa lui Martin Luther un popor cu aptitudini mai mari pentru învăţăturile sale decât sașii transilvăneni. Așa după cum scria G.D. Teutsch:

„Spiritul liber și autodeterminarea care domneau la orașe și sate, în sfera ecleziastică și în cea obștească, i-au pregătit din timp pentru Reformă. Neamul săsesc a vădit din vechime o pornire spre crâcnire, împotrivindu-se opreliștilor puse de Biserica Catolică în propășirea spirituală și obștească. Nu doar o dată pe parcursul secolului al XV-lea, delegaţii lor au ajuns la Gran[1] și la Roma ca urmare a luptelor crâncene duse împotriva lor."[2]

Perpetuarea dreptului de a-și alege singuri preoţii a fost una din aceste aptitudini. Nobilul sas Markus Pemfflinger, ales în 1521 la conducerea Königsboden-ului, a sprijinit întrutotul diseminarea doctrinei luterane. Deși Făgăraș nu era în Königsboden, religia era unul dintre aspectele care influenţau puternic acea treime din

[1] Gran (Esztergom), localitate situată la nord-vest de Budapesta, era sediul arhiepiscopiei Ungariei, de care a ţinut episcopul sas până în 1555, când sașii au trecut definitiv la credinţa luterană.

[2] G.D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk. I. Band: Von den ältesten Zeiten bis 1699*, Hermannstadt, Transilvania, Druck und Welt Verlag von W. Krafft, 1899, p. 213.

populația de sași care trăia în teritoriile din Transilvania administrate de Ungaria. Populația maghiară din Transilvania a arătat același entuziasm pentru reformă, deși prefera doctrina calvinistă, care a instituit viitoarea Biserică Reformată. Un dezavantaj al statutului minoritar al sașilor din Făgărașul aflat sub stăpânire maghiară era acela că sufereau de pe urma deciziilor haotice puse în scenă de maghiarii reformați, cu toate că intrase în vigoare Legea *Approbaten* din 1653[1]. Astfel încât, în 1666, atunci când pastorul sas a fost mutat în altă localitate, întreaga congregație s-a destrămat. Din fericire pentru credincioșii devotați care erau dispuși să se deplaseze la vest, până în satul Beclean, aflat la o jumătate de oră, o oră de Făgăraș, aceștia puteau merge la slujbele religioase din micuța biserică luterană de acolo.

La vremea când se anunța stăpânirea Habsburgilor, atât reformații *Adel*[2], cât și sașii luterani au înțeles problemele pe care riscau să le aibă cu Habsburgii, care erau catolici fervenți. Ei voiau să evite represaliile sângeroase la care fuseseră supuși frații lor întru credință din Boemia, după Bătălia de la Muntele Alb. De aceea au solicitat de la bun început, în negocierile cu reprezentanții lui Leopold, din 1686, libertatea deplină de a-și practica religia drept condiție a recunoașterii suzeranității. Această solicitare a fost inclusă, de asemenea, în acordul încheiat cu

---

[1] Legea *Approbaten*, intrată în vigoare în 1653, perpetua acordurile potrivit cărora cele patru biserici oficiale din Transilvania — Catolică, Reformată (Calvinistă), Luterană și Unitariană — se bucurau de drepturi egale. Biserica Ortodoxă, de care aparținea majoritatea românilor, era doar tolerată, nu recunoscută oficial. G.D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, p. 440.

[2] În istoriografia populației germane din Transilvania, nobilimea maghiară e desemnată cel mai frecvent cu numele de *Adel*.

Karl von Lothringen, comandantul armatei imperiale, peste un an. Von Lothringen tocmai repurtase o victorie fulminantă împotriva otomanilor, la Mohács, în august, triumf care favorizase Viena în negocierile cu nehotărâtul principe transilvănean Mihai Apafi I. Principele fusese ales în 1661, cu sprijinul otomanilor, ca rival al lui Ioan Kemény, susţinut de Habsburgi. Când Kemény a fost ucis într-o bătălie împotriva otomanilor peste un an, Apafi a rămas unic conducător. Acordul dintre saşi şi von Lothringen a constituit una din etapele preluării treptate a Transilvaniei de către Habsburgi. Următoarea etapă a fost redactarea unei *Leopoldinisches Diplom*, la 4 decembrie 1691, în care erau trecute legile pe care le instaurau Habsburgii, inclusiv garantarea libertăţii religioase în Transilvania. Spre deosebire de Edictul din 1609 al lui Rudolf al II-lea, care garanta toleranţă religioasă pentru cultele supuşilor săi din Boemia şi care a avut efecte dezastruoase în regiune după anularea lui de către succesorul său, *Leopoldinisches Diplom* a rămas în vigoare până la sfârşitul monarhiei Habsburgilor, de câte ori trebuia invocată.

Încurajaţi de Diplomă, la data de 28 martie 1700, 130 de saşi din Făgăraş au solicitat oficial principelui Mihai Apafi al II-lea şi Gräv-ului (conducătorului) sas Johann Sachs von Hartneck să-şi aleagă singuri preotul şi dascălul. La data aceea, Thomas Kraus deja fusese numit căpitan al podului strategic de la Galaţi (Galatz) şi era cel mai probabil unul dintre semnatarii petiţiei. La doar o săptămână, preotul şi dascălul au pornit, însoţiţi de învăţăceii lor din Sibiu, spre Făgăraş. Asupra lor aveau o scrisoare de liberă trecere semnată de contele Rabutin, comandantul general al forţelor imperiale din Transilvania (sub comanda căruia a luptat Thomas la Zenta).

O oficialitate maghiară și doi nobili maghiari reformați au încercat să-i rețină într-un sat aflat la o oră de Făgăraș. Au reușit să treacă doar amenințându-i pe atacatori că îi vor raporta ca tâlhari autorităților. Călătorii au sosit într-un final în Făgăraș, întâmpinați de întreaga populație săsească. Primele slujbe religioase după o pauză de 14 ani au avut loc într-un hambar, căci biserica reformată care-i excomunicase pe sași cu 14 ani în urmă refuza să-i primească. S-au construit din lemn o nouă biserică, o casă parohială și o școală, iar după ce acestea au ars, sașii au construit altele din cărămidă și mortar, în 1753. În 1841, congregația deja nu mai putea fi găzduită de aceste clădiri, astfel că s-au construit altele mai încăpătoare. Aceste clădiri au rezistat până în ziua de azi.

Capitolul II

UN CONCURS DE CONTRARII: UN ARTIZAN NOBIL

1. Tăbăcăria ca afacere de familie

Faptul că Gräv-ul a trimis un dascăl alături de preot ar indica un posibil neajuns în educaţia copiilor saşi, care ar fi putut afecta dezvoltarea fiului lui Thomas, Thomas Jr., la acea dată în vârstă de 14 ani. În lipsa unei documentaţii complete am să construiesc, pe baza informaţiilor cunoscute, un posibil parcurs al vieţilor celor doi Thomas. Pe Thomas von Kraus, primul von Kraus, cel înnobilat, îl vom numi de acum înainte Thomas Sr.

Ştim că Johannes Sr. şi Johannes Jr., fiul şi respectiv nepotul lui Thomas Jr., au fost tăbăcari. Mai târziu, doi dintre nepoţii lui Johannes Jr., Peter şi Samuel, au ajuns de asemenea tăbăcari.

În testamentul[1] care a intrat în vigoare în 1878, după moartea lui Peter, acesta este numit în primul rând om de

[1] Foaia de proprietate: *Mitbesizter zu gleichen Teilen: 1. Krausz Peter Geschäftsmann u. Lederer und seiner Frau 2. Krausz Sarlote geborene Felmerer* (15 februarie 1880). Exemplar în posesia autorului.

afaceri (*Geschäftsmann*) și abia în al doilea rând tăbăcar. Ca „meseriaș", el conducea tăbăcăria, dar și proprietățile și acareturile din cărămidă. Ultimul tăbăcar din familie despre care știm este strănepotul lui Johannes Jr., Josef. Un alt indiciu al persistenței acestei ocupații în familie este un *Gärberbach* (pârâu folosit în tăbăcărie) care mărginește proprietatea principală a familiei, unde probabil că s-a aflat tăbăcăria. Însumate, toate aceste informații dau de înțeles că tăbăcăria a fost o meserie de familie moștenită din generație în generație, astfel că se prea poate ca Thomas Sr. să se fi ocupat cu asta. Urmând același fir logic, ar fi util să investigăm natura unității militare în care a luptat Thomas Sr. la Zenta.

Începând din anul 1675, s-au format mai multe compánii militare temporare (*Frei-Compagnien*), stabilite ca trupe de garnizoană (*Garnisons-Truppen*) încartiruite mai ales în locuri strategice din Ungaria, inclusiv în Transilvania, pentru ca armata permanentă să poată să se deplaseze în voie oriunde era nevoie de ea. Aceste compánii libere erau compuse din 150-250 de soldați, însă, în perioadele turbulente din istoria Transilvaniei, deveneau foarte solicitate. Datorită caracterului staționar al trupelor și faptului că soldații puteau să-și câștige existența dintr-o a doua ocupație, aceste unități erau mai puțin costisitoare decât armata de teren. Cum trupele erau plătite neregulat, disciplina era mai laxă, iar instrucția mai puțin riguroasă le permitea să se alăture oricând luptelor.[1] Numărul soldaților fluctua în funcție de frecvența conflictelor. După asediul otoman asupra Vienei, din 1683, numărul soldaților

[1] Alphons Freiherr von Wrede, ed., *Geschichte der K. und K. Wehrmacht: Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX Jahrhunderts*, vol. 2, Wien, Verlag von L.W. Seidel & Sohn, 1898, p. 564.

a crescut, ca urmare a anticipării unor noi conflicte militare. După ce a luptat sub comanda prinţului prusac Frederic în campania de iarnă împotriva suedezilor[1] din 1678-1679, Obristleutnant Eberswein s-a alăturat armatei imperiale austriece, iar în 1688 a primit sarcina să alcătuiască mai multe asemenea compánii în localitatea Kanizsa din Ungaria. Două dintre aceste unităţi militare (500 de soldaţi) au fost încartiruite sub comanda sa în garnizoana din Weißenburg[2], în apropierea Făgărașului.

E posibil ca Thomas să se fi alăturat companiei, care trebuie să fi fost staţionată în apropierea tăbăcăriei sale din Făgăraș, tocmai datorită caracterului ei staţionar și posibilităţii unei surse secundare de venit. La vremea aceea, meseria de tăbăcar necesita un proces riguros de instrucţie, potrivit codului acestei bresle. Viitorul tăbăcar era mai întâi ucenic, apoi calfă, ca la final să se califice ca meșter, cu propriii săi ucenici și calfe. Probabil ca meșter, Thomas a putut să ajungă direct ofiţer, în loc să fie un soldat de rând. Era de aşteptat, aşa cum gândea probabil şi Obristleutnant Eberswein, ca un meșter din oricare domeniu să posede aptitudini de conducere.

Principele Rákóczi recunoscuse înfiinţarea breslei tăbăcarilor din Făgăraș în 1643. La vremea când Thomas s-a alăturat breslei, în anii 1680, ajunsese una dintre cele

[1] August Riese, *Friedrich Wilhelm's des Großen Churfürsten Winterfeldzug in Preußen und Samogitien gegen die Schweden im Jahre 1678/79: Ein Beitrag zur brandenburgischen Kriegsgeschichte*, Berlin, Verlag der Königlichen Geheimen Ober-Hofbuchdruckerei, 1864, p. 47.

[2] O scrisoare datată 7 aprilie 1971, primită de istoricul făgărășean Karl Friedrich din partea Kriegsarchiv din Viena, confirmă faptul că „Thomas Krauß, din Eberswein-schen Freicompanie zu Stuhlweissenburg" se numără printre ofiţerii lăsaţi la vatră după dizolvarea companiei, în 1699. Copie în posesia autorului.

mai de succes bresle din Făgăraș. Obiectele sale meșteșugărești erau cunoscute în alte părți și, dat fiind că ținutul avea relații strânse cu Țara Românească, cel mai probabil acestea se vindeau și acolo. Strada Tăbăcarilor (Gerberstraße) amintește și azi de vremurile bune de altădată.[1]

Desigur, a intervenit o situație neprevăzută, iar când compánia din Weißenburg s-a alăturat trupelor de înaintare ale generalului Rabutin, Thomas s-a văzut silit să-și lase o vreme căminul și garnizoana. Thomas Jr. avea doar 11 ani la acea vreme și era prea mic ca să preia afacerea tatălui său. Însă calfele și ucenicii lui Thomas Sr. ar fi putut să treacă la conducere, mai ales că acumulaseră probabil destulă experiență cât timp își făcuse Thomas Sr. serviciul ofițeresc în Weißenburg.

Aceasta ar putea fi o viziune optimistă asupra vieții lui Thomas. Există desigur o alternativă mai pesimistă. Se poate ca Thomas Sr. să-și fi căutat cu disperare de lucru la vremea când s-a alăturat compániei din Kanizsa, la 25 de ani, având în grijă un fiu în vârstă de 2 ani și nicio altă sursă de venit. În cei 9 ani premergători bătăliei de la Zenta, e posibil să fi înaintat până la gradul de ofițer datorită aptitudinilor sale. Aptitudini care l-au ajutat, poate, să se distingă în respectiva bătălie, la comanda soldaților săi. Din corespondența prințului Eugeniu de Savoia cu oficialitățile vieneze, inclusiv dintr-o scrisoare adresată împăratului Leopold, în care îi prezenta bătălia, știm că vistieria vieneză reușea cu greu să acopere plățile datorate armatei. Prin urmare, se poate ca Thomas să nu fi primit compensații regulate după întoarcerea sa în garnizoana din Weißenburg. De-abia după lăsarea sa la vatră, în 1699,

[1] Ioan Ciupea, *Făgăraș, mic îndreptar turistic*, București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 39.

ca urmare a reducerii numărului companiilor libere[1], și numirea sa drept căpitan al podului de la Galaţi, ar fi putut beneficia de o soldă mai regulată. Potrivit acestei alternative, familia a început să se ocupe de tăbăcărie abia la a treia generaţie, în loc de prima.

2. Primul post al lui Thomas după Zenta și viitorul afacerii de familie

Odată cu domnia Habsburgilor, podul de pe râul Olt care ducea din Făgăraș în satul Galaţi a trecut în jurisdicţia *Obrist-Schiff und Brücken-Amt* din Viena, care controla orice transport pe și peste Dunăre și afluenţii săi. Această Autoritate de Transporturi Navale și Poduri a fost înfiinţată prin decret imperial la 23 martie 1685, în primul rând pentru a facilita transportul trupelor, dar și al civililor pe și peste căile fluviale. Odată cu micșorarea pericolului otoman, importanţa autorităţii a scăzut, iar aceea a transportului civil a crescut, prin veniturile pe care le genera. Militarii, clerul și nobilimea nu trebuia să achite taxele de pod, care erau destul de ridicate.[2] Veniturile obţinute erau mai mult decât suficiente pentru acoperirea costurilor administrative și a acelora de întreţinere și pază, astfel că

[1] Potrivit unui raport păstrat în Hofkriegsrat, din data de 3 martie 1699, două companii din Weißenburg însumând 500 de oameni se aflau pe lista reducerilor de efectiv. Exemplar în posesia autorului.

[2] Restul categoriilor trebuia să plătească 1 creiţar (a 60-a parte dintr-un forint) de persoană, 2 creiţari pentru mărfuri sau încă un creiţar pe cap de oaie, capră, porc sau viţel, 3 creiţari pe cap de vită, 12 creiţari pe o căruţă cu doi cai și 30 pe o căruţă cu patru cai. Abteilung für Kriegsgeschichte des k.k. Kriegs-Archives, *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen: Nach Feld-Acten und anderen authentischen Quellen*, I. Serie — I. Band, Wien, Verlag des k.k. Generalstabes, 1876, pp. 200-202.

vistieria regală avea mult de câștigat. Din cauza multiplelor sale funcţii (asigurarea transportului de efective din sfera militară și transporturile comerciale) și date fiind sumele importante pe care le furniza vistieriei regale, Autoritatea de Transporturi Navale și Poduri a fost trecută în subordinea *Hofkriegsrat*-ului[1], a *Hofkammer*[2] și a *General-Kriegs-Commissariats-Amt*[3], ceea ce îngreuna mult obţinerea de aprobări și înaintarea solicitărilor la nivel local — adică în Făgăraș. Însă, datorită experienţei sale de ofiţer în armata imperială, Thomas era probabil mai bine pregătit decât alţi făgărăşeni să se orienteze în hăţișurile birocraţiei Habsburgice. Aceeași experienţă ofiţerească l-a ajutat probabil și să-și conducă angajaţii, în număr de cel puţin 10[4], potrivit anumitor exemple pe care le-am aflat personal. Faptul că podul era o „construcţie acvatică și un pod minune"[5] construit exclusiv din lemn, cu acoperiș din ţiglă, însemna cel mai probabil că era nevoie de un meșter bun la toate și de un tâmplar pentru întreţinerea sa. Datorită

[1] *Hofkriegsrat* era cea mai înaltă autoritate militară imperială, aflată exclusiv în subordinea împăratului.

[2] *Hofkammer* era cea mai înaltă autoritate fiscală, aflată exclusiv în subordinea împăratului.

[3] *General-Kriegs-Commissariats-Amt* numea un *Commissäre* pentru trupele de teren, care se ocupa de toate achiziţiile și nevoile financiare, precum și de ţinuta soldaţilor și a ofiţerilor. Leopold I a ridicat-o la rang de *Hofstelle*, ceea ce îi conferea un statut cvasi-independent, fiind „coordonată", mai degrabă decât „controlată", de *Hofkriegsrat* și *Hofkammer*.

[4] Abteilung für Kriegsgeschichte, *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*, p. 202.

[5] Johann Michael Ballmann, *Stastische Landeskund im Grundrisse*, vol. 1, Hermannstadt, Verlag Martin Hochmeister, 1801, p. 99. Este menţionată o copie, construită în 1777-1783, a podului care exista la vremea când Thomas a preluat comanda, pod care a ars ulterior.

poziţiei sale de lângă graniţa cu Valahia, principat la vremea aceea dușman, aflat sub suzeranitate otomană, personalul podului includea probabil un număr de gărzi, cel puţin la început. Făcând un calcul, personalul poate fi apreciat la un număr de 14-16 persoane[1] pe lângă Thomas, căpitanul de pod.[2]

Potrivit versiunii optimiste a vieţii lui Thomas, acesta și-ar fi exercitat în continuare meseria de tăbăcar în calitate de căpitan de pod. E de asemenea posibil ca Thomas Jr. să fi dus mai departe ambele ocupaţii, așa cum obișnuia să facă orice fiu al cărui tată se alesese cu onoruri în slujba stăpânirii, preluând postul tatălui său după retragerea acestuia. La fel și cu tăbăcăria la care Thomas Jr. își făcuse cel mai probabil ucenicia, în sânul familiei sale, atâta timp cât tatăl și fiul respectau codul breslei lor. Breasla tăbăcarilor din Făgăraș era în subordinea breslei săsești, cu sediul în Sibiu (Hermannstadt), deși orașul nu se afla în Königsboden.[3] Sașii erau meșteșugari atât de avansaţi și atât de bine organizaţi, că au ajuns să controleze restul breslelor din Transilvania. Existau, desigur, meșteșugari „ilegali", mai ales în satele situate în afara supravegherii

[1] Un lucrător naval, 1 perceptor de taxe, 2 lucrători de pod, 2 salahori, 4 lucrători fluviali, 1 meșter bun la toate, 1 tâmplar, 2-4 gărzi militare = 14-16 persoane, plus Thomas, căpitanul de pod. Nu există dovezi că ar fi lucrat în mai multe ture.

[2] În 1971, Ernst von Kraus, un membru al familiei, a însărcinat un istoric local să cerceteze înnobilarea lui Thomas. În raportul său, istoricul a citat descrierea personalului unui Brücken-Hauptmann din *Feldzüge des Prinzen Eugen*, V. Band, p. 105. Personalul însuma 90 de persoane. La o privire mai atentă, este vorba de o unitate ambulantă, însărcinată cu construcţia de poduri pentru trecerea trupelor peste porţiuni de apă fără poduri permanente.

[3] G.D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, p. 491.

breslei, însă puteau fi amendaţi cu o *Landeskür*[1] de 60 de forinţi sau siliţi să închidă prăvălia. În timp ce codul breslei proteja familia Kraus și alţi membri de competiţie, el frâna în același timp inovaţiile din domeniu, ceea ce a constituit unul din factorii care au dus la declinul breslelor și la preschimbarea lor în societăţi meșteșugărești în 1872.[2] Ultimul tăbăcar al familiei a fost Josef, din a șaptea generaţie, care a murit în 1890, în Făgăraș. În anii 1870 și 1880, orice tăbăcar care voia să reziste a trebuit să investească în aparatură nouă, care micșora costurile de producţie, astfel încât importurile din Europa Occidentală ajunseseră să concureze cu mărfurile locale, cu toate taxele vamale adăugate. Tăbăcarii aveau nevoie neapărat de o mașină cu aburi pentru despicat pielea. Dispozitivul manual îngrădea mărimea materialului și viteza de lucru, neajuns pe care mașinile cu aburi, mai puternice, nu îl aveau. Această mașină nu costa foarte mult (aproximativ 1200 de forinţi), însă instalaţia cu aburi, cu toate măsurile de siguranţă și amplasare necesare, era mult mai costisitoare decât mașina de despicat în sine. Aburul alimenta mașinile, dar era folosit și la obţinerea esenţelor foarte concentrate, pentru prelucrat pielea, care accelerau procesul de la câteva luni la câteva săptămâni. Meșterii care au investit în noile tehnologii au trecut printr-un proces de învăţare costisitor, așa cum s-a întâmplat şi în noua întreprindere „Karres Werke" din Mediaș. Samuel Karres, vechi tăbăcar de succes, a hotărât să-și modernizeze atelierul, trecând de la un motor cu tracţiune pe aburi (*Lokomobile*) cu capacitate limitată la o instalaţie cu aburi de înaltă capacitate, dotată cu boiler interior și

[1] *Landeskür* — compensaţie pentru prejudiciul adus statului.
[2] Ciupea, *Făgăraș, mic îndreptar turistic*, p. 49.

motor cu aburi, care costa aproximativ 10 000 de forinți.[1] Atunci când nu a avut destui clienți pentru capacitatea utilajului, Samuel a decis să achiziționeze o moară pe aburi, pentru a face concurență morilor învecinate, de pe râul Târnava (Kokel). Ar fi fost greu să concureze cu morile de apă, care lucrau mai ieftin, însă, spre norocul său, după ce a plouat 14 zile, apele râului s-au umflat mult, iar morile de apă au ieșit o vreme din uz. Cu veniturile obținute, Samuel și-a acoperit nevoile financiare până când cererea de produse i-a permis să folosească noua instalație cu aburi la capacitatea sa maximă.[2] „Karres Werke" avea să devină una dintre întreprinderile de marcă în domeniul pielăriei din Transilvania.

Nu mai trebuie menționat faptul că automatizarea procesului de prelucrare a pielii a redus mult numărul tăbăcarilor pe stil vechi. Deși în Transilvania figurau oficial peste 700 de tăbăcari (*Gerbermeister*), cifră care nu a variat prea mult de-a lungul deceniilor, doar jumătate dintre aceștia mai profesau în 1867.[3] Declinul a început de fapt înainte ca noile tehnologii să ajungă în Transilvania.

O cauză au reprezentat-o tulburările politice din timpul revoluției de la 1848-1849. În Transilvania au degenerat în război civil, atunci când sașii și românii s-au aliat forțelor imperiale, împotriva patriotului maghiar Lajos Kossuth[4], care pleda în impresionantele sale cuvân-

---

[1] Pentru a vă face o idee, o gospodărie costa pe atunci cca. 2000 de forinți.

[2] Karres, *300 Jahre Gerber*. Disponibilă la Siebenbürgische Bibliothek din Gundelsheim, Germania. Exemplar în posesia autorului.

[3] Peter Josef Frank, *Siebenbürgens hervorragende Bestimmung als Industrie-Land,* Hermannstadt, Verlag Franz Dressuandt, 1868, p. 88.

[4] Lajos Kossuth, dintr-o familie de mici nobili maghiari, a devenit cunoscut pe plan internațional ca erou în lupta pentru

tări pentru înlăturarea „mâinii moarte a absolutismului vienez". Kossuth îl trimisese pe revoluţionarul polonez Jósef Bem în campanie în Transilvania. Acesta s-a bucurat de un asemenea succes, că ţarul Nicolae I al Rusiei, neafectat încă de tulburări, s-a temut să nu izbucnească haosul în teritoriile sale de la vest şi s-a învoit să sară în ajutorul Austriei. Nu peste mult timp, armata rusească, alături de armata Transilvaniei[1], a ieşit victorioasă în Bătălia de la Sighişoara (Segesvár)[2], nu departe de Făgăraş. După toate aceste conflicte s-a creat un climat de neîncredere în privinţa stabilităţii politice a Imperiului Habsburgic, care evitase colapsul doar prin intervenţia ruşilor, climat care nu prea favoriza investiţiile riscante în afaceri. Aşa cum am menţionat deja, importurile de produse din pielărie confecţionate cu maşini mai eficiente în Europa Occidentală deveniseră rentabile, chiar şi cu adaosurile vamale. Aşadar, tăbăcarul destul de modest din Făgăraş cu greu îşi mai câştiga pâinea.

Nu e deloc de mirare atunci că generaţia mai tânără a familiei von Kraus a intrat într-o afacere similară, însă mai sigură — cizmăria —, încercând mai timid şi alte ocupaţii. Însă, înainte să trecem la generaţia mai tânără, să ne întoarcem la Thomas Sr., cel înnobilat, cum am

---

independenţa Ungariei de sub stăpânirea austriacă. În vara anului 1849, după ce a condus pentru scurtă vreme Ungaria ca „guvernator", a fost silit să plece în exil de către armata rusească.

[1] Armata Transilvaniei, numărând în jur de 80 000 de oameni, era formată din români şi saşi, sub comanda generalului austriac Eduard Clam-Gallas.

[2] Această bătălie a rămas în cele mai multe lucrări istorice cu numele maghiar al oraşului, din cauza legislaţiei care impunea denumirile maghiare ale oraşelor din Transilvania, deşi populaţia Sighişoarei (Schäßburg) a fost preponderent săsească de-a lungul istoriei sale.

pomenit mai devreme, de împăratul Leopold I, „pentru fapte de credinţă săvârşite de sus-numitul supus în slujba Înaltei noastre Case Regale de Austria în mai multe prilejuri, momente şi locuri".[1]

3. Înnobilarea

Probabil cel mai important dintre aceste prilejuri a fost Bătălia de la Zenta. Ştim că imediat după bătălie prinţul Eugen a cerut „înaintarea în grad a tuturor ofiţerilor care s-au distins în luptă la Zenta".[2] Thomas a fost probabil unul dintre ei. Însă, din cauza statutului temporar al companiei libere, dizolvate la numai doi ani de la data bătăliei, înaintarea în grad nu era cea mai bună recompensă pentru un extraordinar act de curaj în luptă. E de presupus că a fost înnobilat pentru o faptă extraordinară, poate chiar pentru uciderea marelui vizir Elmas Mehmed şi recuperarea marelui sigiliu. Aceasta a fost opera cuiva din regimentul generalului Rabutin, din care făcea parte şi Ebersweinsche Frei Compagnie. Sau poate un soldat din subordinea sa a făcut fapta, iar Thomas, ca ofiţer al său, a fost înnobilat pe drept. Nu vom şti niciodată, căci documentele pe care le-am descoperit nu menţionează acţiunea care a dus la acordarea titlului nobiliar.

Din documente iarăşi nu rezultă clar dacă înnobilarea a fost însoţită de oferirea unei bucăţi de pământ sau dacă proprietăţile funciare ale familiei au fost procurate pe alte căi. Mai ştim şi că familia instituise regula moştenirii unice

[1] „...fidelitate, fidelibusque servitus, quae ipse Nobis, Augustaeque Nostra Domui Austriacae pro locorum at temporum varietate..." Vezi Anexa 1. Diploma de înnobilare.

[2] Kausler, *Das Leben des Prinzen Eugen von Savoyen*, p. 82.

conferite fiului celui mai mare. Dintr-o dispută legală din anii 1920, între Friedrich Wilhelm, fiul mai mare din a opta generație a familiei, și Rudolf Proksch, soțul surorii sale mai mici decedate de tânără, știm că familia s-a asigurat printr-un *fideicommisum* deja menționat că această regulă e respectată. Proprietățile adiționale pământurilor familiei, cumpărate sau dobândite prin căsătorie, se împărțeau între surorile și frații mai mici. Însă proprietățile suplimentare nu puteau să asigure un trai fără griji. Din câte se pare, asemenea proprietăți nici măcar nu erau disponibile. În lipsa pământului, frații mai mici și cumnații trebuia să-și câștige traiul muncind. Nu știm când anume a instituit familia aceste reguli, însă documentele de secol XIX-XX pe care le-am descoperit le reflectă.

Disoluția acelei *Frei-Compagnie* în care era înrolat Thomas a survenit ca urmare a Tratatului de la Karlowitz, de la 26 ianuarie 1699, prin care Imperiul Otoman recunoștea pierderea suzeranității asupra Principatului Transilvaniei, deja aflat de câțiva ani sub stăpânire habsburgică. Deși Habsburgii asigurau libertatea de cult, prin *Leopoldinisches Diplom*, tot ei impuneau taxe ridicate și încartiruirea costisitoare a armatei. În Transilvania se percepeau taxe în valoare de 400 000 de forinți în vreme de război și de 50 000 de forinți în vreme de pace, cu mențiunea că, în situații speciale, suma putea crește la 800 000 de forinți. Viena a invocat această situație specială la vremea când a izbucnit războiul succesiunii spaniole. Încartiruirea trupelor nu însemna doar găzduirea lor, ci și donații obligatorii în alimente și alcool. Impunerea acestor taxe atât de curând după ce războaiele făcuseră ravagii în Transilvania a dus la așa o înăsprire a vieții, că unii sași înglodați în datorii au ajuns șerbi. În orașe ca Făgăraș, nici meșteșugarii n-o

duceau prea bine. Din câte scrie Friedrich Teutsch, „din pricina codului rigid al breslelor, meșteșugarii trudeau mai din greu [...] și erau siliți să se dedice ridicării de biserici și școli"[1], așa cum s-a întâmplat și în Făgăraș, din cauza maghiarilor reformați care le interziceau accesul în instituțiile lor, așa cum am mai menționat.

Dată fiind situația, Thomas s-a considerat probabil norocos când a fost numit căpitan de pod. Înnobilarea îi conferise prestigiu și poate o bucată de pământ. Oricine avea în proprietate „46 de Joch, 6 boi, 2 cai, 7 vaci și viței, 10 porci, 12 oi și 20 de stupi"[2] era socotit om bogat pe vremea aceea. Cei aproximativ 52 de Joch (75 de pogoane) și gospodăria cu atât mai prețioasă cu cât era situată chiar în oraș, erau de-ajuns pentru a-i întări acest statut și, dacă e să socotim și titlul nobiliar, Thomas devenise un reprezentant de elită al Făgărașului și al nobilimii locale (acel 1%).

4. Nașterea naționalismului maghiar

Făgărășenii se puteau considera norocoși că nu au suferit de pe urma ravagiilor provocate de răscoala curuților (*Kuruzzen*), așa cum au pățit comunitățile de sași din Königsboden. Răscoala a izbucnit în 1703 și, cu sprijinul material al lui Ludovic al XIV-lea, a ținut opt ani, până când generalul Rabutin, în continuare comandant al armatei din Transilvania, a reușit s-o înăbușe. Făgărașul a

[1] Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk, vol. 2: 1700 - 1815 Von den Kuruzzenkriegen bis zur Zeit der Reglationen*, Hermannstadt, Transilvania, Druck und Verlag von W. Krafft, 1907, p. 13.

[2] *Ibidem*, p. 14.

fost menţionat doar o dată în acești opt ani, în legătură cu arestarea *Sachsengräv*-ului[1] Sachs von Hartneck în 1703, la Sibiu, și cu închiderea sa în cetatea Făgăraşului, atunci când contele Rabutin a considerat Sibiul un oraș prea periculos.[2] Ca și în cazul întreprinderii „Karres Werke", în care condiţiile potrivnice morilor de apă au favorizat în schimb respectiva moară cu aburi, distrugerile suferite de celelalte orașe și sate săsești au fost spre beneficiul meșteșugarilor din Făgărașul rămas neatins.

În mod indirect însă, răscoala curuţilor a influenţat negativ comunitatea săsească din Făgăraş. După politica relaxată a otomanilor cu care ardelenii se obişnuiseră, abordarea mai agresivă a Habsburgilor avea să-i nemulţumească încontinuu pe maghiari. Răscoala a fost o răbufnire a acestei nemulţumiri. Au existat neînţelegeri cu Habsburgii şi înainte de stăpânirea otomană, de la începutul secolului al XVI-lea, însă acum latura etnică mai pronunţată avea să-i afecteze și pe sași. Curuţii îi asociau pe sașii de origine germană cu dușmanul lor, Austria, sau „poporul german străin".[3] Pe măsură ce naţionalismul maghiar lua amploare, se adânceau și suspiciunile și neînţelegerile dintre cele două etnii.

Prin *Landtag*-ul de la 1542, sașii obţinuseră dreptul de a participa pe deplin la viaţa politică a Transilvaniei, inclusiv cu drept de veto. În cadrul întrunirii, *Adel*, secuii și sașii și-au reînnoit pactul de cooperare, pe care

---

[1] *Sachsengräv*-ul este cel mai înalt demnitar sas, vezi *Comes*.

[2] Afacerea Sachs von Hartneck a ajuns celebră, nobilii maghiari folosindu-se de crimă și de soţia necredincioasă a demnitarului pentru a-l pedepsi pe Sachsengräv pentru tentativele acestuia de a-i priva de scutirile de taxă la care aveau dreptul. Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, pp. 28-29.

[3] *Ibidem*, p. 30.

îl trâmbiţaseră cu titlul de „Uniunea celor trei naţiuni", devenit acum constituţia principatului. Potrivit acestei constituţii, consiliul (*Gubernium*-ul de mai târziu) format din reprezentanţii celor trei naţiuni era împuternicit să voteze legi care nu puteau însă intra în vigoare decât cu acordul tuturor celor trei naţiuni. La vremea aceea, statutul social era mai important decât etnia. *Adel*, nobilimea, dorea să existe această uniune pentru că avea nevoie de ajutorul sașilor și al secuilor pe două fronturi, pentru a potoli răscoalele ţărănești care tot izbucneau și împotriva regelui, care căuta să le reducă din privilegii. Sașii aveau nevoie de ajutor pentru a-și apăra bunurile materiale de invadatorii străini. Neînţelegerile care s-au acumulat de-a lungul anilor în *Landtag* erau legate mai degrabă de tentativele nobilimii maghiare de a încălca drepturile speciale ale sașilor, decât de probleme etnice. Situaţia va rămâne multă vreme neschimbată, chiar și după adoptarea *Leopoldenisches Diplom*. Diploma a schimbat în unele privinţe balanţa puterii, înclinând-o spre Viena, ceea ce, măcar o vreme, a fost spre beneficiul sașilor. Noii guvernatori trimiși de Viena nu aveau la fel de multă putere ca principii din trecut, aflaţi sub suzeranitate otomană. De fapt, toate posturile de conducere, inclusiv acela de guvernator, trebuia să fie aprobate de împărat, pe când înainte erau stabilite prin vot, iar Poarta rareori intervenea. Însă răscoala curuţilor îi stârnise pe maghiari, care, după o perioadă de fierbere mocnită, au pornit o adevărată mișcare naţională care avea să-și atingă apogeul emoţional la jumătatea secolului următor și pe acela politic peste câţiva ani, prin *Ausgleich*-ul de la 1867. Emoţiile care au declanșat toate acestea au venit ca reacţie la abuzuri reale sau închipuite ale Vienei. Referindu-se la mișcarea naţională

din Boemia, Rita Krueger a definit-o, în esență, ca fiind „un complex în mișcare de fenomene politice de opoziție"[1], definiție valabilă și pentru situația de față. În contextul multietnic al Transilvaniei, orice mișcare națională a unui grup anume ajungea să le lezeze pe celelalte, mai ales când tindea spre situații extreme cum era maghiarizarea forțată.

Pe când maghiarii și secuii (verii lor de aceeași limbă)[2] din Transilvania s-au simțit întotdeauna legați de țara vecină, Ungaria, prin limba și cultura lor, sașii nu au avut un asemenea lux. Austria era cel mai apropiat vecin, cel puțin prin limbă dacă nu prin cultură, însă deloc prin religie. Între ultra-catolicii austrieci și sașii protestanți exista o prăpastie adâncă, ținându-i la distanță unii de alții și îngreunând înaintarea în ierarhia socială a sașilor, oricât de dotați ar fi fost ei. Ca exemplu, iată cum se referă Iosif al II-lea la Brukenthal, probabil cel mai capabil sas al vremii sale: „La Viena, Brukenthal s-a dovedit un om foarte iscusit. Are pregătire științifică, scrie bine, își păstrează sângele rece, ar putea ocupa cele mai înalte funcții în stat dacă n-ar fi problema religiei sale".[3] Ținuturile luterane de limbă germană cele mai apropiate se găseau la nord-vest de Viena, la mare distanță, în Saxonia și Turingia. Acolo erau universitățile frecventate

---

[1] Rita Krueger, *Czech, German, and Noble: Status and National Identity in Habsburg Bohemia*, New York, Oxford University Press, 2009, p. 6.

[2] Secuii sunt o minoritate etnică de limbă maghiară din Transilvania cu propria lor cultură, cel mai probabil de origine turcică sau cumană. Regii maghiari i-au însărcinat cu paza granței de est a Transilvaniei.

[3] Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, vol. 2, p. 158.

de saşi. Brukenthal a studiat la universitatea din Halle, până când al Doilea Război Silezian i-a silit pe el şi pe tovarăşii săi să părăsească scena ostilităţilor. Mai târziu, în secolul al XX-lea, aşa cum vom vedea, când transportul se va înlesni şi religia îşi va mai pierde din importanţă, saşii îşi vor reînvia relaţiile cu Germania.

5. De ce şi-a închis porţile tăbăcăria familiei

Întorcându-ne la Thomas, care fusese înnobilat de duşmanul de moarte al curuţilor cu un an înainte de izbucnirea răscoalei, cel mai probabil şi-ar fi pierdut viaţa dacă le-ar fi căzut în mâini. Întreaga familie ar fi avut parte de aceeaşi soartă. Însă, în realitate, la puţin timp după răscoală, în 1713, i s-a născut un nepot. Putem doar presupune că Thomas Sr. şi Thomas Jr. au fost tăbăcari, însă abia Johannes Sr. este identificat ca atare în documentele de familie.

Până la sfârşitul secolului al XIX-lea, tăbăcăritul era mai degrabă o artă decât o ştiinţă — pentru a avea succes, îţi trebuia instrucţie riguroasă şi multă experienţă. Procesul de prelucrare a pielii de animal în piele finisată necesită îndepărtarea părului şi degresarea. Scopul procesului de tăbăcire este să reducă drastic reacţiile de hidroliză a pielii, adică dizolvarea valenţelor chimice prin acţiunea apei. În lipsa acestei reducţii, pielea s-ar degrada până n-ar mai fi bună de nimic. De întregul proces depinde calitatea produselor finite din piele. În esenţă e vorba de un unic principiu: îndepărtarea apei din colagen sau proteinele pielii. Apa din colagenul din pielea neprelucrată este substituită cu o altă substanţă, rezultând produsul finisat. Moleculele taninului sunt ideale în procesul de tăbăcire, pentru că se

leagă ușor de proteine și elimină lichidele. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, tăbăcarii utilizau în meseria lor taninul extras din scoarţa unor copaci sau din anumite plante. Este un proces complex, pieile trebuie tratate de multe ori de-a lungul a două luni, pentru extracţia completă a moleculelor de apă și substituirea lor corespunzătoare cu acelea de tanin.[1] Odată cu descoperirea cromului în 1797, a apărut o nouă modalitate, răspândindu-se tot mai mult în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Prin utilizarea cromului, procesul necesita mai puţin timp și, odată ce s-a început automatizarea, de la câteva luni s-a ajuns la o zi.

Ceea ce a însemnat că această profesie și-a atins sfârșitul. Acel Josef din a șaptea generaţie, care a murit în 1890, a fost ultimul tăbăcar al familiei.

[1] Carryology.com; http://www.carryology.com/insights/chrome-vs-vegetable-tanned-leather/.

Capitolul III

NOI ÎNCEPUTURI. RAMURA DIN CODLEA ȘI NOUL MEȘTEȘUG

1. Modificarea succesiunii testamentare creează o nouă ramură a familiei

După răscoala curuților, negoțul și meșteșugăritul au prosperat pentru a acoperi cererea tot mai mare, după ani întregi de tulburări. Pielea și celelalte produse erau confecționate după metoda tradițională, nu se ivise nicio nouă metodă revoluționară în domeniu. Breslele erau tot mai numeroase, cu câteva excepții, cum erau mănușarii, pe care moda schimbătoare i-a afectat foarte tare. Meșteșugarii din Făgăraș și Sibiu au prosperat și mai mult după finalizarea Viei Carolina, care lega regiunea, prin Valea Oltului, cu Oltenia, alipită de Habsburgi la imperiu în 1718. Avântul nu a durat mult însă, terminându-se odată ce otomanii au redobândit teritoriul, reintegrându-l în Țara Românească, prin Tratatul de la Belgrad, din 1739. Războiul care a izbucnit în 1736 a prezentat atât avantaje, cât și dezavantaje. Pe de o parte, a creat din nou un climat nesigur, chiar dacă nu s-a întins până în nord,

în Transilvania, iar pe de altă parte, a dat de lucru negustorilor de efecte militare, printre care se numărau și produsele din piele. Prin Valea Oltului treceau trupele din Transilvania în Valahia. Cu siguranţă că Johannes Sr. a prosperat în afaceri. Fiul său, Johannes Jr., s-a născut în 1738. Câteva decenii mai târziu, din câte se vorbea, nu se găsea de lucru, iar norocoşii care deţineau pământuri se îngrijeau mai mult de ele decât de meseria lor, ceea ce dă de înţeles că înmulţirea breslelor şi sporirea numărului de membri a dus la un surplus de produse pe piaţă. Un asemenea surplus elimină de obicei meşterii mai puţin pricepuţi. La vremea respectivă însă, familia von Kraus își depășise de mult nesiguranţele, atât în domeniul social, cât și în acela profesional. Cel mai probabil își gestionau foarte activ tăbăcăria și muncile agrare. Spre deosebire de Samuel Karres, nu păreau interesaţi să preschimbe tăbăcăria într-o întreprindere mai vastă. Iar pământurile lor erau nimica toată pe lângă posesiunile nobilimii maghiare, însă ceva mai întinse decât acelea ale majorităţii sașilor din Königsboden. La Codlea (Zeiden), de exemplu, localitate care s-a alăturat Königsboden-ului la sfârșitul secolului al XV-lea, posesiunile funciare însumau în medie 7 ½ Joch, iar cel mai bogat sas poseda 76 Joch, cu 16 mai puţin decât familia von Kraus. Așadar, nici tăbăcăria, nici pământurile nu erau destul de rentabile pentru a putea fi date în arendă, astfel încât necesitau multă muncă. Faptul că tăbăcăria a rămas ocupaţia familiei din generaţie în generaţie, până când metodele tradiţionale de producţie au fost abandonate, indică faptul că își făcuseră un nume și că se bucurau de succes, reușind să reziste în perioadele economice dificile și profitând din plin de perioadele prospere. În primele trei generaţii,

nu s-a născut decât câte un singur urmaș de sex masculin. Johannes Jr. se va dovedi însă mai prolific, având trei fiice și doi fii, Johannes II (născut în 1772) și Thomas II (născut în 1785). Potrivit *fideicommissum*-ului atestat mai târziu, Johannes II ar fi moștenit pământurile, iar Thomas II ar fi continuat afacerea de familie sau și-ar fi ales altă ocupaţie. Însă s-a produs, cel mai probabil, o interferenţă care a dus la modificarea succesiunii testamentare. Dacă presupunem că *fideicommissum*-ul era deja în vigoare, cauza modificării respective ar fi putut fi prima căsătorie a lui Johannes II, din care s-au născut doi fii, care au murit amândoi în 1805, la un interval de doar o lună unul faţă de altul. La vremea aceea, în Făgăraș nu bântuia nicio molimă, astfel că poate cei doi băieţi, unul de cinci ani și celălalt de doar câteva luni, au murit de vreo boală infecţioasă infantilă, cum era scarlatina. Poate că după moartea lor, Johannes Jr. a simţit nevoia să modifice succesiunea testamentară a familiei, lăsându-i pământurile drept moștenire lui Thomas II, fratele lui Johannes II, mai mic cu 13 ani. Prima căsnicie a lui Johannes II s-a sfârșit prin divorţ sau deces, în chiar anul morţii celor doi băieţi. Cel mai probabil a fost un divorţ, altfel doliul l-ar fi împiedicat să se recăsătorească la doar câteva luni de la moartea soţiei. În a doua căsnicie, lui Johannes II i s-au născut trei fiice și doi fii, dintre care doar fiica mai mare la Făgăraș. Ceilalţi patru copii s-au născut la aproximativ 50 de kilometri de Făgăraș, în orașul săsesc Zeiden (Codlea). Nu știm de ce s-a mutat familia lui la Codlea. Ceea ce știm este că, la un moment dat, fiul lui Johannes II, Johann, după ce s-a căsătorit în 1832 la Codlea, s-a mutat înapoi la Făgăraș. Nu știm dacă l-au însoţit și părinţii săi. Oricum ar fi stat lucrurile,

Thomas, fiul mai mic al lui Johannes II, născut în 1812, a devenit fondatorul ramurii genealogice din Codlea și primul cizmar al acelei familii.

2. Apogeul puterii politice a sașilor. Brukenthal și reformele habsburgice

Când am pomenit mai sus că se vorbea despre o perioadă când meșteșugarii nu găseau de lucru, m-am referit la o scrisoare din 1779 a guvernatorului Brukenthal, avându-l ca destinatar pe baronul Reischach. Deși ocupațiile meșteșugărești și negoțul erau în declin, sașii au atins apogeul puterii politice în Transilvania la vremea când Samuel von Brukenthal a devenit guvernator, în 1774.[1] Din punctul de vedere al *Adel*-ului, așa ceva nu ar fi trebuit să se întâmple. Și, conform declarației lui Iosif al II-lea, care considera că religia luterană a lui Brukenthal îl va împiedica să ocupe vreo funcție înaltă în stat, nici din punctul de vedere al Habsburgilor nu ar fi trebuit să se întâmple ce s-a întâmplat. Mai mulți factori au jucat însă un rol important în numirea sa în post: ambițiile sale de a „urca tot mai sus în ierarhie"[2], talentul de politician care îi impresionase atât de mult pe nobilii maghiari că îi acceptaseră ascensiunea, și, la

[1] După tipicul încâlcitei birocrații imperiale, Brukenthal a fost numit mai întâi președinte al guvernului Transilvaniei, post care echivala cu acela de guvernator interimar, în iulie 1774. Brukenthal a devenit guvernator oficial de-abia în august-septembrie 1777. Adolf Georg Schuller, *Samuel von Brukenthal*, vol. 2, München, Verlag R. Oldenbourg, 1967-1969, p. 1.

[2] Lisa Fischer, *Eden hinter den Wäldern, Samuel von Brukenthal: Politiker, Sammler, Freimaurer in Hermannstadt/Sibiu*, Viena, Böhlau Verlag, 2007, p. 9.

fel de important, afinitatea de caracter dintre el şi Maria Tereza, care a dus la depășirea oricărui obstacol religios. A trebuit să treacă 240 de ani ca un alt sas să ocupe o poziţie și mai importantă ca a lui Brukenthal.[1] La vremea când Brukenthal a devenit guvernator, populaţia săsească număra aproape 100 000 de oameni, adică 6,5 % dintr-un milion cinci sute de mii de transilvăneni. O majoritate de 52 % o constituiau românii, cei mai mulţi dintre ei fiind iobagi fără putere politică. Însă 41 % erau maghiari, etnie aflată la putere şi care se aștepta, ca atare, să ocupe cele mai înalte poziţii, ceea ce s-a şi întâmplat, cu excepţia câtorva oameni numiţi direct de apropiaţi ai împăratului, înainte de Brukenthal. Numirea sa i-a scutit pe sași de represalii, deși se poate ca unii maghiari invidioși să-și fi exprimat cu jumătate de gură dezaprobarea. Sașii au primit o lovitură, însă nu de la maghiari, ci din partea cuiva neașteptat, Iosif al II-lea, care, după moartea mamei sale în 1780, a putut în sfârșit să conducă fără niciun amestec. El a instituit reforme iluministe care i-au prins atât pe nobili, cât și pe sași, nepregătiţi. Maria Tereza introdusese reforme încă din anii 1740, însă într-o manieră subtilă. Kaspar von Sternberg (1761-1838), un aristocrat și intelectual din Boemia, a scris următoarele pe tema reformelor tereziene și a implementării lor:

„O citire atentă a tuturor decretelor din timpul Mariei Tereza duce la concluzia că dorea să reformeze toate domeniile statului, însă fără să se ajungă la revoluţii. [...] Cu mare grijă la oameni și chiar la prejudecăţile lor bine înrădăcinate și fără nicio vâlvă, ea nu a schimbat atât forma, cât esenţa lucrurilor. Și cum era o femeie pe care toată lumea o îndrăgea, a realizat mult mai multe decât

[1] În decembrie 2014, Klaus Werner Johannis a devenit președintele României.

urmașul ei, fără să creeze nici cea mai mică tulburare în imensa ei împărăție."[1]

Reformele lui Iosif al II-lea au creat un adevărat paradox în a doua jumătate a mandatului lui Brukenthal. Acest sas progresist, care își condusese viața după idealurile francmasonice ale egalității în drepturi și șanse pentru comunitatea sa de sași greu încercați, cel puțin în optica sa, s-a văzut confruntat cu ideile lui Iosif al II-lea și cu intenția acestuia de a le pune în practică pentru toată lumea, chiar și pentru românii lăsați de izbeliște. În acele vremuri, asemenea idei erau cu totul radicale, chiar dacă azi nu ni se mai par: de exemplu, dreptul individual de vot era rezervat doar celor trei națiuni — maghiarii, secuii și sașii. Populația majoritară, românii, erau reprezentați în *Landtag* doar de episcop, în calitate de sfătuitor fără drept de vot. Cea mai grea pierdere pentru sași a fost abolirea constituției celor trei națiuni ale Transilvaniei, care i-a transformat peste noapte, din parteneri egali, în unii minori, corespunzând statutului de minoritate deja existent. Chiar dacă transformarea pare justă azi, eliminarea vechilor diviziuni administrative și înlocuirea lor cu altele relativ arbitrare nu prea are logică nici în vremurile noastre. Desigur, asemenea schimbări drastice, mai ales că veneau de sus, s-au izbit de obstacole enorme, fie birocratice, fie din partea celor care trebuia să renunțe dintr-o dată la drepturi pe care le dețineau de secole. Realizând că reformele sale nu avuseseră succes, Iosif le-a anulat pe patul de moarte, în 1790. În jurnalul lui Michael von Heydendorff Jr., un nobil sas, data de 11 mai 1790 apare ca o zi de neuitat pentru comunitatea sa: „Toate documentele constituționale care atestă drepturile sașilor au fost scoase din arhive și repuse în

[1] Krueger, *Czech, German, and Noble*, p. 71.

vigoare cu mare vâlvă, au fost înălţate chiar şi steaguri de ocazie, pe care scrie în latineşte «Saşii îşi recâştigă toate privilegiile la data de 11 mai 1790»".[1] Însă ideea egalităţii tuturor în drepturi a prins rădăcini, începând să destabilizeze lent rolul de parteneri egali al saşilor în uniunea celor trei naţiuni. Pentru maghiari, impunerea limbii germane ca limbă oficială, instituită de Iosif al II-lea doar cu scopul de a uşura birocraţia imperiului, a stârnit şi mai mult dorinţa de maghiarizare atât a saşilor, cât şi a românilor, temă mereu adusă în discuţie în viitoarele *Landtag*-uri.

Dezintegrarea puterii politice şi a diviziunilor sociale a avut totuşi un efect benefic asupra saşilor, care au început să se organizeze în diverse cluburi (*Vereins*) cu o coloratură etnică suficient de clară încât să menţină o componenţă majoritar săsească.

În 1765, înainte să devină guvernator, Brukenthal a pus la cale preluarea ţinutului, cetăţii şi oraşului Făgăraş de către naţiunea saşilor. Saşii au plătit imperiului 200 000 de forinţi pentru o concesiune pe 99 de ani, la capătul cărora suma urma să fie înapoiată. S-au retras însă 60 000 de forinţi în schimbul asigurării pazei teritoriale de către comunităţile de la graniţa cu Valahia, iar Viena a rămas cu 140 000 de forinţi pe care i-a plătit lui Bethlen, nobilul maghiar care deţinea pământurile respective.[2] Numirea fratelui lui Samuel, Michael von Brukenthal, drept *Oberkapitän*[3] al Făgăraşului trebuie să fi fost benefică pentru comunitatea săsească din Făgăraş. Spre deosebire de

[1] „Privilegia Nationis Saxonica redita ad 1790 die 11 Maji…", cf. Michael Conrad von Heydendorff, *Unter fünf Kaisern: Tagebuch von 1786 - 1856 zur siebenbürgisch-österreichischen Geschichte*, München, Verlag des südostdeutschen Kulturwerkes, 1978, p. 29.

[2] Schuller, *Samuel von Brukenthal*, vol. 1, pp. 165-166.

[3] *Oberkapitän*-ul era cel mai înalt demnitar din teritoriile de graniţă ale imperiului.

târgurile săsești din Königsboden, Făgăraș fusese dintotdeauna un oraș cosmopolit și nu există indicii cum că venirea sașilor la putere și numirea unui conducător sas ar fi produs cine știe ce schimbări în structura etnică și socială a ţinutului. Românii de la câmpie au rămas și aveau să rămână încă multă vreme iobagi. Familia von Kraus nu avea niciun sat de iobagi pe pământurile ei, angajând ţărani liberi ca mână de lucru. În tăbăcărie lucrau în continuare ucenici și calfe, probabil de diverse etnii. Știm că în 1783 sașii a trebuit să reconstruiască podul de la Galaţi care fie arsese, fie fusese luat de ape. Noua construcţie, impresionantă, descrisă de pastorul Michael Lebrecht în 1804, includea un chioșc și o reședinţă pentru perceptor, de unde ar rezulta că, în asemenea vremuri de pace, perceptorul era singura persoană de care mai era nevoie la pod.[1]

3. Thomas von Kraus din a șasea generaţie. Începuturile ramurii din Codlea

Poate ca urmare a modificării liniei testamentare, așa cum povesteam mai devreme, acel Johannes II născut în 1772 s-a dus să-și încerce norocul în Codlea, la puţină vreme după începutul celei de-a doua căsnicii, în 1805. Dintre cei cinci copii rezultaţi din căsnicie, doar doi au rămas în Codlea, pe când ceilalţi trei s-au întors în Făgăraș, probabil după căsătoria lui Johann, în 1832, care figurează în registrele din Codlea. La vremea aceea tatăl, Johannes II, probabil murise deja la Codlea, motiv pentru care o parte din familie se întorcea în localitatea de origine, odată ce partea vătămată de modificarea

[1] Hellmuth Klima, *Chronologie, Fogarasch*. Disponibilă la Siebenbürgen-Institut an der Universität Heidelberg, Schloss Horneck, 74831 Gundelsheim. Exemplar în posesia autorului.

testamentară nu mai era. Cei doi membri rămași erau Thomas, născut în 1812, și sora sa mai mare, Anna-Maria, născută în 1806, care își găsise soț acolo. Unul dintre posibilele motive pentru care Thomas se hotărâse să se facă cizmar — meșteșug adiacent ocupației tradiționale a familiei sale — era caracterul nesănătos al procesului de prelucrare a pielii. Chiar dacă, în calitate de meșteri-șefi, bărbații familiei mai mult supravegheau decât să se implice în muncile propriu-zise, erau oricum expuși la elemente toxice. Mai mult, pentru a deveni maestru, trebuia să realizezi munca de jos chiar în anii tinereții, când și riscul îmbolnăvirii era mai ridicat. Toți cei trei tăbăcari ai familiei — Peter (n. 1835), fratele său Samuel (n. 1837) și nepotul lor Josef (n. 1838) — au murit relativ tineri, la 43, 45 și respectiv 52 de ani, pe când frații mai mari din ramurile respective, Josef (n. 1819) și Johann (n. 1833), care moșteniseră pământul familiei, au murit la 88, respectiv 76 de ani. Durata scăzută de viață ar putea explica, cel puțin în parte, fenomenul fiului unic din primele trei generații, Thomas Sr., cel înnobilat, fiul său, Thomas Jr., și fiul acestuia din urmă, Johannes Sr., deși nu cunoaștem datele la care au murit fiecare dintre ei, pentru a ne dovedi presupunerea.

Thomas von Kraus, din generația a șasea, primul cizmar atestat al familiei, a încetat din viață la Codlea, în 1874.

La vremea când s-a născut Thomas, Codlea avea o populație de 3 264 de oameni, dintre care 75 % erau sași și 25 % erau români.[1] Asemenea altor 12 comunități săsești din colțul de sud-est al Transilvaniei, Codlea

[1] Georg Gotthelf Zell, *Zeiden, Eine Stadt im Burzenland* (Herausgegeben von Georg Gotthelf Zell unter Mitwirkung der Heimatortsgemeninschaft Zeiden), 1994, p. 49.

a ajuns, la sfârșitul secolului al XIV-lea, sub tutela Brașovului (Kronstadt). Există o legendă care explică situația în termeni simpli: la vremea când sașii încă se bucurau de drepturi egale, comunitățile rivale au decis să regleze problema supremației asupra ținutului organizând în aceeași zi câte un târg în fiecare oraș. Conducător era declarat orașul cu cei mai mulți negustori și cumpărători. Din câte se zice, Brașovul ar fi câștigat detașat. Deoarece legenda a dăinuit până astăzi, e de înțeles că orașul Codlea a recunoscut supremația Brașovului și a crezut în capacitățile sale negustorești și comerciale. Ca multe alte relații, nici aceasta nu a decurs mereu lin. Cu doar câțiva ani înainte să se nască Thomas, un magistrat hotărâse că breasla țesătorilor din Codlea încălcase privilegiul breslei brașovene folosind bumbacul, în loc de in (Codlea avusese o recoltă de in destul de proastă în anul acela).[1]

Cizmarii din Codlea apar prima oară în documente, alături de alte patru bresle, în anul 1597, mult mai târziu decât în orașele săsești care au aderat de la început la Königsboden, cum a fost Sibiul, care în 1376 avea deja 19 bresle bine organizate.[2]

La data când Thomas și-a lansat afacerea, în anii 1830, breasla cizmarilor era bine pusă la punct, având peste 30 de membri. Populația Codlei crescuse cu 11 %, adică 361 de oameni, în sfertul de secol care trecuse de la nașterea sa, ceea ce ar fi creat cerere de muncă pentru cel puțin doi cizmari. Însă după 1838 natalitatea a scăzut, iar astfel fiul său mai mic, Josef (n. 1844) s-a văzut silit să se stabilească în Holbav, un sătuc de români din vecinătate. Presupun că fiul mai mare, tot un Thomas, născut în 1838, a moștenit

[1] *Ibidem*, p. 96.

[2] Maja Philippi, *Die Bürger von Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert*, București, Kriterion Verlag, 1986, p. 169.

negoţul tatălui său, prin menţinerea unui soi de *fideicommissum*[1] ca regulă familială. E posibil să se fi asociat câţiva ani, până când bătrânul Thomas s-a retras din meserie. Cu ceva timp în urmă, în Europa Occidentală se făcuseră unele progrese în producţia mecanizată de încălţăminte, cu fluctuaţii pozitive sau negative în funcţie de vremuri — fie război, fie pace. Pentru a se adapta la viitorul inevitabil, Landtag-ul a votat Legea Negoţului (*Gewerbegesetz*) în 1872, prin care se aboleau breslele și oricine era liber să se apuce de un meșteșug sau negoţ anume. Competiţia sporită a înlăturat elementele slabe, însă, spre deosebire de tăbăcărie, vechiul meșteșug al cizmăriei nu a fost eliminat cu totul. Procesul de producţie nu includea cromul care revoluţionase atât de mult prelucrarea pielii, că n-au mai rezistat pe piaţă decât meșterii care și-au permis să investească în noua tehnologie. Așadar, tulburările din 1848-1849 și climatul ostil inovaţiilor de după ele nu au avut un impact atât de mare asupra cizmăritului. Încă se căutau cizmari buni pentru confecţionarea de încălţăminte la comandă și pentru dregerea încălţămintei vechi. Numai că numărul lor a scăzut drastic — în doar 25 de ani, nu mai rămăseseră decât 15 în Codlea.[2]

4. Thomas von Kraus III

În 1867, prin fondarea monarhiei austro-ungare, Ungaria și-a realizat ţelul pentru care luptase din greu, obţinând un statut politic de egal al Austriei, realizare cunoscută ulterior sub numele de *Ausgleich*. Faptul că Austria s-a văzut

[1] Ramura familiei von Kraus din Codlea nu a deţinut pământuri pe care să le lase moștenire decât peste câteva decenii.

[2] *Zeidner Gruß* (revista comunităţii săseşti din Codlea), nr. 110, iunie 2011, p. 28.

nevoită să potolească tendințele Ungariei a fost un semn că forța centrifugă a naționalismului lua din ce în ce mai multă amploare, ceea ce a și dus peste 50 de ani la dezintegrarea imperiului. Ungaria a profitat cu viclenie de slăbiciunea Austriei, după umilitoarea înfrângere pe care a suferit-o aceasta în Războiul de Șapte Săptămâni cu Prusia. Cum Ungaria nu-și mai avea propriii regi de peste 300 de ani, a recunoscut suveranitatea împăratului.

Erau cu totul alte vremuri, dacă e să te gândești că, în urmă cu doar un secol, maghiarii se aliaseră cu sașii, din anumite interese[1], pentru a o convinge pe Maria Tereza să preschimbe Transilvania din principat (*Fürstentum*) în mare principat (*Großfürstentum*). Tranziția înlăturase atunci orice dependență față de Ungaria, inclusiv crucea simbolică a Ungariei de pe blazonul Transilvaniei.[2]

La doar nouă ani de la *Ausgleich*, Națiunea Săsească și-a pierdut puterea politică, rămânând un simplu așezământ etnic care administra teritoriile pe care le stăpânise în vechea sa calitate. Astfel, sașii și-au păstrat doar o putere politică efemeră, care decurgea din aceste pământuri, precum și din prestigiul pe care și-l câștigaseră în sânul comunității mai largi a Transilvaniei. Chiar dacă nu mai deținea o putere politică atât de mare, calitatea de așezământ îi proteja totuși cumva pe sașii din Făgăraș.

În mare însă, schimbările au afectat foarte puțin Făgărașul, în comparație cu comunitățile săsești din Königsboden. Dar schimbările au fost amplificate și în Făgăraș de expirarea, în 1871, a concesiunii teritoriale, astfel încât

[1] Grație acestui statut mai înalt, Transilvania avea drept de taxare și control asupra teritoriilor de la nord-vest, administrate anterior de Ungaria, precum și drept de taxare a minelor de sare. Schuller, *Samuel von Brukenthal*, p. 174.

[2] *Ibidem*, p. 175.

teritoriul Făgărașului a fost retrocedat de către Națiunea Săsească statului de la care îl concesionase, adică, la vremea aceea, Ungaria. Sub stăpânirea Ungariei, Făgărașul a devenit mai vulnerabil în fața eforturilor de maghiarizare din regiune, eforturi ceva mai atenuate în comunitățile cu o populație preponderent săsească, așa cum era Codlea. Însă tot în asemenea comunități, odată cu pierderea puterii politice, au survenit schimbări din altă direcție. Românii[1] au prins curajul de a se aventura pe teritorii săsești până atunci sacrosancte. Prima transgresare de acest fel s-a petrecut la Codlea atunci când un dascăl român din părțile locului a cumpărat o bucată de pământ mai bun din zona rezervată proprietăților săsești, ceea ce i-a îndemnat și pe alții să-i calce pe urme. Același profesor a deschis o nouă perspectivă câțiva ani mai târziu, când și-a deschis o mică prăvălie.[2] În vremurile acelea, era un eveniment fără precedent la Codlea.

Cu un an înainte de *Ausgleich*, în 1866, acel Thomas care fondase ramura din Codlea a familiei, la acea dată în vârstă de 54 de ani, a căpătat un nepot, pe care îl voi numi Thomas III, pentru a-l deosebi de tatăl și de bunicul său, care au purtat cu toții acest prenume tradițional în familie. Tatăl său preluase cizmăria, iar Thomas III trebuia să facă la fel, când îi venea vremea. Nu știm dacă vremurile în schimbare au jucat vreun rol în decizia sa de a alege altceva, însă putem presupune că au avut un anume impact, mai ales odată ce cererea pentru încălțăminte artizanală a scăzut. Din poveștile de familie ar rezulta că decizia a fost luată la sfatul medicului.

[1] În 1885, Codlea avea în jur de 4 000 de locuitori, din care o treime erau români — mai devreme în același secol fuseseră o pătrime.

[2] Zell, *Zeiden*, p. 73.

Tabloul *Principele Eugeniu de Savoia la Bătălia de la Zenta* de
Franz Eisenhut, Galeria Naţională – Muzeul Alexandros Soutsos din Atena.

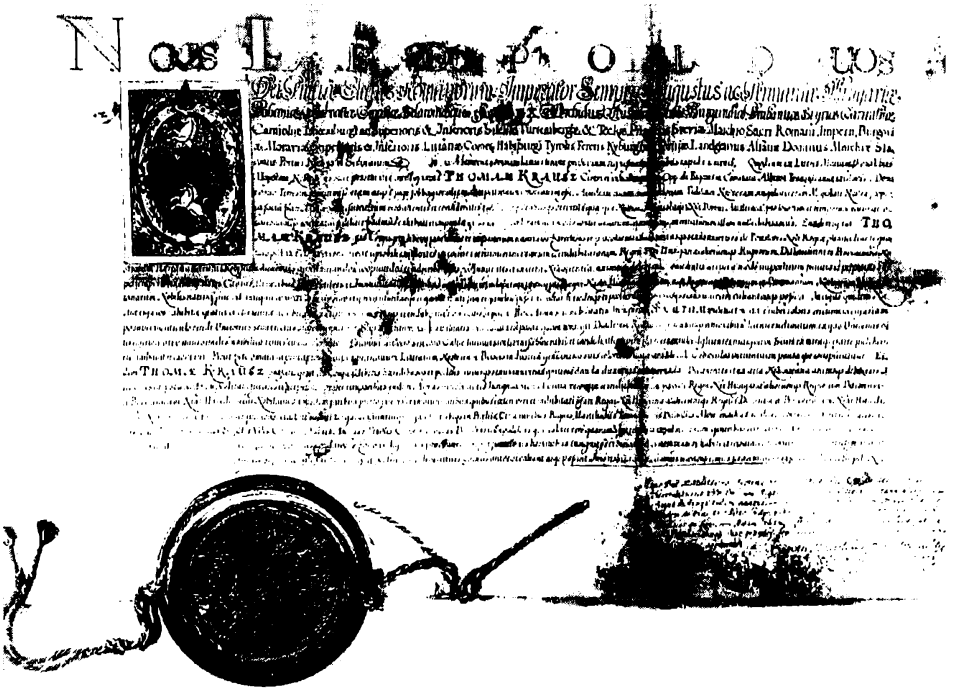

Diploma de înnobilare acordată lui Thomas Kraus,
de către Împăratul Leopold I al Sfântului Imperiu Roman de Naţiune
Germană, la 9 iunie 1702.
Colecţia Rüdiger von Kraus.

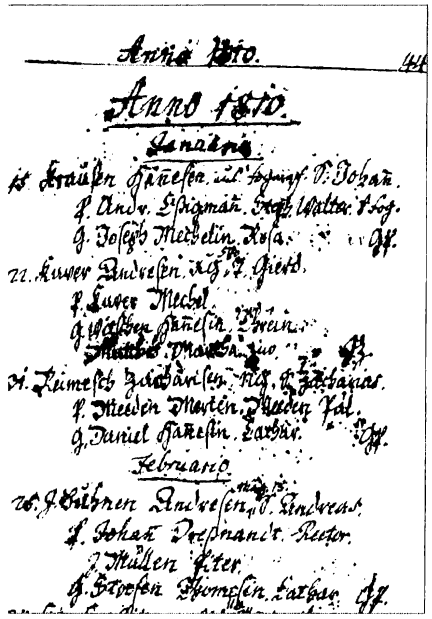

Pagină din registrul Bisericii din Codlea din anul 1810. La notiţa din 15 ianuarie este menţionat primul von Kraus născut la Codlea.
Textul: „Krausen Hannessen aus *Fogarasch*; Sohn des Johann [Hannessen Kraus din Făgăraş, fiul lui Johann; Hannessen şi Johann sunt folosite pentru acelaşi prenume, pentru a diferenţia între tată şi fiu]; P [Paten = naş] Andrea Eßigmann, Stephan Walter aus *Fogarasch*; G [Geburtszeugen = martori ai naşterii, un fel de naşi adiţionali] Joseph Mechelin Rosa; GP [iniţialele funcţionarului care a făcut înregistrarea].
Colecţia Rüdiger von Kraus.

Friedrich-Wilhelm von Kraus, ofiţer în Primul Război Mondial, împreună cu mama lui, Ida Lauritsch.
Colecţia Cornelia Theurer.

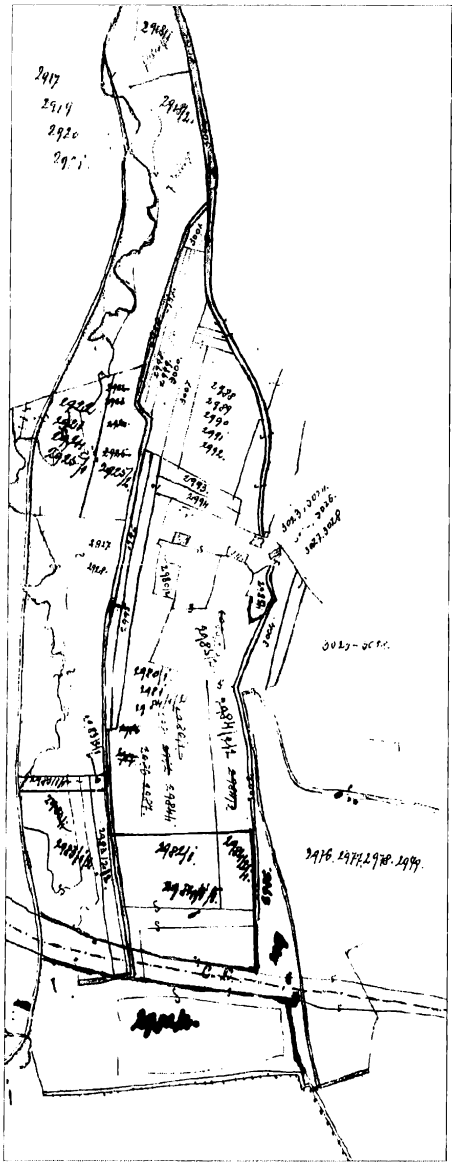

Schiţa cu proprietăţile familiei de la Făgăraş, înainte să vândă Friedrich-Wilhelm von Kraus.
Colecţia Rüdiger von Kraus.

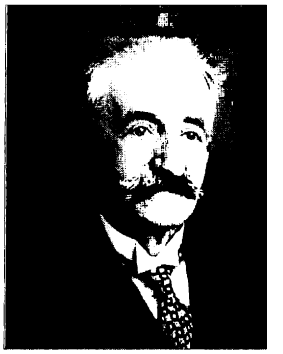

Horticultorul Thomas von Kraus (1866-1930).
Colecţia familiei Vasilescu-Doru.

Rosa von Kraus şi Constantin M. Vasilescu-Doru, Codlea, anii 1930.
Colecţia familiei Vasilescu-Doru

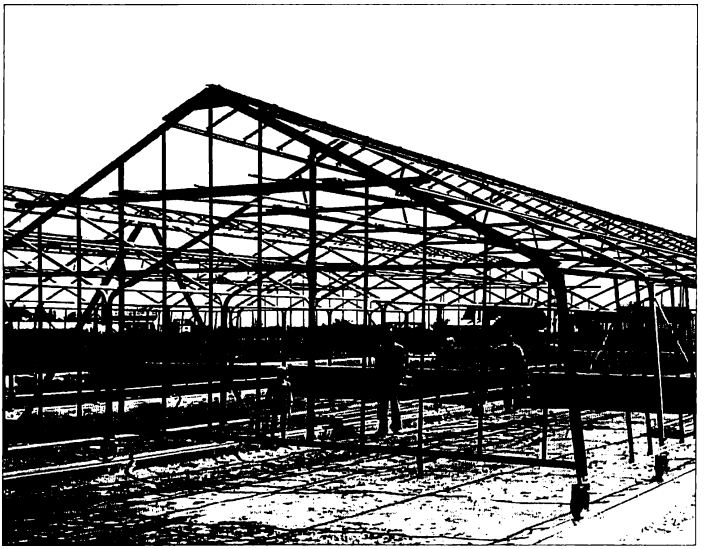

Constantin M. Vasilescu-Doru şi fiul lui, Harald (Harry) Vasilescu, la serele pe roţi ale Întreprinderilor Horticole „C. M. Vasilescu-Doru" din Codlea, începutul anilor 1940. Colecţia familiei Vasilescu-Doru.

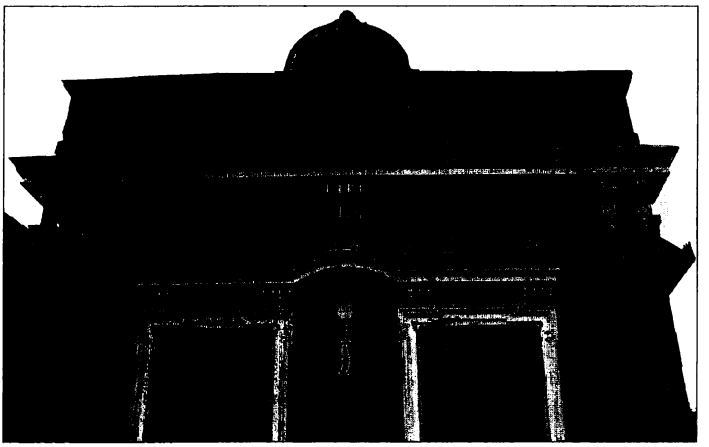

Casa Thomas von Kraus, str. Măgurii, nr. 43, Codlea.
Foto: Filip-Lucian Iorga.

Comando-ul SS condus de Otto Skorzeny, care l-a salvat pe dictatorul italian Benito Mussolini, în 1943. În centru, personajul cel mai înalt, Otto Skorzeny. Lângă el, în palton negru, Benito Mussolini. În dreapta, marcat cu un cerc, personajul care ar putea fi Erwin von Kraus.
Sursa fotografiei: Robert Forczyk, *Rescuing Mussolini: Gran Sasso 1943*, Oxford, Osprey Publishing, 2010, p. 49.

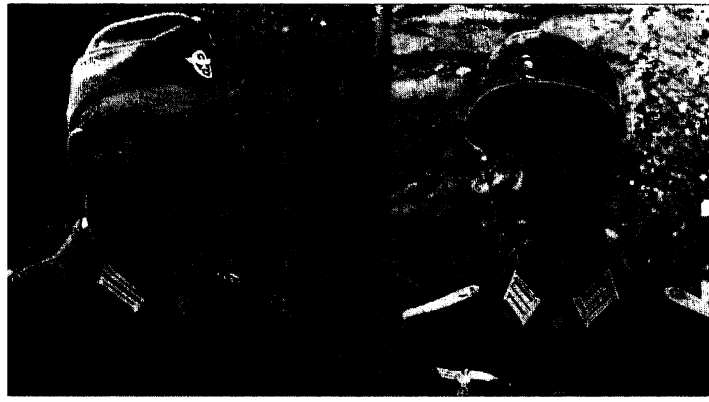

„O mică amintire de la cei doi fraţi ai tăi mai în vârstă, Rudi şi Otto von Kraus, localitate (indescifrabil) lângă Dresda, 27.VIII.1943, Germania."
Adresată subofiţerului Erwin von Kraus, paraşutist.
Colecţia Rüdiger von Kraus.

Rudolf von Kraus (tatăl lui Rüdiger von Kraus),
al șaselea de la stânga la dreapta, Codlea.
Colecția Rüdiger von Kraus.

Familia autorului. Fotografie făcută la Râșnov, în 1961, cu ocazia vizitei lui Alfred (Fredi) von Kraus, stabilit în Germania, la Wuppertal. Rândul din față, așezați, de la stânga la dreapta: Rudolf (Rudi) von Kraus, Margareta (fata Jeanei și a lui Erwin von Kraus), Rudolf von Kraus, Anna von Kraus născută Proemm, Rosemarie (Rose) von Kraus, Rosa von Kraus născută Liehn. Rândul al doilea, în picioare, de la stânga la dreapta: Victor Zara (soțul Gerdei), Jeana născută Nicolescu (soția lui Erwin von Kraus, care era de trei ani în închisoare), Alfred (Fredi) von Kraus, Dieter Roth (redactor la *Kriterion* în București), Gerda von Kraus, Otto von Kraus, Rüdiger von Kraus (autorul).
Colecția Rüdiger von Kraus.

Rudolf von Kraus (tatăl lui Rüdiger von Kraus), anii 1930.
Colecția Rüdiger von Kraus.

Actrița Margareta von Kraus, verișoara primară a autorului.

Rudolf von Kraus, ținându-și în brațe unul dintre fii, pe Rudolf (Rudi), Zărnești.
Colecția Rüdiger von Kraus.

Rüdiger von Kraus, la
absolvirea liceului din Râșnov.
Fotografia este făcută la Brașov.
Colecția Rüdiger von Kraus.

Rüdiger von Kraus
împreună cu soția lui, Roxana Michaela,
născută Belloiu.
Colecția Rüdiger von Kraus.

Brian Rüdiger von Kraus.
Colecția Rüdiger von Kraus.

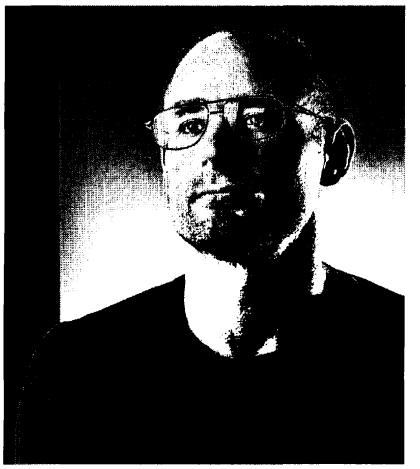

Lee Michael von Kraus.
Revista *WirtschaftsWoche*, 26 februarie 2016.

Un factor care i-a întărit hotărârea a fost succesul de care s-a bucurat un horticultor pe nume Michael Wilk. În anii 1870, dascălul și predicatorul Wilk a fost trimis, așa cum era obiceiul vremii, să-și exercite ambele profesii la Codlea. Era originar din Marpod, un sat de sași situat la 90 de kilometri de Codlea, în vest-nord-vest. Adesea, numirea într-un post aflat la mare depărtare de casă însemna că acolo urma să rămâi toată viața. La puțină vreme de la sosirea sa, Wilk a construit o seră în curtea casei care-i fusese repartizată ca predicator, în care a cultivat trandafiri spre vânzare. Negoțul îi mergea probabil destul de bine, căci în 1880 și-a înregistrat oficial compania la primărie, cu denumirea de pepinieră de trandafiri și pomi (*Rosen-und Baumschulgärtnerei*), cumpărând o bucată de pământ în afara orașului, la podgorii (*Weingärten*), cum i se spunea. După ce a fost premiat cu 20 de forinți la expoziția de trandafiri și arboricultură din Brașov, în 1887, a decis să renunțe la meseria de dascăl și să se dedice exclusiv cultivării de flori pentru vânzare. Nu știm dacă a continuat să predice. Se prea poate, căci în unele comunități predicatorul ținea locul pastorului, în cazul în care trebuia să se deplaseze din localitate sau era căzut la pat. Cândva în intervalul 1880-1887, Thomas III, probabil împreună cu tatăl său, au hotărât să urmeze exemplul prosperului Wilk. Și-a făcut ucenicia la Brașov, iar apoi a plecat tocmai în Boemia, unde s-a angajat drept calfă la piața de flori „J.L. Schmoll" din Karlovy Vary (Carlsbad), oraș care oferea zilnic aristocrației europene venite în concediu „mii de trandafiri de toate soiurile, fie la fir, fie la buchet".[1] Probabil a rămas impresionat de cum o duceau europenii înstăriți

[1] Erhard Kraus, *Der Gartenbau in Zeiden: Eine Dokumentation zur Geschichte des Gartenbaus in Zeiden*, Raubling, Germania, Herausgegeben im Auftrage der Zeidner Nachbarschaft, 1992, p. 18.

pe care i-a întâlnit acolo, căci, mulţi ani mai târziu, așa cum își amintește o nepoată de-a sa, „mergea regulat la Baden-Baden, iar când făcea drum întors poposea de fiecare dată trei-patru zile la Berlin, unde se caza în marele hotel Adlon. [...] Acolo stătea și se uita la trecători."[1]

Există asemănări izbitoare între Karlovy Vary și Baden-Baden, două destinaţii de vacanţă ale aristocraţiei europene, care venea la băi să-și tămăduiască bolile. Un alt membru al familiei își amintește că, la început, de cum și-a permis așa ceva, Thomas von Kraus a început să frecventeze Karlovy Vary. Faptul că Thomas a ales ulterior Baden-Baden, deși era mai departe, se explică probabil prin tulburările etnice care au afectat populaţia germană din Karlovy Vary, în timpul cărora șase germani au fost uciși de trupele cehe, în martie 1919.

Aspiraţiile sale către plăcerile mai rafinate ale vieţii ne indică faptul că avea, aşa cum am văzut şi la Samuel von Brukenthal, ambiţii de a urca tot mai sus în ierarhie. Aceste ambiţii ar explica și căsătoria lui cu Katharina Müll, fiica unei familii bogate, în a cărei zestre era trecută și o bucată de pământ numai bună pentru o pepinieră. Înainte să se căsătorească, în ianuarie 1891, tocmai își înregistrase compania, iar ulterior a reușit să-și extindă grădina de lângă casă, adăugându-i un teren de la marginea orașului. Familia Müll, care deţinea 40 de Joch de pământ, era printre cele mai bogate din Codlea. Katharina a contribuit cu 6 Joch la căsnicia lor. La sfârșitul secolului, Thomas a ajuns să cultive peste 180 de soiuri de

[1] „Amintirile Venerei Teodorescu-Ștefănescu (născută Vasilescu, la 18.I.1932)", convorbiri cu Filip-Lucian Iorga (16 decembrie 2010, Offenbach, Germania), Blogul „Poiana Moșnenilor" (https://poianamosnenilor.wordpress.com), realizat de Filip-Lucian Iorga, accesat pe 3 octombrie 2016.

trandafiri, peste 50 de soiuri de garoafe și 25 de soiuri de mușcate, atât în aer liber, cât și în sere.[1]

Valul emigrației spre America, din anii 1880, care a continuat de-a lungul a mai bine de 20 de ani, punând în mișcare 20 000 de sași[2], a avut unele efecte pozitive asupra celor rămași acasă. Thomas a avut norocul să achiziționeze pământurile de care avea nevoie de la familia Späll, înainte ca aceasta să emigreze și după divorțul de Katharina Müll, când aceasta și-a retras pământurile pe care și le alipise prin căsătorie. Familia Späll s-a aflat probabil în ultimul val de emigranți, pentru că achizițiile au avut loc între iunie 1910, data nașterii Annei, ultimul dintre cei șase copii ai lor, și divorțul celor doi. Divorțul a survenit probabil după ce Katharina Müll a aflat de existența Rosei, fiica lui Thomas von Kraus cu dădaca Annei, Katharina Türk. Rosa s-a născut în 1912, la București, unde Thomas o trimisese pe domnișoara Türk să-și nască fiica încă nelegitimă. Oficial, domnișoara Türk a plecat la Bucureşti ca să lucreze în florăria pe care o deschisese Thomas acolo, cu câțiva ani în urmă. După ce a divorțat, Thomas s-a recăsătorit, cu Katharina Türk, în ianuarie 1918, și au avut încă o fiică împreună, pe nume Olga. Katharina Müll a rămas până la moarte în casa în care locuise cu Thomas. Noul cuplu și-a construit o alta, cu dotări moderne încă rare pe atunci, cum ar fi o sală de baie și W.C. Toate aceste achiziții costisitoare demonstrează că Thomas von Kraus devenise foarte înstărit și că era un membru al păturii sociale superioare din Codlea. Faptul că era un membru al singurei familii cu titlu nobiliar din Codlea era un element în plus de distincție. Poate că succesul său se datorează și faptului că s-a folosit de statutul aristocratic pentru a-și

---

[1] Kraus, *Der Gartenbau in Zeiden*, p. 19.

[2] Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, 4, p. 186.

demonstra propria stabilitate și durabilitate ca om de afaceri. Cel mai probabil, Leopold I sau oricare alt oficial implicat în conferirea diplomei de înnobilare nici nu ar fi bănuit că blazonul nobiliar avea să figureze, două secole mai târziu, în reclame la flori. Însă Thomas s-a folosit de blazon pentru a se distinge de competitorii săi. Blazonul, pe care titlul reclamei îl prezintă drept „semn neîndoielnic al calităţilor nobile" ale posesorului său și al distincţiei sociale, a ajuns să promoveze cu succes trandafirii și celelalte plante cultivate de Thomas. De-abia peste mai multe decenii această abordare de marketing s-a impus cu titlul de marcă („brand") a unui anume produs. „Brand"-ul lui Thomas von Kraus l-a adus și în atenţia Reginei Maria a României, care își comanda de la el răsaduri de trandafiri, dalii şi crizanteme pentru pepiniera Castelului Bran, una dintre reşedinţele ei preferate de vacanţă.[1]

Succesul lui Thomas i-a pus în dificultate pe cei doi fraţi mai tineri ai săi, Martin (n. 1870) și Heinrich (n. 1883), care își aleseseră amândoi aceeași profesie ca fratele lor. Martin, probabil mai puţin ambiţios, a decis să lucreze în întreprinderile altora, înainte să-și deschidă propria pepinieră, la vârsta de cincizeci de ani. Măsurând trei pogoane, aceasta era aproape cea mai mică pepinieră din Codlea. Datorită contribuţiei directe a soţiei sale și, ulterior, a celor doi fii și a ginerelui său, pepiniera s-a preschimbat într-o afacere de familie.

Heinrich, cel mai neobosit dintre cei trei fraţi, a fost cuprins de febra emigraţiei. În luna mai 1906 s-a îmbarcat pe un vas cu aburi, la Le Havre, cu destinaţia New York. A făcut opt zile pe ocean. Cum făcea parte dintre cei 600 de pasageri de la clasa a treia, a trebuit să mai aștepte o zi

[1] Istorie pe Scurt, www.istorie-pe-scurt.ro/regina-maria-si-castelul-bran.

la bord, pentru că vasul a sosit într-o zi de duminică, zi de weekend în care oficialitățile nu se ocupau decât de formalitățile călătorilor de la clasele întâi și a doua. Cel mai probabil, Thomas ar fi decis să călătorească la clasa întâi. Heinrich s-a mirat că au debarcat pentru *Kesselgarten*[1] pe o insulă. După ce a trecut cu bine proba medicală, s-a înregistrat oficial cu adresa din Canton, Ohio, a prietenilor săi din Codlea, unde urma să stea, și a prezentat suma de bani obligatorie pe care o deținea. După ce și-a cumpărat bilet de tren în calitate de imigrant, a luat vaporul până la gară și a călătorit două zile cu trenul, până în Canton. Prietenii din Canton l-au asigurat că la Chicago se găseau cel mai bine plătite posturi.[2] Printr-un anunț de la rubrica de mică publicitate a ziarului *Chicago Tribune*, în care își căuta de lucru ca grădinar, singurul cu această meserie, a primit un post într-un sat prosper, situat la 30 de kilometri de Chicago, numit Hinsdale.[3] În cei aproximativ doi ani petrecuți în America, cel mai probabil și-a găsit și alte slujbe. Întoarcerea sa la Codlea după un interval atât de scurt se explică prin mai mulți factori minori, între care se numără și niște ierburi aromatice (*Stauden Pfefferkraut*) pe care le menționează în corespondența sa. După întoarcerea sa din 1909, și-a deschis pepiniera cu un soi ce avea să devină cunoscut sub numele de „garoafă americană". Ca în atâtea alte cazuri, un soi absolut banal pe un mal de ocean a devenit o raritate pe celălalt mal. Datorită

[1] *Kesselgarten* sau *–garden* era numele, derivat din idiș, al punctului vamal pentru imigranți Castle Garden, situat la capătul de sud al insulei Manhattan, înainte ca acesta să se mute pe Insula Ellis. Numele a fost păstrat și pe Insula Ellis.

[2] Într-o scrisoare cu data de 18 mai 1906, trimisă de Heinrich mamei sale, din Canton, Ohio, la Codlea.

[3] Într-o scrisoare cu data de 4 martie 1906, trimisă de Heinrich fratelui său, Martin, din Hinsdale, Illinois.

petalelor sale mai ample și a coloritului mai viu, soiul a primit și numele de „garoafa regală" (*Edelnelke*). În mica societate din Codlea, nu mai mare de 5 000 de locuitori, cu afacerile sale de familie din domeniul grădinăritului, și în care vorba umbla imediat și nu existau protecţii legale asupra dreptului de proprietate, garoafa americană a devenit rapid cel mai râvnit soi din pepinierele orașului. În urma succeselor de care se bucuraseră dascălul Wilk, Thomas și acum Heinrich von Kraus, cultivarea de flori atinsese paroxismul, astfel încât s-au lansat din ce în ce mai multe afaceri la Codlea, până când Primul Război Mondial le-a blocat ascensiunea.

În încheierea acestui capitol, să ne întoarcem puţin la aventura americană a lui Heinrich von Kraus, așa cum este ea reflectată în corespondenţa cu mama și cu fratele său.

Hinsdale Ill. [Illinois], 4 martie 1906

Dragă frate,

Am primit ultima ta scrisoare din 16 februarie. M-am bucurat mult de știrea că barza v-a dăruit o mică prințesă. Abia sunt în stare să-ți transmit imensa bucurie că m-ai ales pe mine ca naș pentru micul Baby, dar mi-ar fi făcut mult mai multă plăcere să fi putut să mă aflu în persoană la biserică, decât să fiu reprezentat printr-un înlocuitor. Din păcate, a mers și așa, fiindcă sunt prea departe de voi. Îți mulţumesc, dragă frate, pentru onoarea acordată, îmi face mare plăcere. Urez mamei și Friedei noroc și binecuvântare. Mă bucur mult și că ați petrecut bine la botez și că v-ați amintit și de noi, cei absenți. Un lucru nu înțeleg însă: de ce mama ți-a făcut greutăți în alegerea mea ca naș. Ar fi trebuit să-mi scrii imediat și ți-aș fi telegrafiat răspunsul meu pozitiv. De aici nu costă mult. Acum mulţumește lui Dumnezeu și fii fericit că totul s-a petrecut cu bine. O să-i

scriu și mamei, ca s-o întreb de ce ți-a făcut atâtea probleme cu această ocazie. Nu mi se pare deloc frumos din partea ei. Sau poate s-a gândit că o să-i fac reproșuri din cauza asta? În numele lui Dumnezeu, în niciun caz!

Noutățile pe care mi le transmiți din Codlea sunt de mirare și în același timp triste. Aș vrea să știu pe ce dată a murit G. Preidt la Paris? Săracul om, cât s-a bucurat când l-am vizitat în Paris. S-a străduit în toate felurile să ne arate cât mai mult posibil din Paris, în scurtul timp pe care l-am petrecut acolo; am văzut foarte multe, care altora le-ar fi luat cel puțin două zile. Poate am fost ultimii codleni cu care a vorbit. Îi scrisesem o scrisoare în septembrie și am așteptat degeaba un răspuns. M-ar bucura mult să aflu detalii despre soarta lui. S-a dus cineva la înmormântare? Dacă o să am ocazia să trec din nou prin Paris, n-aș vrea să uit să onorez cum se cuvine un prieten, prin depunerea unei coroane la mormântul lui. Tot nu pot să cred că a murit. Îmi spusese: „poate ne mai vedem în America". Din păcate, soarta i-a pregătit o altă patrie față de a noastră.

Mă bucur că sunteți toți sănătoși; și eu mă bucur de sănătate.

Salutări micii lumi de acasă,
Salutări soției,
Salutări călduroase ție,
Fratele tău, Heinrich

Canton, Ohio, 18 mai 1906

Dragă mama,

După fericita sosire în America, îți transmit salutări din toată inima. Ultima carte poștală din Europa ți-am trimis-o din Paris și sper că ai primit-o. De acolo am mers la Le Havre, pentru îmbarcare. Ne-am urcat pe vapor sâmbătă, înainte de prânz, la 10, și plecarea a avut loc la

6 după-amiază, pe o vreme frumoasă. Am rămas pe punte până când Europa a dispărut la orizont. Între timp mi se făcuse somn şi m-am culcat, dormind bine ca acasă. A doua zi m-am trezit însă pe un teren în mişcare. M-am dus pe punte, unde aerul era umed şi rece, puteai să vezi numai cerul şi apa. Apa mării era foarte liniştită, de parcă te uitai la o păşune. Doar vaporul făcea valuri mari, de fapt singurele pe care le-am văzut. Primele două zile nu am avut poftă de mâncare ca acasă, fiindcă pasagerii din jurul meu au început să verse, fapt care m-a făcut şi pe mine să vărs de două ori, de câte ori aveam ceva în stomac. Dar a treia zi am putut să privesc liniştit izbucnirile sub presiune din gâtlejurile celorlalţi, fără să mă impresioneze. Mulţi s-au îmbolnăvit, şi nu mai puteau mânca, fapt care ne lăsa nouă mâncare mai multă. Am putut să mâncăm aşa de mult, încât ni se îngreuna răsuflarea râzând de ceilalţi. Dar asta recomand oricui se îmbarcă: să aibă un stomac cât mai sănătos, altfel se prăpădeşte pe vapor. E mult mai dificil decât cred cei mai mulţi să întreprinzi o călătorie pe apă, fiindcă, aşa cum am spus, e nevoie de un stomac sănătos şi de o natură puternică. Cât timp am fost pe apă, am avut cea mai frumoasă vreme. Pe ocean am văzut la început multe vase, iar mai târziu niciunul, până când ne-am apropiat cam la o jumătate de zi de navigat de America, atunci când am văzut multe vase de pescuit, semn că nu puteam să fim prea departe de ţărm. În ultima seară, în jur de ora 9, se vedeau multe lumini, un far, ne simţeam ca nou-născuţi când ne apropiam de toate acestea. N-a durat prea mult până când s-a apropiat de noi o navă al cărei căpitan s-a suit pe vasul nostru şi l-a ghidat în portul New York. Când am ancorat, era în jur de miezul nopţii, aproape de ora 2. A trebuit să aşteptăm până la 8 dimineaţa, când a venit un medic să ne examineze, după care am avut voie să ajungem la doc, pentru debarcare. Din păcate, cei de pe puntea de mijloc n-am avut voie să debarcăm, fiindcă era duminică şi trebuia să

așteptăm până luni. Pasagerii de clasa I și a II-a au avut însă voie. Așa că noi am avut din nou pământ sub picioare a noua zi. În Kesselgarten am terminat totul ușor, ceea ce le doresc și altora.

Continuare [se pare că a trecut un anumit timp până când Heinrich a reluat redactarea scrisorii; n.a.]: Pe vas au fost 1100 de persoane. Kesselgarten-ul este o insulă cu două clădiri moderne. Înăuntru, încăperea este împărțită în secții pătrate. Acolo oamenii sunt clasați după numărul lor de ordine și merg în marș, unul după altul, să fie examinați de doi medici. Dacă treci de examinare, trebuie să prezinți o adresă și bani; dacă și ultima verificare este O.K., ai trecut de partea cea mai grea [a imigrării; n.a.]. La parter îți iei biletul de imigrant, pentru tren. După ce toți au fost procesați, pasagerii sunt duși cu barca la gară. Plecăm din gara New York la 8:45 seara. După două zile de mers cu trenul, ajungem în Canton, Ohio. Am ajuns aici, și nu în Chicago, fiindcă n-am vrut să mă despart de prietenul meu, Preidt. După spusele celor de aici, [Chicago] este cel mai bun oraș, în care ești plătit bine în orice meserie. Asta o s-o aflu astăzi. Și anume, am publicat un anunț [în ziar], pentru un loc de muncă de grădinar, la care am primit o carte poștală să mă prezint la un anumit loc, ca să ne înțelegem asupra condițiilor de angajare; după spusele celor de aici, este un loc foarte frumos. Aștept acum și poșta de după-amiază, să văd dacă mai primesc alte oferte; dacă nu, accept prima ofertă. Anunțul o să mai apară de două ori în ziar, așa că sâmbătă o să fie ultima zi. Poate o să mai primesc încă vreo câteva oferte. În tot ziarul [Chicago Tribune; n.a.] sunt singurul grădinar, și grădinarii sunt căutați aici. O să te anunț când accept un job. Voi începe de luni. Stau cu chirie împreună cu Preidt, la doamna Thomas Adams, născută Anna Gohn, [strada] Weihergasse. Ea îți trimite salutări, și dacă fratele ei o să ajungă și el pe aici, roagă-l să ne aducă niște ierburi aromatice (Stauden Pfefferkraut) de care avem mare

poftă aici. Pe Joh. [Johann] Müll și pe ceilalți codleni o să-i vizitez când se ivește ocazia. Pot să am grijă de asta cu transportul electric.

Multe salutări ție, bunicii, fraților, cumnatelor și copiilor,
Fiul tău, Heinrich

5. Primul Război Mondial

În noaptea de 1 august 1914 s-a ordonat prin telegraf mobilizarea generală a tuturor localităților transilvănene. Dimineața, locuitorii au fost treziți de vestitorul local, care le solicita să se prezinte neapărat la centrele de mobilizare, în următoarele 24 de ore. Au fost înrolați 16% (37 533) din totalul celor 230 000 de sași. Greutățile întâmpinate chiar de la început pe frontul rusesc, unde au nimerit cei mai mulți dintre aceștia, au dus la cenzurarea corespondenței, la blocarea poștei internaționale și chiar la rătăcirea scrisorilor pe drum.[1]

Soldații sași au luptat atât pe frontul rusesc, cât și pe cel italian. Din lipsă sau penurie de informații, s-au creat numeroase zvonuri, exagerări și povești total inventate, care și-au mai pierdut din credibilitate odată ce răniții au început să se întoarcă acasă și să-și destăinuie experiențele, printre care se numărau și victoriile obținute împotriva rușilor și a italienilor. Întoarcerea răniților, în număr de aproximativ 5 000 până la sfârșitul războiului, a necesitat transformarea școlilor în spitale și crearea de unități medicale în numeroase localități. Ca în cazul localităților din Europa unde nu s-au dat deloc lupte, sașii au reușit să facă față cu bine războiului, asta până când România a intrat în război de partea Aliaților. Unul dintre țelurile pentru care România s-a alăturat Aliaților a fost dorința

[1] Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, 4, p. 221.

de a integra Transilvania în tânărul Regat românesc. La început, Transilvania a găzduit doar un corp austro-ungar de armată, care număra 10 000 de soldați conduși de generalul sas Arz von Straußenburg, forțat să se retragă de către armata română mai numeroasă și sprijinită de mulți români din Transilvania. Populația românească din ținutul Făgărașului, de exemplu, i-a întâmpinat pe militarii români, în august 1916, ca pe niște eliberatori. În orașul Făgăraș, situația stătea un pic altfel. Populația locală consta într-un amestec de maghiari, români și sași minoritari. Jandarmii tocmai îl asasinaseră pe doctorul Ioan Șenchea, șeful rezistenței românești din zonă, chiar înainte de sosirea trupelor române.[1] Maghiarii, sașii și chiar românii din guvernul local din oraș priveau armata română ca pe o forță invadatoare ostilă. În 1876, orașul devenise capitala comitatului Făgăraș (*Fogaras vármegye*), odată cu noua organizare administrativă de după *Ausgleich*. Deși era în marea lui majoritate maghiar, personalul administrativ includea și români, în concordanță cu populația majoritar românească a ținutului, reprezentând, în 1910, 89% din populația totală a comitatului, care însuma 95 176 de locuitori. Cei mai mulți români locuiau la sate, în timp ce aproape toți maghiarii (7%) și sașii (3%) din comitat locuiau la oraș.

Friedrich-Wilhelm von Kraus, membru din a opta generație a familiei, era pe atunci notarul comitatului.[2] Orice asociat din administrația maghiară s-ar fi aflat într-o situație dificilă în noul regim. Însă el a scăpat teafăr

[1] Ciupea, *Făgăraș. Mic Îndreptar Turistic*, p. 59.

[2] Notarii erau licențiați în drept. Friedrich-Wilhelm avea sarcina de a redacta actele oficiale ale orașului sau comitatului, printre care actele de proprietate, registrele de contabilitate și consemnările oficiale.

de invazie, implicându-se ulterior într-o bătălie legală menţionată mai sus, cu cumnatul său, Rudolf Proksch, la care vom reveni ceva mai târziu.

În Codlea, unde membrii administraţiei orășenești erau sași, iar aceștia se înţelegeau destul de bine cu românii, invazia nu a avut efecte negative. Se cunoaște un singur incident, în care a fost implicat și tatăl meu, Rudolf, un von Kraus din a noua generaţie, care ilustrează situaţia.

Rudolf von Kraus, tatăl meu, născut în 1902, fusese confirmat, după obicei, în Duminica Floriilor și își primise tradiţionalul costum nou, cu vestă și buzunar pentru ceasul nou de aur. Un soldat român în opinci l-a amenințat pe tata cu baioneta și, în loc să-l înjunghie, i-a strecurat-o pe după lanţul ceasului de aur, pescuindu-i-l din buzunar. Rudolf a fugit înfricoșat și ușurat la părinţii săi, să le povestească ce păţise. Luându-se probabil după opincile din picioarele soldatului, semn că era sărac, familia nu a luat nicio măsură după incident.

În localitatea învecinată, Cristian (Neustadt), au avut loc acte de violenţă bine documentate, atunci când un căpitan maghiar din Honvéd a dat foc orașului, după o jignire, provocând pagube serioase.[1]

Prezenţa trupelor românești nu a durat însă prea mult. Spre mirarea armatei române și a aliaţilor săi, au sosit trupele germane, conduse de generalul Erich von Falkenhayn, un ofiţer cu experienţă de pe frontul de vest, proaspăt eliberat din cea mai înaltă funcţie militară germană.[2] Acum

[1] Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, 4, p. 237.

[2] În calitate de comandant general al armatei (septembrie 1914–29 august 1916), von Falkenhayn a trebuit să ia decizii considerate greșite de unii comandanţi, cum ar fi doctrina sa care dicta „recuperarea imediată a oricărui teritoriu ocupat" de inamic, ceea ce necesita „azvârlirea rezerviștilor în luptă la nimereală, în

venise rândul saşilor să-i întâmpine pe soldaţii germani ca pe niște eliberatori, nu neapărat în Făgăraș, ci în orice localitate cu populaţie majoritar săsească. Trupele germane și austro-ungare au ajuns într-un final la București, traversând Oltenia. După ce Rusia s-a retras din război, odată cu revoluţia bolșevică din octombrie 1917 și cu Tratatul de la Brest-Litovsk, din martie 1918, România și-a încheiat și ea temporar participarea, după două luni, prin semnarea Tratatului de la București, în mai 1918. Aliaţii speraseră că cei 600 000 de soldaţi români vor sili Puterile Centrale, în special Germania, să trimită trupe pe frontul de est, ceea ce s-a și întâmplat, însă pentru o perioadă prea scurtă. William Robertson, comandantul britanic, și-a exprimat succint dezamăgirea: „România dă bir cu fugiţii".[1]

Thomas III, despre care am vorbit mai devreme, a avut doi fii, pe Richard (n. 1893) și pe Viktor (n. 1894), iar amândoi se întorseseră din perioada de formare profesională petrecută în Germania, primul pe lângă Dresda, iar al doilea la Frankfurt, Berlin și Hamburg, și își începuseră lucrul în pepiniera tatălui lor la vremea când a început războiul. Au fost și ei înrolaţi în armată, la data de 2 august 1914. Richard a fost luat ca prizonier de război pe frontul rusesc și s-a întors la Codlea în 1918, după ce Rusia și Puterile Centrale au semnat Tratatul de la Brest-Litovsk. Viktor a luptat atât în Galiţia, pe frontul rusesc, cât și pe acela italian, întorcându-se acasă după Armistiţiul de la 11 noiembrie. Nu după mult timp, a trebuit să îmbrace uniforma militară de regăţean român,

---

loc să fie reţinuţi cu scopul de a fi folosiţi în acţiuni concentrate ulterioare". Robin Prior și Trevor Wilson, *The Somme*, New Haven, Yale University Press, 2006, p. 128.

[1] *Ibidem*, p. 311.

fiind înrolat drept cavalerist curier (*Meldegänger*), funcţie deţinută și în armata imperială austro-ungară. Doar că de data asta lupta împotriva Ungariei. Odată cu dezintegrarea Imperiului Austro-Ungar, Ungaria a încercat să-și găsească identitatea de naţiune independentă. Aceste eforturi au dus și la crearea experimentală a unei republici în stil sovietic. Punând capăt experimentului, Regele Ferdinand I al României și-a atras de partea sa tabăra victorioasă la Conferinţa de la Paris, pentru a obţine recunoașterea oficială a integrării *de facto* a Transilvaniei în Regatul României.

Capitolul IV

CONSOLIDAREA AFACERII HORTICOLE DIN CODLEA ȘI DIZOLVAREA RAMURII DIN FĂGĂRAȘ

1. Alipirea la România, cu implicaţiile sale etno-politice

În timpul războiului, femeile din Codlea au preluat munca bărbaţilor chemaţi la arme, printre ele numărându-se și Martha, fiica mai mare a lui Thomas III, în vârstă de 14 ani la vremea când a izbucnit războiul. După pierderea prăvăliei din București, situată acum pe teritoriu inamic, afacerile aproape că nu se mai derulau deloc, supravieţuind doar datorită faptului că Thomas nu avea datorii. Odată ce Richard și apoi Viktor s-au întors, au putut să-și pună în practică toate cunoștinţele acumulate în Germania. Compania a funcţionat sub numele de „Thomas Kraus și Fiii" (*Thomas Kraus und Söhne*) până la moartea lui Thomas, în 1930, după care s-a transformat în „Viktor und Richard Kraus", devenind cea mai extinsă pepinieră de plante din Codlea.

La început, afacerea aprovizionase doar Codlea și Brașovul învecinat. Nu după mult timp, prin împachetarea florilor în cutiuţe aerisite, marfa a putut fi livrată

cu trenul, până la Budapesta și Viena. După 1920, an în care Transilvania s-a alipit României, piața de desfacere s-a extins fulminant, astfel încât livrările peste hotare, în state recente ca Ungaria și Austria, cu serviciile lor vamale greoaie, n-au mai fost rentabile. Pepiniera a ajuns să aprovizioneze 30 de florării din București.[1] Cererea de flori era atât de mare în România, că s-au mai deschis încă cinci pepiniere mai mici, fiecare încercând să se specializeze pe o anumită nișă comercială.

Constantin M. Vasilescu-Doru, un inspector financiar al statului român, sosit în Codlea în exercițiul funcției, a avut și el o asemenea tentativă. Așa cum își amintește fiica sa, Venera, acesta a asistat la o înmormântare săsească și a rămas atât de impresionat de organizarea procesiunii, încât i-a venit ideea de a se stabili în Codlea. După ce a întâlnit-o și pe Rosa von Kraus, frumoasa fiică a lui Thomas III, a decis să rămână la Codlea.[2] Numai că s-a izbit de instinctul de autoconservare săsesc. Sașii supraviețuiseră șapte secole prin evitarea căsătoriilor interetnice, ceea ce însemna că familia Rosei îl considera pe pretendent o problemă. Rosa a fost trimisă urgent în Germania, pentru a-l uita pe Constantin, însă s-a întors peste doar câteva săptămâni și s-a căsătorit cu el în 1931. Se poate presupune că moartea anterioară a lui Thomas III netezise calea. În zestrea fetei era inclusă și grădina cu care își lansase Thomas afacerea, și pe care Vasilescu-Doru a preschimbat-o în pepinieră. A dat lovitura descoperind o

[1] Pe lângă București, mai exista o clientelă numeroasă în orașe precum Ploiești, Moreni, Constanța, Brăila, Sibiu, Craiova și Brașov. Clienții din Timișoara, Cluj și Iași își ridicau marfa de la sediu, pentru a economisi taxele de transport.

[2] Iorga, „Amintirile Venerei Teodorescu-Ștefănescu".

nișă de piață: cultivarea freziilor — flori cu aspect deosebit, cu corolele lor în formă de pâlnie, culorile vii și parfumul tare și totuși plăcut. Pe lângă trăsăturile distinctive ce constituie cheia oricărei afaceri de nișă, freziile se cultivau mai greu decât trandafirii și garoafele la care se specializaseră Richard și Viktor în întreprinderile lor masive. În relatarea sa de familie de mai târziu, fiul lui Constantin M. Vasilescu-Doru, Harry Vasilescu, avea să menționeze o invenție personală a tatălui său, o jardinieră imensă, pe role, care putea fi deplasată după soare, invenție care, după o cercetare mai atentă, pare a fi copia unei invenții germane din acea epocă. Frații vitregi ai Rosei l-au evitat pe prosperul intrus — mai ales Richard, care se pare că l-ar fi urât de-a binelea pe Vasilescu-Doru. Cu excepția mamei Rosei (născută Türk), care a locuit o vreme cu ei, cei mai mulți sași i-au evitat pe cât posibil pe Vasilești. Constantin le-a răspuns cu aceeași monedă, refuzând să învețe germana și interzicându-le celor doi copii ai săi, Venera și Harry, dar și Rosei, să vorbească germana după ce s-au mutat din casa mamei lor în cartierul românesc al Codlei. Aici, între ai săi, aproape de pepinieră, Constantin s-a simțit mai în largul său, în timp ce Rosa s-a izolat tot mai mult. Această segregare nu a fost provocată nici de statutul social, nici de talentul în afaceri, ci strict de componenta etnică, factor care a dezbinat familia, așa cum vom vedea, chiar dacă nu pentru totdeauna.

Tot așa, afacerea horticolă din Codlea începea să dea rateuri. Heinrich, cel care adusese garoafa americană pe piața locală, nu reușise să creeze masa critică și rezervele care i-ar fi permis supraviețuirea în fața crizei economice aduse de crahul mondial din anii 1930. Nu i-a fost deloc ușor cu doi copii adolescenți și doi nou-născuți acasă.

Până la urmă a trebuit să-și închidă micuța pepinieră și să se mute în sud, unde s-a angajat ca grădinar pe proprietatea unui boier bogat de lângă București.

2. Năpăstuita ramură din Făgăraș

Notarul făgărășan de care am pomenit mai sus, Friedrich-Wilhelm, născut în 1887, a moștenit până la urmă din oficiu pământul familiei. Străunchiul său, Josef (n. 1819) a avut doi fii care au decedat la vârsta de doi ani. Următorul moștenitor al pământului ar fi fost fiul mai mare al fratelui mai mic al lui Josef, pe nume Georg (n. 1828). Numai că Georg, ofițer în armată, a murit în 1849, cel mai probabil în conflictele armate pomenite mai sus, dintre alianța româno-săsească și maghiari, poate chiar în decisiva Bătălie de la Segesvár. Astfel, tatăl lui Friedrich-Wilhelm, Wilhelm (n. 1857), a rămas moștenitor unic al pământului. Wilhelm era fiul lui Peter, unul dintre ultimii tăbăcari ai familiei, pe care l-am pomenit atunci când am discutat despre impactul tăbăcăritului asupra duratei de viață. Wilhelm von Kraus a fost așadar printre primii membri care s-au rupt de tradiția familiei, studiind la Politehnica din Viena. A trebuit însă să-și întrerupă studiile atunci când tatăl său s-a îmbolnăvit și a trebuit să se întoarcă la Făgăraș, pentru a se ocupa de afacerea familiei sale. Peter a decedat la puțin timp după întoarcerea fiului, iar Wilhelm, în vârstă de 21 de ani, a preluat conducerea. Afacerea se extinsese de la agricultură[1] la domeniul profitabil al cărămidăriei. Wilhelm a

[1] Proprietatea funciară de 102 Joch includea: terenuri arabile (60%), pășuni (30%) și o grădină de legume, o livadă, o fermă și grajduri cu cai și vite (10%).

reuşit să facă faţă cerinţelor profesionale, rămânându-i destul timp să se căsătorească cu Ida Lauritsch, fiica unei familii prospere din Făgăraș, cu rădăcini umile în Ducatul Carniolei (*Herzogtum Krain*). Wilhelm a murit tânăr, în 1892, în urma unui stop cardiac; i-au supravieţuit soţia, fiul de 5 ani, Friedrich-Wilhelm, și două fiice, Ida, care nu împlinise încă 3 ani, și Paula, care nici nu se născuse încă. Un document demonstrează că o bucată mare de pământ (68 Joch și 965 de Klafter pătraţi)[1] din proprietatea tatălui decedat, Kraus Vilmos (Vilmos este varianta maghiară a prenumelui Wilhelm), „a fost trecută pe numele lui Kraus Vilmos [fiul], Kraus Ida [și] Kraus Paula, în mod egal". Potrivit obiceiului, fiicele primeau contravaloarea în bani sau proprietăţi non-funciare ale familiei, pe când fiul moștenea tot pământul. Acest lucru urma să intre în vigoare la vremea maturităţii. Până atunci, mama se ocupa de afacere, cu tot ce implica asta.

Odată cu moartea soţului ei, în Ida Lauritsch a renăscut spiritul bătăios moștenit de la înaintașii ei, sosiţi în urmă cu două secole într-un sat de lângă Făgăraș și ajunși, din simpli ţesători, oameni bogaţi. Ida s-a achitat cu succes de responsabilităţile legate de afaceri, gospodărie și educaţia copiilor. Ida și Paula au primit educaţia inerentă poziţiei lor, învăţând și limba franceză, să cânte la pian și să picteze, iar Friedrich-Wilhelm a fost trimis să studieze dreptul, după gimnaziu. Ida s-a căsătorit cu Rudolf Proksch din Brașov, care fusese încartiruit temporar în Făgăraș, ca locotenent în armata imperială.

Paula s-a căsătorit cu István Mamuszik, un ofiţer maghiar, și s-a mutat la Budapesta. Friedrich-Wilhelm s-a căsătorit cu Angela Hauser, fiica unui producător bogat

[1] 1 Joch = 1,42 de pogoane/1600 de Klafter pătraţi.

de șampanie din Werchetz (Vârșeț, Vrsac, Serbia)[1], pe care a cunoscut-o acolo ca ofițer rezervist chemat la arme în timpul Primului Război Mondial.

Asemenea multor mame, Ida avea o slăbiciune pentru fiul său, care în ochii ei nu putea să greșească niciodată. Ceea ce s-a întâmplat totuși, din ce în ce mai des, în anii 1920, când Friedrich-Wilhelm s-a implicat în jocuri de noroc. Cum ajunsese să piardă sume tot mai mari de bani, a acumulat datorii care depășeau câștigurile din afaceri. Nevoia de bani l-a împins să scoată la vânzare pământuri și proprietăți. Odată ce a vândut 33 de pogoane (23 Joch și 222 de Klafter pătrați) de pământ intravilan excelent, viciul său a intrat în atenția familiei. Ida, sora lui Friedrich-Wilhelm, decedase în 1919, înainte să se ivească problemele respective. Însă soțul său, Rudolf, a început să-și facă griji pentru cei trei copii ai săi și pentru dreptul lor de moștenire asupra celor cinci proprietăți ale familiei. La data decesului, în 1892, Wilhelm von Kraus avea toate cele cinci proprietăți pe numele său, cu excepția unei jumătăți de proprietate reprezentate de două case, una pentru o singură familie și cealaltă pentru patru, cu curțile și grădinile aferente, precum și a unei mici bucăți de pământ din satul Beclean (Bethlen)[2], rămase în proprietatea mamei sale. Ulterior, în 1904, aceasta și-a trecut

[1] În 1910, jumătate din populația Werschetz-ului era de etnie germană, 31% erau sârbi, 14% erau maghiari și 3%, români, 27 370 de locuitori cu totul.

[2] Celelalte patru proprietăți erau: 1. cca. 150 de acri (102 Joch) de pământ din ținutul Făgărașului, însumând terenuri agricole, pășuni și ferme; 2. fabrica de cărămidă situată pe un lot de pământ de 42 de acri, din care fabrica ocupa doar 2 acri, iar restul îl reprezentau terenuri arabile și pășuni; 3. Salzhaus, cu două locuințe. Data de pe vremea când regele deținea monopolul asupra sării, astfel

proprietatea și pe numele nepoților ei. La moartea sa, proprietățile lui Wilhelm au fost împărțite egal celor trei copii, însă înțelegerea era că Friedrich-Wilhelm va prelua pământul, iar Ida și Paula vor fi recompensate pentru partea lor. Cum familia lui Friedrich-Wilhelm nu deținea destule lichidități pentru a se achita integral de responsabilități, surorile își păstrau titlul de proprietate, trecându-l mai departe copiilor lor. Atunci când Friedrich-Wilhelm a început să vândă din pământuri, cu sprijinul mamei sale, de parcă ar fi fost unic proprietar, doar Rudolf mai putea ridica obiecții. Paula era departe, la Budapesta, și decisese să-și vândă partea ei lui Friedrich-Wilhelm, la un preț extrem de mic, pentru că părea să aibă probleme financiare serioase și urgentă nevoie de bani. Atunci când Rudolf a trecut moștenirea soției sale pe numele copiilor lor, Friedrich-Wilhelm s-a mâniat rău. Neînțelegerile dintre cei doi s-au acutizat, iar Rudolf chiar l-a provocat la duel pe Friedrich-Wilhelm, însă acesta nu s-a prezentat. Aceasta ne dă de înțeles că întreaga afacere era cât se poate de tensionată. Pentru a se proteja și mai bine, Rudolf a făcut apel la dreptul de uzufruct[1] al moștenirii copiilor săi, pentru a o putea gestiona până la majoratul acestora. Datorită drepturilor legale la moștenire ale copiilor săi, la care se adăuga intrarea în vigoare a uzufructului, Rudolf avea putere de veto în privința vânzărilor efectuate de Friedrich-Wilhelm. De câte ori voia să mai vândă o proprietate, Friedrich-Wilhelm era silit să negocieze cu

---

încât s-a construit o casă specială de distribuție; 4. Pășunea/grădina „Ziegler", achiziționată în 1919 de la un anume domn Ziegler.

[1] Uzufructul reprezintă o procedură legală prin care cineva dobândește drepturi depline asupra proprietăților altcuiva, pe o perioadă determinată.

Rudolf, probabil prin intermediul avocaţilor, renunţarea la moștenire a copiilor Proksch, în schimbul unor drepturi asupra proprietăţilor rămase. Câștigurile din aceste proprietăţi le-au permis copiilor și lui Rudolf Proksch să se bucure o vreme de averea familiei. Câștigurile au încetat însă la câţiva ani după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, când în România a fost instaurat un regim de stil sovietic. Dreptul la proprietate, până atunci sacrosanct, a intrat în conflict cu noua ideologie de stat. Majoritatea proprietăţilor, în special acelea care păreau să depășească necesarul pentru acoperirea nevoilor zilnice ale proprietarilor, au intrat în atenţia statului. Cel mai ușor de naţionalizat au fost acelea cu proprietari plecaţi peste hotare. O sumă destul de mică, pe care cei trei copii Proksch o primiseră din vânzarea unei case din Brașov construite parţial înainte de război, a fost depusă la o bancă berlineză care s-a nimerit în jumătatea sovietică a orașului, banii fiind astfel pierduţi, la fel ca și proprietăţile din România. Din fericire, toţi trei se aflau în Germania la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, și acolo au și rămas. Rudolf Proksch decedase în 1938 și n-a mai prins aceste vremuri. Friedrich-Wilhelm a murit și el, în 1943, după ce vânduse absolut tot ce se putuse vinde, inclusiv casa mamei sale. Ida, mama sa, a sfârșit într-o singură cameră a casei, pe care noul proprietar român i-a lăsat-o din generozitate.

3. Diversificarea meseriilor

Nu doar Heinrich și Martin au fost impulsionaţi de succesul lui Thomas III și apoi al fiilor acestuia în domeniul grădinăritului. În loc să-i imite însă, alţi membri ai familiei și-au încercat norocul în alte profesii. Unii au

cumpărat pământ și au devenit fermieri, alții au învățat meșteșuguri și s-au făcut brutari sau măcelari. Doi veri primari ai lui Thomas III, frații Johann (n. 1870) și Rudolf von Kraus (n. 1875), au ales ultima meserie. Cei doi frați și-au început activitatea la Codlea. Johann, fratele mai mare, s-a ocupat și de agronomie, rămânând la Codlea. Rudolf, fratele cu cinci ani mai mic, care avea să fie bunicul meu, a avut concurență mare, căci la 1914 deja erau patru măcelari la Codlea, număr care urma să se dubleze în următorii opt ani.[1] Dar în intervalul de 57 de ani dintre 1870 și 1927, populația orașului Codlea nu crescuse decât cu 1 000 de oameni.[2] Orașul Zărnești, aflat la 24 de kilometri sud-sud-vest, unde nu existau decât două măcelării mici, părea o piață promițătoare. Un alt motiv întemeiat pentru mutarea lui Rudolf von Kraus acolo, la mijlocul anilor 1920, era că Rudolf, fiul său mai mare, acela care fusese implicat în incidentul cu ceasul de aur, pe care l-am povestit mai devreme, s-ar fi putut bucura de un salariu mai bun într-o piață atât de fertilă. La cei 23 de ani ai săi, tânărul Rudolf era un tânăr talentat. Învățase deja meseriile de tâmplar și de măcelar de la tatăl său. La doar șapte ani de la moartea tatălui său în Zărnești, Rudolf și-a deschis o măcelărie mai mare acolo. Pe lângă prăvălie, a mai obținut și licență pentru a sacrifica animale mici în curtea gospodăriei sale, pe care le vindea la prăvălie sau angro, celorlalte măcelării din Zărnești și localităților învecinate. Venitul mediu lunar din acest negoț, la care se adăuga un mic venit rezultat din vânzarea cârnaților săi de casă, însuma valoarea de 8 000 de lei, fără cheltuielile de afaceri. În 1938, cel mai prosper an din perioada interbelică a României, salariul

[1] Zell, *Zeiden*, p. 148.
[2] *Ibidem*, pp. 158-159.

mediu era de 2 260 de lei pe lună.[1] Proporţia de 3,4 la 1 dintre venitul micului întreprinzător și salariul mediu pe economie nu pare să difere prea mult de situaţia actuală. Datorită faptului că prăvălia era situată în beciul casei familiei, în ea lucrând doar câţiva ucenici și calfe cărora li se asigurau doar mâncarea și, uneori, adăpostul, afacerea rula cu cheltuieli minime. Familia a fost bine primită în cercurile mai răsărite ale târgului. Particula „von" din nume îi impresiona pe localnici, în marea lor majoritate români, care nu erau familiarizaţi cu un asemenea *praedicatum* în ierarhia lor socială.

Zărnești, localitate situată în Subcarpaţi, evoluase în ultimul secol, devenind, dintr-o localitate agricolă și pastorală, un oraș industrial. Spre deosebire de Codlea, unde în anul 1940 existau 26 de întreprinderi foarte diversificate, în majoritate mici și mijlocii, cu 1 151 de angajaţi[2], în Zărnești nu erau decât două întreprinderi mari: Fabrica de Celuloză, deschisă în 1893, și Fabrica de Hârtie „Letea", ceva mai mică, deschisă în 1852. În 1922, ca urmare a unei infuzii de capital german, Fabrica de Celuloză a fost restructurată masiv, sporindu-și de opt ori capacitatea, de la 10 tone de celuloză pe an la 80 de tone. Materia primă necesară, copacii tăiaţi, soseau la fabrică pe râul Bârsa, de la poalele dealurilor, fără mari probleme, datorită considerabilei diferenţe de altitudine. Însă acest tip de transport avea nevoie să aștepte creșterea apelor râului, care avea loc doar primăvara. În restul anului, lemnul era transportat cu căruţa, iar din 1931, în vagoneţi speciali. La vremea când s-a mutat familia von

[1] „Diferenţele salariale în România anilor 1938 și 2014", www.analizeeconomice.ro/2014/10/diferentele-salariale-in-romania-anilor.html.

[2] Zell, *Zeiden*, p. 154.

Kraus în oraș, pe la 1925, populația atinsese aproximativ 5 000 de locuitori, număr similar aceluia din Codlea.

În Zărnești existau însă și unele neajunsuri. Populația germană consta doar într-o mână de șefi și de tehnicieni din Germania, care lucrau la Fabrica de Celuloză, plus câțiva oameni de afaceri ca Rudolf von Kraus. Prin urmare, exista un singur profesor pentru clasele I-VII. Lipsa accesului la educație a început s-o îngrijoreze pe Rosa Liehn, cu care Rudolf von Kraus se căsătorise în 1930. În 1941 aveau deja împreună patru copii, dintre care Rosemarie, cea mai mare, era aproape de vârsta de gimnaziu. Rosa, al cărei tată era dascăl și predicator în localitatea învecinată Râșnov (Rosenau), ținea foarte mult să-și dea copiii la școli bune. Se simțise nedreptățită de tatăl său, care o trimisese să studieze „menajul" în Germania, ca fiică mai mare, pe când cei patru frați mai mici învățaseră la universități și școli „serioase". Tatăl său nu prea avusese însă de ales, căci soția sa, care o îngrijise pe Rosa atunci când aceasta se îmbolnăvise de scarlatină, a sucombat în fața bolii. Rudolf ar fi preferat ca fiii și fiicele sale să învețe o meserie, așa cum făcuse și el. Rosemarie putea să se facă croitoreasă, coafeză sau să calce pe urmele Rosei. Din cauza atitudinilor și a credințelor diferite ale soților, au ajuns să se certe aproape zi de zi. Rudolf reușea adesea să se impună, însă, când venea vorba de deciziile majore, Rosa părea să aibă ultimul cuvânt. Așa s-a întâmplat și de această dată. Un alt factor care a condus la decizia de a se muta a fost, cel mai probabil, și accidentul din 1939 de la Fabrica de Celuloză. O cantitate din clorul utilizat din abundență, sub formă gazoasă, la fabrică, pentru albirea materialului, s-a scurs dintr-un rezervor, provocând moartea a 60 de persoane aflate în incinta sau în afara fabricii. Procesiunea căruțelor care transportau morții

trecuse prin faţa casei familiei von Kraus, îngrijorând pe toată lumea. În 1942, soţii au încredinţat casa și negoţul unui alt măcelar și s-au mutat la Brașov, orașul cu cele mai bune școli germane din zonă. Familia a cumpărat o casă, pe care a renovat-o, introducând apă curentă, sală de baie și alte dotări de ultimă oră. Pentru a suplini venitul pierdut, soţii au preluat un restaurant de pe Langgasse, Strada Lungă ce ducea în centrul orașului. Din păcate, pe atunci nimeni nu ieșea să mănânce la restaurant, în afară de soldaţii și de ofiţerii germani. Erau vremuri nesigure, iar clasa de mijloc din Brașov și din toată ţara ţinea cu dinţii de bani. După ce România se alăturase oficial Axei, în vara lui 1940, Hitler începuse să sporească micul contingent militar german deja încartiruit în ţară. Voia să se asigure că rezervele importante de petrol și alte bogăţii ale aliatului său erau în siguranţă, iar peste un an intenţiona să-și stabilească aici baza de operaţiuni pentru frontul rusesc.

Restaurantul lucra tot mai mult în pierdere, astfel că au fost nevoiţi să-l închidă. Rudolf nu era genul de om care să stea cu mâinile în sân, așa că a profitat de prima ocazie. După înfrângerea nemţilor la Stalingrad, la începutul lui 1943, devenise probabil tot mai urgent să se încheie un acord între Hitler și Antonescu, prin care toţi germanii din România aflaţi la vârsta legală să se poată înrola în armata germană, în loc de cea română. La cei 41 de ani ai săi, tatăl meu depășise cu mult vârsta de înrolare, însă a fost admis oricum. Pentru a-și dovedi sângele german, Rudolf a trebuit să completeze un formular detaliat, legalizat la notar, care îi dovedea ascendenţa (*Ahnenpass*). Instrucţiunile minuţioase ale acestei broșuri erau precedate de o scrisoare semnată de Adolf Hitler, care explica importanţa rasei în conservarea

patrimoniului genetic al naţiunii germane (*Volkstum*). Cum saşii îşi duseseră existenţa de-a lungul secolelor după regula endogamiei etnice, această cerinţă, deşi neobişnuită, nu constituia un impediment pentru înrolare. După ce a obţinut aprobarea, a plecat, lăsându-şi cei patru copii în grija Rosei, şi s-a întors peste un an, dezamăgit că nu se bucurase de atenţia datorată vârstei sale şi particulei „von". Şi-a câştigat traiul apoi din diverse ocupaţii, până când România a trecut în tabăra cealaltă, alăturându-se Aliaţilor, la 23 august 1944, iar Rudolf von Kraus a fost închis din cauza înrolării sale, oricât de scurte, în armata germană. Prin Articolul 2 al Armistiţiului de la 12 septembrie, România se obliga să închidă în lagăre „forţele armate şi cetăţenii germani sau maghiari aflaţi pe teritoriul României".[1] Rudolf s-a întors, probabil, de pe front cu puţin timp înainte de 23 august; nici nu apucase să-şi reia hainele civile când autorităţile româneşti l-au identificat drept un membru al categoriei respective. Lagărul din localitatea învecinată, Feldioara (Marienburg), tocmai fusese evacuat, după eliberarea prizonierilor de război sovietici care deveniseră aliaţi, fiind umplut la loc cu noii inamici, în marea lor majoritate maghiari, căci ţara lor nu întorsese armele împotriva Germaniei. Rosemarie, sora mea, încă îşi aminteşte biletele pe care i le lăsa mama noastră, Rosa, pe perete, „Fă-le de mâncare celor trei micuţi",

[1] Articolul 2, din 12 septembrie 1944, al Tratatului de Armistiţiu încheiat între Statele Unite ale Americii, Uniunea Sovietică şi Regatul Unit al Marii Britanii, pe de o parte, şi guvernul României de cealaltă parte: „Guvernul şi Înaltul Comandament Român se obligă să dezarmeze şi să reţină forţele armate germane şi maghiare de pe teritoriul României, precum şi să-i reţină pe cetăţenii celor două state mai sus pomenite care s-au stabilit aici."

atunci când pleca să-l vadă pe tata în lagăr. Perioada de prizonierat s-a dovedit o binecuvântare câteva luni mai târziu, când tata ar fi putut s-o sfârșească mult mai rău. Timp de trei zile, de pe 9 ianuarie până pe 12 ianuarie 1945, toți bărbații sași cu vârste între 17 și 45 de ani și toate femeile sașe între 18 și 35 de ani — circa 30 000 de oameni în total — au fost transportați în vagoane de marfă până în Uniunea Sovietică, unde au trebuit să muncească vreme de până la 7 ani, ca despăgubire de război. Pedepsirea populației germane din România a fost justificată prin simpatiile pro-naziste ale acesteia, lucru parțial adevărat, dar de care se făcuseră vinovați și mulți dintre români, până la cruciala dată de 23 august 1944. Rudolf, care avea 43 de ani la vremea aceea, ar fi fost cu siguranță deportat. Tot atunci, Frank Wisner, șeful O.S.S.[1], activa la București și avea destule cunoștințe printre acei *Volksdeutsche* deportați în Rusia. A reușit să intervină în favoarea câtorva dintre ei, nemaiputând însă să-l salveze pe arhitectul a cărui soție îl informase despre acțiunile URSS.[2]

4. Al Doilea Război Mondial: familia von Kraus și armata germană

Intelectualii sași au realizat încă din 1948 cât de mult au greșit compatrioții lor când s-au înrolat în masă în Waffen SS. Într-o scrisoare deschisă, din 19 aprilie 1948,

[1] Oficiul de Servicii Strategice, care va deveni mai târziu Agenția Centrală de Informații (CIA).

[2] Frank Wisner avea sarcina de a pune la punct recuperarea celor 1 800 de piloți americani doborâți în atacul asupra rafinăriilor din Ploiești. Evan Thomas, *The Very Best Men: Four Who Dared, the Early Days of the CIA*, New York, Simon & Schuster, 1995, pp. 20-21.

adresată sașilor care fugiseră în Austria și Germania, Hans Otto Roth, unul dintre aceștia, scria:

> *Acțiunile din 1943 ale soldaților SS ne apasă cel mai greu din toată moștenirea nazistă. Orice direcție ar lua dezbaterile pe tema trecutului nostru politic, tot o să iasă la iveală pata morală a acțiunilor pripite și nesăbuite ale soldaților SS. Cu distanța pe care o avem la ora actuală față de acele evenimente, putem să ne lansăm într-o judecată bine întemeiată: acțiunile SS vor constitui cea mai durabilă greșeală din istoria sașilor.*[1]

Numeroși istorici sași, de toate orientările politice, au caracterizat înrolarea în Waffen SS drept „o decizie dezastruoasă" din cei 850 de ani de istorie a sașilor.[2] Acum, după atâția ani de la evenimente, opinia lui Hans Otto Roth rămâne valabilă, cu unele modificări de nuanță, iar pata morală rămâne de neșters. Și, dacă mi-e îngăduit să adaug, dintr-o perspectivă istorică, secolele de-a lungul cărora sașii și maghiarii din Transilvania i-au privat de orice putere politică pe români se vor impune, cel mai probabil, ca o pată morală încă și mai gravă decât înrolarea în Waffen SS.

Însă cum de a fost posibilă recrutarea de soldați de către armata germană, din rândurile populației unui stat

---

[1] „Die SS-Aktion aus dem Jahr 1943 ist die größte Hypothek die Nazis bei uns hinterlassen haben. Wie immer sich Gespräche über unsere politische Vergangenheit hier auch wenden: am Schluß taucht immer wieder der schwarze Schatten der unüberlegten und leichtfertigen SS-Aktion auf. Wir haben heute schon genug Distanz von den Ereignissen daß wir rein sachlich feststellen können: die SS-Aktion war der folgenschwerste Fehler der sächsischen Geschichte". Paul Milata, *Zwischen Hitler Stalin und Antonescu: Rumäniendeutsche in der Waffen-SS*, Köln, Böhlau Verlag, 2009, p. 1.

[2] *Ibidem.*

suveran? Întrunirile din preajma acordului verbal[1] stabilit la data de 12 aprilie 1943 nu anunţau deloc aşa ceva. România avea şi ea nevoie de populaţia germană, chiar mai mult decât Germania. Pierduse 18 din cele 26 de divizii ale sale la Stalingrad. La începutul întâlnirii-cheie de la Castelul Kleßheim, lângă Salzburg, Hitler l-a chestionat pe Antonescu pe tema negocierilor vice-premierului său[2] cu Aliaţii. Când mareşalul Antonescu a încercat să dea vina pe alţii, Hitler i-a amintit că reprezentanţii săi ceruseră la Berlin să se treacă cu vederea tratativele cu Aliaţii. Silit să-şi recunoască „trădarea", Antonescu a avut doar o tentativă vagă de a opri recrutarea directă a germanilor din România, în loc să se opună categoric, aşa cum îşi propusese. În afară de asta, Antonescu avea nevoie disperată de armamentul greu al nemţilor, pentru a-şi reutila trupele rămase fără aşa ceva după Stalingrad. Se mai temea şi să nu-şi piardă de tot autoritatea atunci când nemţii aveau să-i solicite participarea în forţă a românilor la război, lucru pe care nu-l putea oferi. Ribbentrop[3] s-a folosit de toate aceste puncte nevralgice în următoarea întâlnire, silindu-l pe Antonescu să-şi dea acordul, deşi cu doar câteva ore în urmă acest lucru ar fi părut imposibil. Unii istorici explică această schimbare radicală de poziţie prin „capacitatea de convingere" a lui Hitler, care probabil că a jucat şi ea un rol, nefiind însă, din câte se pare, factorul decisiv.[4]

---

[1] Acordul oficial scris a fost semnat pe 12 mai 1943.

[2] Mihai Antonescu a fost vicepremierul lui Ion Antonescu (nu au existat legături de rudenie între cei doi), însărcinat cu afacerile interne şi externe, în timp ce Ion Antonescu se concentra asupra acţiunilor militare.

[3] Joachim von Ribbentrop a fost ministrul de externe al Germaniei naziste, între 1938 şi 1945.

[4] Milata, *Zwischen Hitler Stalin und Antonescu*, p. 137.

Această victorie tactică trebuie judecată și pe fundalul acțiunilor nemților din ultimii ani, prin care aceștia obținuseră cam tot ce doriseră, în diverse împrejurări: în timpul Războiului Civil din Spania, Germania se folosise de „puterea" sa „politică", nu de cea militară, pentru a pune mâna pe resursele Spaniei.[1] În *Anschluss*-ul din martie 1938, prin care Germania a acaparat Austria, nemții s-au folosit de elementele naziste locale pe post de reprezentanți ai întregii națiuni austriece. Anexarea din același an a Regiunii Sudeților a fost justificată prin populația majoritar germană și a fost acceptată de marile puteri europene. Unde nu exista o „coloană a cincea", se făcea uz de forțele armate, așa cum s-a întâmplat în septembrie 1939, când Germania a invadat Polonia, și în mai anul următor, în timpul invadării Țărilor de Jos și a Franței.

România fiind un aliat care deținea rezerve importante de petrol și alte resurse naturale, nu era recomandat să se facă uz de forță. Așadar, a fost probabil cel mai bine pentru ambele părți să cadă la o înțelegere diplomatică.

După încheierea acordului, agenții de recrutare germani, cu sprijinul total al organizațiilor naziste săsești, s-au mișcat cu o viteză care a excedat autoritățile române mai multe luni bune — instalaseră puncte de verificare încă dinaintea înțelegerii. La momentul la care autoritățile s-au pus în mișcare, ultimul tren încărcat cu recruți plecase din România, pe 30 iulie. În prima tranșă au fost recrutați cei născuți între 1908 și 1925, iar Rudolf, care se născuse în 1902, a trebuit să aștepte. Însă fratele său, Erwin, născut în 1915, se încadra de minune. Istorici ca Paul Milata explică hotărârea celor 63 569 de germani

[1] Pierpaolo Barbieri, *Hitler's Shadow Empire: Nazi Economics and the Spanish Civil War*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2015, p. 11.

din România de a se înrola în Waffen SS prin faptul că statul român plănuia o acțiune de recrutare mai târziu în același an.[1] 20 000 de compatrioți mai în vârstă, care luptaseră în armata română la Stalingrad, intraseră în armata germană după ce unitățile militare românești fuseseră decimate și simțiseră pe pielea lor diferența dintre cele două armate, în privința armamentului, a uniformei din dotare și a comportamentului superiorilor. În privința ultimului dintre aspecte, mai mulți soldați și-au relatat că fuseseră biciuiți de superiorii lor români, pentru că erau germani și germanii începuseră războiul. În localitățile cu populație germană din România s-a aflat rapid despre toate aceste diferențe dintre armate.

Ne putem imagina ce impact au avut caracterul etnic în combinație cu ideologia nazistă, asupra familiei lui Rudolf von Kraus. Deja am urmărit reacția lui Rudolf la valul de recrutări care a cuprins *Volksdeutschen*, populațiile germane stabilite peste hotare. Dacă luăm în considerare disprețul său pentru activitățile intelectuale, manifestat anterior, și mutarea eronată — cel puțin în opinia sa — la Brașov, sosise timpul să pună piciorul în prag. Astfel încât a decis, „pripit și nesăbuit", vorba lui Hans Otto Roth, să se înroleze în Waffen SS. Rosa, ca mamă a doi băieți care ar fi putut să piară jertfiți pe altarul unor idei cusute cu ață albă, dacă s-ar fi aflat la vârsta înrolării, avea cu totul altă poziție față de nazism. Cel mai probabil, se opunea și concepției lui Rudolf, fiind mai degrabă de acord cu opinia lui Otto Roth, date fiind capacitățile sale intelectuale. Ne putem imagina câte certuri au iscat pozițiile lor contrare, încât Rudolf a plecat în Germania, trântind probabil ușa după el. Întoarcerea lui timpurie și

[1] Milata, *Zwischen Hitler Stalin und Antonescu*, p. 262.

vizitele frecvente ale Rosei la lagăr ne arată că cei doi se împăcaseră între timp. Nu ne miră decizia comună de a se muta în casa părinţilor Rosei, din Râşnov, în 1947, odată ce ştim că Rudolf a cumpărat casa de la cei trei fraţi ai ei.[1] În ceea ce priveşte componenta etnică, soţii au făcut treptat schimb de poziţii, iar Rudolf s-a arătat deschis la minte, aprobând fără rezerve decizia a doi dintre copiii săi de a se căsători cu români, în timp ce Rosa a încercat să-i oprească. Probabil că a contat faptul că Rudolf interacţionase zilnic cu românii din Zărneşti şi ajunsese să-i respecte din ce în ce mai mult, în timp ce Rosa alesese să trăiască mai izolat.

După cum am văzut în cazul familiei lui Rudolf, cei doi fii erau prea mici, iar tatăl era prea în vârstă ca să lupte în linia întâi a celui de-al Doilea Război Mondial. Toţi cei trei fraţi mai mici ai lui Rudolf erau însă eligibili pentru înrolare. Alfred, al treilea ca vârstă, a fost recrutat înainte de 1943, ajungând să lupte în armata română pe frontul rusesc, alături de nemţi. A fost luat prizonier, considerat a fi neamţ imperial (*Reichsdeutscher*)[2] şi, după război, s-a întors în Germania. S-a nimerit să se întoarcă tot atunci şi soţia sa, Luise, care fusese deportată în ianuarie 1945, în rândurile celor 30 000 de saşi. Nu se ştie de ce, birocraţia sovietică le-a oferit saşilor posibilitatea să-şi aleagă destinaţia şi Luise a fost una dintre persoanele care au ales Germania. De acolo, cei doi le-au dat separat, părinţilor şi socrilor lor din Transilvania, vestea

[1] Gerda, cealaltă soră rămasă, s-a sinucis în Germania din cauza problemelor în dragoste.

[2] Potrivit terminologiei Germaniei naziste, nemţii care trăiau în Germania erau numiţi „imperiali" (*Reichsdeutsche*), spre deosebire de *Volksdeutsche*, germanii de etnie sau rasă germană care locuiau în afara graniţelor istorice ale Germaniei, aşa cum erau saşii.

cea bună că scăpaseră din Rusia. Mama lui Alfred a aflat prima și i-a pus pe soți în legătură unul cu celălalt. Cei doi s-au stabilit în Wuppertal, iar Alfred s-a angajat ca electrician într-o companie de nivel mediu, unde a lucrat până la pensionare.

Otto, al doilea ca vârstă, își încheiase studiile politehnice la Hanovra, unde se căsătorise cu Ulli Tacke și căpătase cetățenie germană. Spre deosebire de sașii care s-au înrolat după 1943 și fuseseră încorporați aproape toți în Waffen SS, el a putut să decidă în ce corp de armată să se înroleze. A ales vânătorii de munte (*Gebirgsjäger*) și a fost trimis ca sublocotenent pe frontul de est, unde a luptat cu partizanii din munții Iugoslaviei. În 1942 l-a vizitat pe Rudolf la Zărnești, într-o permisie, chiar înainte ca familia să se mute la Brașov. Poate că vizita sa a fost un factor în decizia lui Rudolf de a se înrola în armată peste un an. Tot așa, se poate ca un incident mărunt petrecut între cei doi frați să fi contribuit la întoarcerea timpurie a lui Rudolf din Germania: într-una din zile, superiorul lui Rudolf, un caporal, i-a ordonat acestuia să se ferchezuiască, pentru că venise să-l vadă un ofițer. Rudolf și-a lustruit bocancii și catarama și s-a prezentat în fața ofițerului, care era de fapt fratele lui mai tânăr, Otto. Cu toate că s-a bucurat să-l vadă, i-a scos totodată în evidență propria poziție în ierarhia militară. Clar l-a deranjat să se știe doar un soldat de rând. La doar un an de la fericita reuniune a celor doi frați, conform unei scrisori datate 26 decembrie 1944, primită de Ulli de la căpitanul Niclass din corpul medical, soțul ei, „locotenent Otto von Kraus, a fost internat în spitalul de campanie de la Rimaszomba (azi în Slovacia), cu o rană gravă în piept. După ce a fost operat cu succes și se recupera lent, a suferit o embolie subită, care l-a răpus pe loc. Slavă Domnului că

nu a suferit... A fost înmormântat pe 18 decembrie, cu toate onorurile militare, în cimitirul eroilor, cu un preot militar care a oficiat slujba."[1] Lui Otto i-au supraviețuit soția și cei doi copii.

În vara anului 1939, fratele cel mai mic, Erwin, de care am pomenit mai sus, s-a căsătorit cu Irene Kolf, fiica patronului bogat al unui restaurant și al unui hotel din Codlea. Se pare că Erwin ar fi ridicat pretenții bănești prea mari de la socrul său, astfel încât căsnicia s-a destrămat. Nelăsându-se mai prejos decât fratele cel mai mare, Erwin s-a înrolat la începutul anului 1943 în Waffen SS. Prin firea sa de aventurier era un recrut ideal pentru unitatea specială SS Friedenthal, instruită pentru îndeplinirea unor „misiuni secrete de recunoaștere, sabotaj și tactici de asasinare".[2] Unitatea trecuse recent sub comanda locotenent-colonelului Otto Skorzeny, un austriac care înaintase în grad datorită unor calități apropiate de ale lui Erwin. Prima misiune pe anul acela a unității Friedenthal a fost să participe la salvarea lui Mussolini. Dictatorul italian, cel mai apropiat aliat al lui Hitler, fusese destituit de către regele Victor Emanuel al III-lea, care îl ținea prizonier cât timp negociau consilierii săi armistițiul cu Aliații. Pierderea Italiei ar fi însemnat mai degrabă o lovitură asupra prestigiului și a moralului

[1] „Ihr Mann, der Oberleutnant Otto von Kraus, ...der mit einer schweren Brustverletzung in das hiesige Lazarett eingeliefet wurde... trotz sofortiger Operation... nach anfänglicher Besserung erlitt er leider eine plötzliche Embolie die seinen sofortigen Tod zur Folge hatte. Er hat Gott sei dank nicht leiden müssen. Ihr Mann wurde am 18 XII 1944 mit militärischen Ehren auf dem Heldenfriedhof... vom Armeepfarrer zur letzten Ruhe gebettet." Copia scrisorii se află în posesia autorului.

[2] Robert Forczyk, *Rescuing Mussolini: Gran Sasso 1943*, Oxford, Osprey Publishing, 2010, p. 6.

naţiunii germane, decât asupra capacităţilor sale de luptă, căci ofiţerii nemţi glumeau pe seama armatei italiene.[1] În Operaţiunea Stejarul (*Unternehmen Eiche*) — numele de cod al operaţiunii de salvare — agenţii au pătruns pe nesimţite pe muntele Gran Grasso, zburând cu planoarele. După ce oscilaseră între mai multe ascunzători pentru prizonierul Mussolini, agenţii de siguranţă italieni se deciseseră asupra hotelului de pe muntele respectiv, datorită căilor limitate de acces până acolo, care păreau să-l izoleze cel mai bine. Planorul lui Skorzeny, al patrulea din zece, a ajuns primul, deoarece primele trei au executat mai multe survolări pentru a lua altitudine deasupra muntelui. Elementul-surpriză pe care contaseră nemţii nu se baza neapărat pe silenţiozitatea planoarelor, ci pe impresia pe care o crea descinderea în sine. Meyer, pilotul, a scris în raportul său: „Soldaţii [carabinierii italieni] nu au avut deloc o atitudine ostilă. S-au oprit cu toţii să se uite, cu puștile și semiautomatele în mâini, evident uimiţi de apariţia aeromobilului necunoscut". Suprafaţa pe care trebuiau să aterizeze, asupra căreia se deciseseră după cercetarea fotografiilor aeriene, era prea stâncoasă pentru coborârea la sol, astfel încât pilotul a cotit aeroplanul „direct spre hotel. Când a aterizat, planorul se afla la 40 de metri de hotel."[2] Pentru că se abătuseră atâta de la planul iniţial, Skorzeny a luat fără probleme iniţiativa. A apucat-o la goană spre hotel, lăsându-și oamenii în spate și ignorând gloanţele de avertizare ale gărzilor italiene. În

[1] Într-o întrevedere din mai 1943 dintre generalul SS sas Phleps și generalul italian Roncaglia, Phleps l-a mustrat pe interpret că nu îi tradusese italianului o insultă, aceea de „macaronar leneș". Incidentul a atins notorietatea în 1985, când Kurt Waldheim, interpretul respectiv, a candidat la președinţia Austriei.

[2] Forczyk, *Rescuing Mussolini*, p. 39.

hotel se aflau în jur de 100 de gărzi baricadate după mobila masivă a hotelului, așa că Skorzeny a trebuit să aștepte întăririle. Când au sosit primii oameni, Skorzeny a încercat fără succes să urce până în camera lui Mussolini, pe care îl reperaseră la o fereastră. După ce au aterizat și mai multe planoare, au încercat iar să pătrundă pe intrarea principală. De data asta gărzile au cedat, iar Skorzeny a ajuns primul în camera lui Mussolini. După raid au circulat mai multe versiuni ale incidentului, toate purtând amprenta martorilor orgolioși. Skorzeny și-a atras mai toată atenţia publicului și s-a bucurat de cele mai înalte onoruri. Orice tânăr ambiţios care fusese implicat oricât de puţin, chiar dacă nu direct, în raidul lui Skorzeny s-ar fi simţit tentat să-și atragă o parte din gloria acestuia. Erwin von Kraus a susţinut cât a trăit că luase parte la acea operaţiune de salvare a lui Mussolini. Chiar a ţinut prelegeri în permisiile sale, pe tema misiunii de salvare, una dintre acestea chiar la liceul din Brașov unde învăţa nepoata lui, Rosemarie. Deși nu i-am reperat numele în niciuna dintre relatările incomplete asupra evenimentului, am descoperit totuși o fotografie de grup luată în timpul operaţiunii, care înfăţișează și un chip (indicat în grupajul foto de aici printr-un cerc) care îi seamănă lui Erwin. În lipsa altor dovezi concludente, unii membri ai familiei, precum și alţi contemporani, i-au pus declaraţia sub semnul întrebării. Această poză i-ar putea confirma povestea, dar doar la nivel de ipoteză, dat fiind că nu oferă o imagine prea clară. Restul fotografiei prezintă indicii contradictorii: Skorzeny apare ca personaj principal în raidul respectiv, stând chiar lângă Mussolini, versiune confirmată de unii dintre cei 17 militari SS de sub comanda sa, însă și infirmată de unii dintre ceilalţi 72 de

participanţi.[1] „După raidul de la Gran Grasso, reputaţia de «comandant excepţional» a lui Skorzeny a fost opera propagandiștilor SS, pentru a întări statutul lui Himmler în ierarhia nazistă."[2]

Fotografia însă dovedește clar cât de prietenoase s-au arătat gărzile italiene: una dintre ele încă are asupra sa pușca semiautomată Beretta, cu care nu a tras niciun glonț.

Participarea lui Erwin von Kraus la Operaţiunea Landfried[3] a fost confirmată însă, cel puţin parţial, de trei surse independente[4], astfel încât nu prea mai e loc de incertitudini. Un mic contingent al unităţii lui Skorzeny a primit sarcina de a sabota pătrunderea Armatei Roșii în Transilvania prin cele trei trecători principale din Carpaţi. După întoarcerea bruscă a armelor de către România, la 23 august 1944, unităţile germane au fost silite să se retragă în Transilvania, unde au găsit doar un refugiu temporar. Misiunea contingentului a fost ţinerea pe loc și strângerea

---

[1] În rapoarte, numărul participanţilor variază. Am ales relatarea unui outsider, nu a unui participant, pentru un maximum de credibilitate. În relatarea respectivă sunt menţionaţi 72 de participanţi — 62 de parașutiști și 10 piloți. Forczyk, *Rescuing Mussolini*, passim.

[2] *Ibidem*, p. 13.

[3] „Landfriede" desemna pe vremuri un decret de pace eliberat de un rege sau împărat al Sfântului Imperiu German pentru stoparea conflictelor interregionale.

[4] 1. Hagen Berger, *In Hitlers Auftrag, Walter Girg: Geheimsätze in der Uniform des Gegners*, München, Verlag für Wehrwissenschaften, 2014, pp. 72-124.

2. Hans Friedrich Reck, *Gehetzt, Gefangen, Geflohen: Rumänien 1944 — 1945*, Berg am See, Germania, Kurt Vowinckkel-Verlag, pp. 147-151.

3. Karl Heinz Brenndörfer, *Tatort Burzenland: von Kriminalfällen und sonstigen Katastrophen,* Stuttgart, Germania, ediţie privată, 2007, pp. 102-115.

de informații despre punctele forte și poziția Armatei Roșii. La începutul lunii septembrie 1944, 90 de soldați au aterizat la Târgu Mureș, unul dintre puținele orașe dotate cu aeroport din apropierea trecătorilor aflate încă sub ocupația trupelor germane. De aici urmau să se împartă în trei grupuri egale, fiecare dintre ele însărcinat cu câte o trecătoare. Erwin a fost repartizat în Grupul de Est și s-a deplasat spre trecătoarea Predeal. Soldații vorbitori de română avuseseră întâietate în selecția grupurilor, precum și cei ca Erwin, care cunoșteau bine împrejurimile trecătorii, un factor posibil crucial într-o operațiune clandestină. Pentru a nu stârni suspiciuni pe teritoriul acum inamic, au avansat în grupuri de câte 5-10 oameni. Astfel au reușit să arunce în aer mai multe poduri din trecătoarea Predeal. A survenit însă o confruntare cu Armata Roșie, având scopul de a salva 3 000 de soldați nemți de la împresurare, iar Erwin a fost luat prizonier. Un alt soldat din grupul său a căzut în luptă, iar restul au reușit să se întoarcă la Târgu Mureș. Erwin și, probabil, restul grupului se îmbrăcaseră în uniformele românești pe care le aveau în dotare cu scopul deghizării. Așa l-a cunoscut Hans Reck, care avea să consemneze în scris incidentul, într-un buncăr din Brașov transformat de sovietici în punct de interogatoriu. Nu se înțelege de ce l-a suspectat Reck că ar fi fost agent NKVD[1], atunci când Erwin l-a ajutat să evadeze și să scape de alte interogatorii ale NKVD-ului. Erwin a reușit și el să evadeze și s-a ascuns într-un buncăr pe care i l-a construit o familie săsească din Hălchiu (Heldsdorf), în grădina casei. Potrivit unui martor, Erwin s-a declarat locotenent *Reichsdeutscher*, nu ofițer sas din trupele

[1] NKVD, adică Narodnîi Komisariat Vnutrenik Del [Comisariatul Popular de Interne], asociat poliției secrete sovietice, care era uneori implicat direct în acțiunile agenției.

speciale, cum era de fapt. Astfel și-a atras mai mult respect la început, pe care l-a pierdut însă total atunci când familia care îl adăpostea a aflat că era din Codlea. După ce a fost demascat, temându-se să nu ajungă zvonurile din sat la urechile autorităţilor, Erwin s-a mutat în casa mamei sale de pe Weihergasse, la Codlea. Până atunci evitase casa, gândindu-se că autorităţile aveau să-l caute sigur acolo. În timpul descinderilor sale nocturne, a aflat că acest lucru nu mai era valabil. Se poate să fi contribuit și un incident petrecut la Hălchiu, la decizia de a se muta la Codlea. Al doilea membru al Grupului de Est rămas în zonă a reușit cumva să-i dea de urmă la Hălchiu. Potrivit martorilor, Erwin l-a împușcat pe Hans Laten cu revolverul, declarându-l un trădător. Însă Hans nu a murit de glonţul său, astfel că Erwin a luat o foarfecă de pe masă și l-a înjunghiat mortal. Incidentul nu putea fi raportat autorităţilor, căci toată lumea ar fi făcut închisoare pentru că găzduiseră în secret soldaţi nemţi. Au hotărât să arunce cadavrul în Bârsa, cu o greutate de gât. Vecinii au descoperit cadavrul gol după câteva săptămâni și, neputând să-l identifice, l-au înmormântat ca pe un soldat necunoscut, în cimitirul săsesc din Hălchiu.[1] Probabil primăvara, pe vreme bună, Rosemarie a venit din Brașov la Codlea, pe bicicletă, să-și vadă bunica. S-a mirat să-l vadă pe Erwin ascuns în casă. Ziua, când ieșea din casă, se îmbrăca în hainele mamei sale. Când Rosemarie a venit iar să-i vadă, peste mai multe săptămâni, nu l-a mai găsit.

În timpul unei permisii sau poate într-una dintre cele 10 zile din septembrie 1944, când participase la operaţiunea secretă din trecătoarea Predeal, Erwin o cunoscuse pe Jeana Nicolescu, fiica unui înalt ofiţer român, fie colonel, fie general, în Timiș, un oraș din trecătoare. Aceasta

[1] Brenndörfer, *Tatort Burzenland*, pp. 106-107.

se îndrăgostise, pesemne, de el și i-a dat adresa sa din București. Capitala României, cu cei 900 000 de locuitori ai ei, i s-a părut lui Erwin un loc unde se putea ascunde fără probleme. A hotărât, așadar, să-i facă o vizită Jeanei. Cecilia, sora ei, a reușit să-i obțină o nouă carte de identitate, datorită contactelor sale, sub numele de Vereș. Jeana și Erwin s-au căsătorit. Folosindu-se de contactele familiei Jeanei, Erwin a reușit să-și deschidă o companie care fabrica boilere. Viața a reintrat în normal. În 1946 s-a născut Margareta, singurul lor copil. Compania de boilere era probabil mică, așa că nu a fost naționalizată în 1948.[1] Probabil că n-o duceau rău, căci tânăra familie își permitea să se distreze pe bani mulți în vacanțele sale, în timp ce mai toți românii trăiau de pe o zi pe alta. Însă după un accident din 1956, situația s-a schimbat. Schela unui boiler masiv s-a prăbușit, ducând la moartea șefului de echipă și a unui alt angajat. Erwin a fost acuzat de neglijență în serviciu, pentru nerespectarea măsurilor de siguranță. La proces i-a fost demascat și trecutul de agent Waffen SS. Procurorii au cerut pedeapsa cu moartea. După ce a vândut din pietrele prețioase și bijuteriile familiei, Jeana a reușit să mituiască oficialitățile, care i-au redus lui Erwin pedeapsa, mai întâi la închisoare pe viață și apoi la 25 de ani. A fost eliberat pentru bună purtare, în 1974, după 16 ani petrecuți în mai multe închisori. La vremea aceea, nepotul său, Rüdiger, cel care scrie aceste rânduri, lucra la Ambasada Statelor Unite ale Americii din București, ca specialist comercial.[2] În toamna acelui an, am fost

[1] Prima lege, 119, care a pus în vigoare naționalizarea, a fost adoptată de Marea Adunare Națională pe 11 iunie 1948.

[2] Diviziile Comerciale ale ambasadelor SUA din lume angajează localnici pentru a intra în contact cu oamenii de afaceri locali.

anunţat printr-un telefon de la recepţie că mă căuta un domn Kraus. Era un lucru neobișnuit, pentru că rudele mele din Transilvania m-ar fi prevenit dacă ar fi venit cineva să mă vadă. Erwin ieșise din închisoare în urmă cu câteva zile. În închisoare, Erwin învăţase meseria de asistent dentar, în lipsa dentistului care se ocupa de deţinuţi. Voia să-și continue meseria și în libertate, sperând însă să i se permită să emigreze în Germania, unde urmau să-l ajute tovarășii din unitatea lui Skorzeny. Fiica sa, Margareta, a venit din Italia să-l vadă. Emigrase acolo în urmă cu doi ani, căsătorindu-se cu un cetăţean italian pe care-l cunoscuse într-o vacanţă pe litoralul Mării Negre. Cea mai ușoară cale de a emigra era să te căsătorești cu un cetăţean străin. Mama ei, Jeana, o urmase în Italia, însă se stabilise apoi în Germania, care oferea condiţii mai bune cetăţenilor în etate. La doar câteva luni după ce am emigrat, la rândul meu, împreună cu soţia, în decembrie 1975, am aflat că Erwin obţinuse aprobare să emigreze în Germania, unde camarazii săi din armată l-au ajutat să înceapă o viaţă nouă. Erwin n-a mai întâlnit-o niciodată pe Jeana, care divorţase de el după ce fusese condamnat, pentru a putea să se angajeze. S-a căsătorit cu o nemţoaică pe nume Vera. Peste câţiva ani a sucombat, în urma unui stop cardiac.

Și alţi membri ai familiei von Kraus au luptat în al Doilea Război Mondial. Wilhelm, al cărui tată vânduse proprietăţile familiei din Făgăraș, și-a întrerupt studiile de medicină veterinară din Germania și s-a înrolat în armata germană (*Wehrmacht*), în 1943. La început a fost trimis pe frontul rusesc și apoi în Norvegia, unde a fost luat prizonier de soldaţii britanici. După război și-a finalizat studiile, s-a căsătorit cu fiica unui veterinar și a devenit asistentul acestuia. Au avut cinci copii în următorii

10 ani, iar toți locuiesc la ora actuală în Germania. Wilhelm a decedat în 1985, la 65 de ani, în Gütersloh, unde a profesat toată viața.

Siegfried, unul dintre fiii lui Heinrich din prima căsătorie, rămăsese cu mama sa la Codlea după ce tatăl său renunțase la pepinieră. A intrat în Waffen SS și a fost trimis pe frontul rusesc, unde a fost luat prizonier. A murit în 1947, în prizonierat.

Declarația dură a lui Hans Otto Roth de la începutul capitolului se explică, probabil, prin participarea populației de etnie germană din România la diverse crime de război și prin angajarea unora dintre ei ca paznici în lagăre de concentrare. La Procesele de la Nürnberg, din 1945-1946, reprezentanții iugoslavi au prezentat presupusele atrocități săvârșite de Divizia „Prinz Eugen": „În martie 1944, mai multe sute de bărbați, femei și copii au fost uciși lângă localitățile Sinj și Split. 150 de persoane au fost ucise într-un singur sat. La Otok mai multe grupuri de 5-15 femei și copii au fost vârâte în case și ucise."[1] Divizia „Prinz Eugen" era sub comanda generalului sas Artur Phleps, iar din componența sa făceau parte două regimente de vânători de munte. Deși cei mai mulți soldați (91,5%) erau *Volksdeutsche* mai ales din Banatul iugoslav[2], dar și din Banatul românesc și din populația săsească, regimentele de vânători de munte erau compuse și din *Reichsdeutsche*, între ei aflându-se cel mai probabil și Otto von Kraus, de care am pomenit mai sus, cu contingentul său. Deși n-avem cum să contestăm participarea vânătorilor de munte la atrocități, ele au fost comise cel mai probabil de trupele SS, care erau renumite pentru așa

[1] Milata, *Zwischen Hitler Stalin und Antonescu*, p. 260.
[2] *Ibidem*, p. 259.

ceva.[1] Helmut, fiul mai sus pomenitului grădinar Martin von Kraus, era unul dintre sașii Diviziei „Prinz Eugen". La începutul lui octombrie 1944, acesta a dispărut într-o bătălie din apropierea localității Niš, pe teritoriul actualei Serbii. S-a întâmplat după ce România întorsese armele, permițând Armatei Roșii să pătrundă în Iugoslavia, pentru a lupta de partea partizanilor lui Tito. Cu nici o lună înainte, Bulgaria întorsese și ea armele, echipată dinainte cu cel mai modern armament german, iar acum lupta de partea Armatei Roșii la Niš. Divizia n-a mai făcut față forțelor sporite ale inamicului și a suferit pierderi grele, printre care s-a numărat și Helmut. Nu vom ști niciodată dacă a fost ucis sau luat prizonier. Nu vom ști nici dacă avea cunoștință de atrocitățile comise de armata germană sau dacă participase el însuși, în mod direct, la ele.

Nu există nicio dovadă că vreun membru al familiei von Kraus s-ar fi aflat printre cei 2 000 de sași care au lucrat ca gardieni în lagărele de concentrare naziste.[2]

[1] Cele mai cunoscute atrocități au avut loc la Le Paradis, Tulle, Oradour-sur-Glane, Malmedy. La masacrul de la Malmedy, în care au fost uciși cel puțin 72 de prizonieri americani de război, pe 17 decembrie 1944, un *Volksdeutscher* de 21 de ani, din Banatul românesc, a tras primul glonț, din câte se relatează. *Ibidem*, pp. 260-261.

[2] *Ibidem*, p. 262.

Capitolul V

ISTORIA SE ABATE DE LA CURSUL EI FIRESC

1. România ca pion politic. Churchill și Stalin îi hotărăsc soarta

Nici nu se terminase bine războiul când Winston Churchill, prim-ministrul britanic, a scris pe o bucată de hârtie ce soartă urmau să aibă România și alte țări. În cadrul unei întâlniri din octombrie 1944, de la Moscova, Winston Churchill și liderul suprem al Uniunii Sovietice, Iosif Stalin, au căzut de acord ca România să se afle în proporție de 90% sub controlul Uniunii Sovietice și de 10% sub controlul Marii Britanii, iar mai jos au trecut Grecia, controlată în proporție de 90% de Marea Britanie și de 10% de URSS. Cei doi nu au precizat în ce constau exact proporțiile respective. Faptul că aceste două țări erau trecute una după alta, deși logica geografică ar fi impus ca Bulgaria și Iugoslavia să fie incluse între ele, pare să indice că ele erau legate strâns în concepția celor doi lideri. Însemnarea în cerneală albastră a lui Stalin, care tăia procentul de 10% al influenței britanice asupra României a încurcat interpreții acestui eveniment, care nu se pot pune

de acord dacă acesta a aprobat aranjamentul doar în ce privește România[1] sau toată lista, așa cum susține Churchill în memoriile sale.[2] Probabil că diplomatul american Charles Bohlen, expert în problemele legate de URSS, oferă, în memoriile sale, cea mai realistă opinie asupra acordului respectiv: „Controlul exercitat de două sau mai multe puteri asupra unei anumite țări ar fi fost greu de estimat în procente. Era absurd să se încheie un asemenea acord cu Uniunea Sovietică. Chiar dacă numărul ministerelor controlate de comuniști într-un guvern de coaliție ar fi fost limitat, oricum aceștia ar fi făcut toate eforturile să-și extindă influența. Un prim-ministru necomunist înconjurat de miniștri comuniști ar fi fost ca o femeie care încearcă să rămână doar pe jumătate însărcinată". Acordul dintre Churchill și Stalin de a face schimb de influență în România și Grecia a schimbat total istoria acestor țări. Dacă ar fi urmat cursul stabilit de propriile lor forțe politice, România, al cărei Partid Comunist avea mai puțin de 3 500 de membri[3], și Grecia, al cărei Partid Comunist avea 200 000 de membri, ar fi urmat cu siguranță căi istorice diferite de cele care le-au fost impuse prin „acordul de procentaj". Însă Marea Britanie și URSS, marile puteri europene ale momentului, își aveau propriile țeluri geopolitice: Churchill i-a declarat lui Stalin că „Marea Britanie trebuie să devină principala putere din bazinul mediteranean și

[1] S. M. Plokhy, *Yalta, The Price of Peace*, New York, Penguin Books, 2011, pp. 146-147.

[2] Winston S. Churchill, *The Second World War*, vol. 6: *Triumph and Tragedy*, Boston, Houghton Mifflin, 1985, p. 198.

[3] Cei 3 215 membri apar într-un raport din iunie 1940, adresat Cominternului de la Moscova. Winston S. Churchill, *The Second World War*, vol. 6: *Triumph and Tragedy*, Boston, Houghton Mifflin, 1985, p. 198.

spera că mareșalul Stalin îi va permite să decidă el viitorul Greciei, așa cum și el îi va permite mareșalului Stalin să decidă viitorul României."[1] Acordul din octombrie 1944 a fost urmarea logică a mișcărilor diplomatice anterioare, declanșate de schimbările fundamentale provocate de război. Înfrângerile suferite de nemți la Stalingrad, în februarie 1943, și la Kursk, în august 1943, au schimbat cursul războiului. Noile realități au dus la Conferința de la Teheran, din noiembrie-decembrie 1943, prima întâlnire tripartită a celor trei lideri — Stalin, Churchill și președintele american Franklin Roosevelt –, în care au stabilit deschiderea frontului de vest în primăvara lui 1944. În mai 1944 a venit timpul ca Marea Britanie, care se arăta tot mai interesată de situația Europei, să-și facă griji în legătură cu „neînțelegerile fundamentale dintre noi și guvernul sovietic, care crează probleme în Italia, România, Bulgaria, Iugoslavia și mai ales Grecia."[2] Chestiunea controlului exercitat de una dintre cele două mari puteri asupra României și a Greciei a fost ridicată de ministrul britanic de Externe, Anthony Eden[3], în cadrul întâlnirii din 5 mai 1944 cu ambasadorul Uniunii Sovietice în Marea Britanie, Feodor Gusev, care s-a finalizat cu „Acordul Eden-Gusev" sau „Acordul de procentaj", cum i s-a spus ulterior. Cum relatează Churchill: „Pe 18 mai, ambasadorul sovietic la Londra s-a întâlnit cu ministrul de Externe, pentru a discuta sugestia mai generală a domnului Eden, ca URSS să se ocupe temporar de România, în condiții de război, și să ne lase nouă Grecia. Rușii nu aveau nimic împotrivă, nu doreau decât să știe dacă ne-am consultat cu Statele Unite.

---

[1] Plokhy, *Yalta, The Price of Peace*, p. 146.

[2] Churchill, *The Second World War*, p. 63.

[3] Anthony Eden a fost ministrul Afacerilor Externe al Marii Britanii, între 22 decembrie 1940 și 26 iulie 1945.

În care caz, se învoiau."[1] America vedea politica sferelor de influenţă ca fiind „inerent imorală", iar în condiţiile în care Statele Unite „aveau reprezentanţi din aproape toate popoarele Europei" nu puteau să lase „micile state ale Europei de Est în seama Uniunii Sovietice, fără să stârnească negreşit mânia diverselor grupuri etnice din Statele Unite."[2] După un schimb prelungit de scrisori cu Churchill şi promisiunea că va exista o perioadă de probă de trei luni, preşedintele Roosevelt şi secretarul de stat Cordell Hull au aprobat în sfârşit această „împărţire generală a răspunderii"[3] între Marea Britanie şi URSS, „în condiţii de război, fără să se prelungească pe timp de pace." Cele trei luni de probă au fost însă uitate cu totul, căci în doar câţiva ani Uniunea Sovietică a reuşit să instaureze guvernul dorit la putere şi să preia astfel conducerea României.

2. Sovietizarea României. Un sistem străin familiei von Kraus şi saşilor în general

Nesfârşitele schimbări din guvernul de la Bucureşti au creat confuzie în ţară. Erau urmarea treptatei eliminări de pe scena politică a partidelor tradiţionale româneşti, abandonate şi dezamăgite de puterile occidentale, şi a întăririi coaliţiilor de stânga formate din partide mărunte, încurajate mai mult sau mai puţin deschis de sovietici, care nu puteau să conteze pe cine ştie ce contingent comunist local. Comisia Aliată de Control, care ar fi trebuit să fie garanta asigurării de şanse egale pentru diferitele forţe politice, se afla *de facto* sub controlul Uniunii

[1] Churchill, *The Second World War*, p. 64.

[2] Charles E. Bohlen, *Witness to History 1929 — 1969*, New York, W.W. Norton, 1973, p. 164.

[3] Churchill, *The Second World War*, p. 67.

Sovietice. Sistemul sovietic instituționalizat treptat în România era total străin, iar mulți dintre politicienii români au ales „exilul fizic sau metafizic".[1] Politicienii care au ales a doua variantă le creau cele mai multe probleme politicienilor occidentali și reprezentanților lor din Comisia de Control, pentru că le înaintau cereri imposibil de aprobat în condițiile existente.

Așa cum am precizat mai sus, sașii intraseră în vizorul autorităților în 1945, când fuseseră deportați cu zecile de mii în Uniunea Sovietică, pentru a presta munci de compensare. La doar câteva luni după aceea, au devenit din nou ținta autorităților, prin reforma agrară de la 23 martie, al cărei Articol 3 autoriza exproprierea „tuturor cetățenilor de etnie germană care au cooperat cu Germania Nazistă".[2] Conform aceluiași articol, erau expropriați toți cetățenii români, de etnie germană sau nu, care plecaseră peste hotare sau care dețineau mai mult de 50 de hectare de pământ. Membrii din Făgăraș ai familiei von Kraus, care dețineau în total 150 de Joch (86 de hectare), ar fi fost afectați de clauza celor peste 50 de hectare dacă Friedrich-Wilhelm n-ar fi vândut deja pământul la vremea reformei. Iar pământul pe care Rudolf Proksch îl ținuse pentru cei trei copii ai săi cădea în categoria proprietăților celor plecați peste hotare, căci toți trei frații rămăseseră în Germania.

Membrii familiei din Codlea nu se implicaseră în politica nazistă, văzându-și de grădinărit sau de alte afaceri, care la vremea respectivă chiar s-au dovedit rentabile. Viktor și Richard se apucaseră să negocieze un aranjament pe

---

[1] Richard Collins, „Andrei Codrescu's Mioritic Space", *Melus 23*, nr. 3, 1998, pp. 83-101.

[2] Camera Deputaților, cdep.ro, www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp-act-text?idt+1569.

care n-au mai apucat să-l pună în practică la vremea când România a intrat în război: și anume ca filiala din România a firmei Daimler-Benz să se ocupe de transportul florilor produse de ei, de la Codlea la București. Acest aranjament ar fi intrat sub incidența „cooperării cu Germania nazistă". După război, când afacerile cu flori au început să ia din nou avânt, Viktor și Richard au angajat o companie de taxiuri să le transporte florile la București.

Printre sașii care se opuseseră răspicat colaborării cu Germania nazistă se afla și mai sus pomenitul Hans Otto Roth. Concepția sa potrivit căreia minoritarii germani puteau să trăiască în armonie și solidaritate cu majoritarii români îl situa la stânga ideilor naziste despre inegalitățile de rasă. Deși se bucurase de respect și de o carieră politică de succes, datorită ideilor sale, înainte de nazificarea comunității săsești, atunci când extremele politice au ajuns să dicteze, aceleași idei i-au adus excluderea din viața politică. Comuniștii chiar l-au condamnat la închisoare după ce au proclamat Republica Populară Română, în decembrie 1947. În timpul celei de-a doua condamnări la închisoare, în 1952, sănătatea i s-a deteriorat și a murit după gratii. Odată ce se numărase printre puținii lideri sași[1] care rezistaseră împotriva nazismului, ar fi fost de așteptat să se impună în noul mediu politic al Republicii Populare. Însă, cum avusese o carieră politică în vechiul regim, a fost etichetat drept „dușman al poporului". În lipsa lui Roth, sașii și-au pierdut toți liderii în perioada postbelică, dacă nu luăm în calcul Biserica Luterană, marginalizată și ea de ideologia marxistă.

[1] Rudolf Brandsch a fost un alt lider sas care s-a opus nazificării, însă nu la fel de categoric ca Roth, poziție comună și altor intelectuali sași ai epocii. Cu toții considerau că ascensiunea Germaniei putea fi benefică populației de etnie germană din România.

Sașii nu au îmbrățișat comunismul. Secole de-a rândul trăiseră în interiorul sau, în cazul Făgărașului, în vecinătatea unui sistem politic care respecta o anumită constituție sau lupta pentru ea, dacă o vedea amenințată. Acum aveau de-a face, cum a scris Charles S. Maier, cu o „constituție în stil sovietic", „în aparență democratică", însă cu un sistem electoral care garanta „controlul ferm al deciziilor cetățenești".[1] Celor mai mulți sași, sistemul le-a rămas străin până când au reușit să emigreze sau până când regimul comunist s-a prăbușit, la sfârșitul lui 1989.

După cum știm, cei mai tineri membri ai ramurii din Făgăraș deja aleseseră să rămână în Germania după război. Am mai menționat și că reforma agrară din Codlea nu a afectat pepiniera lui Viktor și Richard. Însă reforma l-a afectat pe fratele bunicului meu Rudolf, Johann von Kraus, măcelarul pomenit mai sus, cel care rămăsese în Codlea, pe pământul său. La vremea respectivă avea 75 de ani și își lăsase măcelăria și pământul fiului său, tot Johann, care scăpase de deportarea în Uniunea Sovietică, la cei 47 de ani ai săi — limita de vârstă fusese 45. Autoritățile locale măsuraseră posesiunile funciare ale sașilor în urmă cu câteva luni, astfel că sașii au știut că proprietățile lor urmau să sufere modificări atunci când comuniștii din coaliția de stânga aveau să ocupe majoritatea posturilor-cheie din guvern. Cu tot sprijinul sovietic (sau ca reacție la acesta), Partidul Comunist încă nu avea destulă putere politică pentru a conduce singur, însă a reușit să depășească mai popularul Front al Plugarilor, un partid de stânga fondat în 1933, pentru a reprezenta interesele țăranilor. Pe 6 martie 1945, Regele Mihai a fost silit de sovietici să accepte

[1] Charles S. Maier, *Dissolution. The Crisis of Communism and the End of East Germany*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1999, p. 13.

guvernul de coaliţie. Chiar dacă liderul Frontului Plugarilor devenise prim-ministru, toate ministerele-cheie erau conduse de membri ai Partidului Comunist.

Scânteia, organul de presă al Partidului Comunist, deja începuse din toamna trecută să stârnească vrajbă pe criterii etnopolitice, dând vina pe saşi pentru nedreptăţile sociale la care fuseseră supuşi românii din localităţile săseşti: „Românii cer dreptate şi trebuie să li se facă dreptate. Averile saşilor care au adus hitlerismul în Prejmer[1], apoi ale celor cari au avut un rol de conducere în vremea ocupaţiei germane, precum şi ale celor cari au făcut, ori mai fac şi astăzi serviciu în armata germană, trebuiesc expropriate şi vor fi expropriate şi împărţite ţăranilor fără pământ sau cu pământ puţin... [care] sunt muncitori agricoli câştigându-şi pâinea cu munca de zilier pe pământurile saşilor..."[2] Alte asemenea texte au apărut şi în alte publicaţii de factură comunistă, ceea ce a dus la aprobarea reformei agrare. Johann şi alţi proprietari de pământuri expropriaţi au fost daţi afară din casele lor. În Codlea, 1 565 de ţărani, veterani, văduve de război şi orfani au beneficiat de pe urma acestor acţiuni. Mai mulţi români au refuzat să ia parte la implementarea noii legi. E de presupus că unii dintre ei deţineau deja pământ. Însă alţi români au participat cu mare zel, ca de pildă învăţătorul Gheorghe Şincan.[3] Cum la Codlea exista mai mult pământ decât le trebuia românilor şi romilor locali, au fost aduşi săteni din prin alte părţi şi împroprietăriţi. Foştii proprietari au fost duşi, din lagărele unde fuseseră ţinuţi, în oraşul apropiat Braşov.

[1] Prejmer (Tartlau) era un târg săsesc situat la 30 de kilometri de Codlea.

[2] *Scânteia*, „Românii şi saşii din Prejmer", Noiembrie 24, 1944 (www.digibuc.ro/colectii/scanteia-noiembrie-1944-c2937).

[3] Zell, *Zeiden*, p. 188.

După vreo două săptămâni, li s-a permis să se întoarcă la casele lor, pe care le-au găsit ocupate de noii proprietari. Unii au reușit să cadă de acord cu noii stăpâni, care le-au pus la dispoziție o cameră din casă sau grajdul. Alții au trebuit să se mute la rude care nu deținuseră pământuri sau să preia casele celor care se mutaseră în ale lor. Unul dintre cele mai umilitoare aspecte ale exproprierii a fost faptul că foștii proprietari au fost nevoiți să muncească pe fostele lor pământuri, pentru noii proprietari. Casele au fost retrocedate sașilor abia în 1956. Pământurile însă ajunseseră deja în subordinea cooperativelor agricole (după modelul colhozurilor sovietice). Cei mai mulți sași, mai ales din rândul tinerilor, au renunțat la agricultură. Dacă înainte de război 70% dintre sași trăiau de pe urma pământurilor lor, în 1956 doar 20% dintre ei mai lucrau în agricultură (mai precis, în cooperativele agricole de stat). Fiul lui Johann împlinea 17 ani la vremea când familia și-a pierdut pământurile și hotărâse să lucreze în cooperativa agricolă. Statisticile ministerului german al Expulzaților, Refugiaților și Victimelor de Război arată că pământurile expropriate de la 62 157 de sași transilvăneni însumau 345 598 de hectare, adică în medie 5,5 hectare de persoană, pe când cele expropriate de la doar 7 681 de români însumau 735 553 de hectare, adică în medie 95,7 hectare.[1] Sașii au fost pedepsiți pe criteriul etnic, indiferent de acțiunile individuale, pentru entuziasmul cu care întâmpinaseră mulți dintre ei alianța dintre România și Germania nazistă. Această pedepsire în masă, precum și mai sus pomenita deportare în

[1] *Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte: Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band III. Das Schicksal der Deutschen in Rumänien*, München, Deutscher Taschebuch Verlag, 2004.

Uniunea Sovietică au alienat populaţia săsească, ducând până la urmă la un adevărat exod.

Pepinierele din Codlea n-au scăpat nici ele de controlul statului: pe 15 martie 1953, pepinierele din Codlea au fost naţionalizate, ca şi casele proprietarilor lor. Procesul a luat la început forma unei exproprieri mai puţin ostile, guvernul numind directori la conducerea pepinierelor saşilor. Ideea profitului, după care se conduseseră proprietarii până atunci, a fost înlocuită de un ţel ceva mai vag: binele proletariatului. În acest scop, s-a întocmit un contract cu Ministerul Comerţului Exterior, prin care pepinierele se obligau să planteze flori pe o suprafaţă de 40-45% din terenuri, flori pe care să le vândă statului la un preţ foarte mic. Aceste plante au fost apoi exportate pe valută forte, cu care statul cumpăra din Occident utilaje pentru a pune bazele industriei grele din România. Pentru a lua parte la acţiunile de industrializare dorite de noii lideri ambiţioşi erau necesari doi factori, după optica acestor lideri: trecerea întreprinderilor în subordinea directă a statului şi coordonarea de la vârf a acestor întreprinderi. Noua Constituţie din aprilie 1948 a asigurat condiţii *de jure* pentru trecerea întreprinderilor în subordinea statului, îngăduindu-i să acapareze toate mijloacele de producţie ale ţării.[1] Decretul 19 din 11 martie 1953 al Consiliului de Miniştri a precizat în ce condiţii se va desfăşura exproprierea pepinierelor din Codlea.[2] Co-

[1] „Când interesul general o cere, mijloacele de producţie, băncile şi societăţile de asigurare, care sunt proprietate particulară a persoanelor fizice sau juridice, pot deveni proprietatea statului, adică bun al poporului, în condiţiile prevăzute de lege" (www.monitoruljuridic.ro/act/constitutia-replublicii-populare-romane-emitent-marea-adunare-nationala-publicat-n-monitorul-oficial-nr-87-bis-din-13-14931.html).

[2] Kraus, *Der Gartenbau in Zeiden*, p. 55.

ordonarea de la vârf a început cu primul plan cincinal, în 1951, după fondarea Comisiei de Stat a Planificării. Pepinierele au fost reunite în cadrul unei singure întreprinderi care făcea parte dintr-un conglomerat de stat al întreprinderilor destinate exporturilor, din subordinea Ministerului Comerţului Exterior. Foștilor proprietari nu le rămânea decât să muncească pentru stat până ieșeau la pensie sau reușeau să emigreze în Germania.

În 1948, casa și măcelăria pe care părinţii mei o închiriaseră unui măcelar din Zărnești a fost și ea expropriată.

Mulţi, dacă nu toţi sașii din Codlea și Zărnești care s-au trezit deposedaţi nu reușeau să înţeleagă această expropriere în masă, fără nicio compensaţie. Și după ce le-au explicat activiștii că posesorii mijloacelor de producţie le dobândiseră ca urmare a proastei remunerări a lucrătorilor lor, patronilor de pepiniere și măcelării li se părea tot absurd, căci majoritatea celor „exploataţi" de ei erau rude, mai apropiate sau mai îndepărtate. Însă mesajul marxist potrivit căruia va veni și o vreme când se va produce „exproprierea expropriatorilor" (*Expropriation der Expropriateure*) a avut un impact puternic asupra proscrișilor societăţii. Am văzut că reforma agrară a ajutat mai mult de 1 500 de ţărani din Codlea și alte sate să scape de sărăcie. Unii dintre aceștia erau romi. Romii fuseseră recunoscuţi în calitate de grup etnic care își cerea emanciparea de către Iosif al II-lea, în urmă cu un secol și jumătate. Iosif promulgase o lege prin care localităţile din Transilvania, printre care și Codlea, erau obligate să le ofere casele nelocuite din părţile locului. Astfel s-a stabilit un fierar în Codlea, pe Weihergasse, strada pe care avea să se ascundă Erwin de autorităţi cu mulţi ani mai târziu, în 1945. Mai târziu în același an, în toiul exproprierilor,

neînțelegerile au dat în clocot și noul proprietar rom l-a ucis cu toporul pe fostul proprietar sas al casei.[1]

3. Exodul sașilor. Cum a procedat familia von Kraus

Pe măsură ce tot mai mulți sași emigrau din țară, preluarea caselor acestora de către români și romi a avut loc într-un mod ceva mai pașnic. Sașii au decăzut dureros din poziția lor privilegiată, obținută cu sprijinul naziștilor. Legea 3884 din noiembrie 1940, adoptată în România la presiunile naziștilor, le acordase celor peste 200 000 de sași[2] dreptul la organizare în afara sistemului politic românesc. Această lege proclama Grupul Etnic German din România (*Deutsche Volksgruppe in Rumänien*), având ca organ politic Partidul Muncitoresc Național-Socialist German din România.[3] Această legătură directă cu Germania Nazistă, interpretată de numeroși români drept un „stat în stat"[4], va avea efecte negative ulterior, când România a trecut în cealaltă tabără. Pe lângă repercusiunile deja menționate ale acestei dizgrații conform legislației românești, a mai existat și o anulare a dreptului de vot și a posibilității de a ocupa posturi publice, pe o perioadă de 4 ani.[5] Toate aceste pedepse la care au fost supuși sașii,

[1] Zell, *Zeiden*, p. 188.

[2] Bundesministerium für Vertriebene, 6E.

[3] N.S.D.A.P. der Deutschen Volksgruppe in Rumänien.

[4] Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Florica Dobre, Florian Banu, Luminița Banu, Laura Stancu, ed., *Acțiunea „Recuperarea", Securitatea și emigrarea germanilor din România (1962-1989)*, București, Editura Enciclopedică, 2011, p. XXI.

[5] Articolul 7 al legii electorale 560, din 13 iulie 1946, se centra pe cetățenii „nedemni" de a vota, printre care se numărau infractorii, maghiarii și germanii (http://fp.kross.ro/pdf/le_1946.pdf).

precum și prosperitatea materială cu care se lăudau rudele și cunoștințele care emigraseră în Germania, i-au determinat pe sașii din Ardeal să-și regândească viitorul. Dacă la începutul anilor 1950 perspectiva emigrării[1] nu era decât o idee care plutea în aer, spre sfârșitul deceniului aceasta se fixase bine în mințile multor sași.

Spre deosebire de Republica Democrată Germană, care nu a oprit trecerea cetățenilor săi, prin Berlin, în Occident, până în 1961, când s-a ridicat Zidul, Republica Populară Română nu și-a deschis deloc granițele celor care voiau să plece din țară. În 1975, România le îngreuna foarte mult cetățenilor plecarea din țară. Cum își propusese o transformare ambițioasă, dintr-o societate în principal agrară într-una industrială, regimul comunist nu-și permitea să piardă din forța de muncă. Emil Bodnăraș, la vremea aceea subsecretar de stat, s-a justificat în acești termeni în fața ambasadorului german, când acesta l-a întrebat de ce își vedeau numeroși germani din România respinse vizele pentru Germania: „Vrem să-i ținem pe germani la noi în țară... România nu-și permite să-i piardă, mai ales acum, când avem atâta nevoie de ei în procesul de industrializare a țării. Sunt cetățeni muncitori, dedicați și de nădejde."[2] La data aceea, însă, mai mulți membri „norocoși" ai familiei von Kraus reușiseră deja să emigreze.

Erhard, fiul lui Viktor, care rămăsese să lucreze ca grădinar în pepiniera națională, a obținut viză de plecare pe numele său, al soției sale și ale celor patru fii ai lor, în 1970.

Otto, fratele meu mai mare, a emigrat în 1968. E un fapt neobișnuit că i s-a aprobat viza de plecare, deși era un

---

[1] În 1951, 1 031 de *Volksdeutsche* au emigrat în Republica Federală Germania; în 1952, 26, iar în 1953, doar 15.

[2] Erwin Wickert, *Die gluecklichen Augen, Geschichten aus meinem Leben*, Stuttgart-Munchen, Deutsche Verlags-Anstalt, 2001, p. 373.

tehnician talentat de 27 de ani, şi nicidecum vreun membru ardent și de încredere al Partidului Comunist, dispus să se mai întoarcă în ţară, odată ajuns în Occident. Otto a cumpărat, prin intermediul O.N.T.-ului (Oficiul Naţional de Turism), un bilet de autocar pentru Budapesta și Viena, în cadrul unui sejur. Conform protocolului, directorul general al companiei de stat „6 Martie", la care lucra, trebuia să-i aprobe concediul. Când a trecut prin secretariatul directorului general, unde mergea aproape zilnic, și-a văzut cererea semnată pe biroul secretarei. Directorul îi aprobase concediul, însă nu și plecarea peste hotare. Rămânând singur în birou, și-a dat seama că dacă prelungea semnătura directorului, se înţelegea că îi era aprobată varianta „peste hotare". Toţi directorii generali ai întreprinderilor de stat erau membri de partid credincioși, altfel n-aveau cum să obţină postul. Din câte se pare, O.N.T.-ul i-a acceptat semnătura, iar cererea lui Otto a fost aprobată. La Viena, acesta s-a mai izbit de un mic obstacol: grupul de turiști era însoţit de doi ofiţeri de Securitate[1], pentru a se asigura că nu rămâne nimeni pe drum. Unul dintre aceștia stătea tot timpul în holul de recepţie al hotelului. Otto își sunase un prieten sas din Viena, iar acesta a venit să-i ridice bagajul, pentru ca fratele meu să poată ieși „la plimbare", așa cum i-a declarat el ofiţerului care îl interoga.

Rudolf, fratele nostru cel mai mare, a emigrat cu soţia (însărcinată) și cu fiul, în 1972. Socrii săi, pensionari, reușiseră să emigreze cu câţiva ani mai devreme, ca urmare a unei iniţiative generale, care avea ca scop recuperarea pensiei pe care statul român le-o datora emigranţilor. Socrul respectiv a reușit să intre în legătură cu un reprezentant din guvernul român, care s-a oferit să le facă rost de viză lui Rudolf și familiei sale, în schimbul sumei de

[1] Departamentul Securităţii Statului.

8 000 de mărci. Ulterior, după căderea regimului comunist, dosarele de Securitate au revelat faptul că funcționarul respectiv fusese implicat în Operațiunea „Peregrinii"[1], care s-a desfășurat de-a lungul a trei ani și jumătate, la începutul anilor 1970. Din dosarele de Securitate reiese și că suma respectivă s-a calculat în funcție de numărul membrilor familiei, însă nu este indicat ce cost suplimentar ar fi trebuit achitat în schimbul copilului nenăscut, dacă s-ar fi aflat de existența lui.

În decembrie 1975, am emigrat și eu, împreună cu soția mea, Roxana. Așa cum am mai pomenit, lucram pe atunci la Ambasada Statelor Unite ale Americii din București și astfel am aflat de acordul comercial care s-a negociat între SUA și România, în cursul acelui an. Legea comerțului în vigoare în SUA la data aceea prezenta un amendament intitulat Amendamentul Jackson-Vanik, conform căruia țările comuniste puteau obține Clauza Națiunii celei mai Favorizate dacă se învoiau să liberalizeze procesul de emigrare pentru cetățenii lor. Clauza stipula taxe de import la nivelul țărilor occidentale, în locul celor duble care li se aplicau țărilor comuniste.

[1] În perioada iunie 1970-decembrie 1973, s-a desfășurat o operațiune ultrasecretă cu numele de „Peregrinii", prin care cetățenilor de etnie germană care emigraseră în Germania și își vizitau încă rudele din România li s-au oferit vize de ieșire din țară pe numele rudelor, contra unei anumite sume de bani. Au fost selectați doar trei ofițeri din Directoratul Informațiilor Externe al Ministerului Afacerilor Interne, cu scopul de a negocia exclusiv cu „cetățeni străini de încredere, care să nu divulge nicio informație despre aceste acțiuni guvernelor lor." (CNSAS, *Acțiunea „Recuperarea"*, p. 227 și p. 230). Această operațiune a rulat în paralel cu Operațiunea „Recuperarea", fiind cel mai probabil abandonată atunci când Operațiunea „Recuperarea" a început să dea roade. În cadrul Operațiunii „Peregrinii", suma totală obținută a fost de 4 817 346 de mărci germane (CNSAS, *Acțiunea „Recuperarea"*, pp. 172-188).

Polonia tocmai semnase acordul, iar Uniunea Sovietică refuzase să respecte Clauza. România a căzut și ea la un acord tacit. Roxana și cu mine am făcut cerere pentru plecarea din țară încă din aprilie, când acordul era încă în faza de negociere. În vara acelui an, președintele Statelor Unite, Gerald Ford, și secretarul de stat Kissinger au venit în România în vizită oficială, pentru semnarea acordului. Așadar, a fost o surpriză pentru noi când ne-am văzut cererea respinsă, în septembrie 1975. Harry Barnes, ambasadorul american de la vremea aceea, ne-a primit în audiență și ne-a explicat că o eventuală intervenție a ambasadei în numele nostru putea avea efecte negative. Eram cetățeni români și autoritățile puteau profita de legile care reglementau relațiile cu cetățeni străini, pentru a ne acuza de comiterea unor infracțiuni. Amândoi ne-am declarat hotărârea fermă de a pleca, indiferent de consecințele acestei intervenții. Ambasadorul ne-a promis să ne treacă pe lista lunară a „cazurilor nerezolvate", pe care consulul american o înainta regulat Ministerului român al Afacerilor Externe. Probabil că au ajutat și scrisorile adresate președintelui Gerald Ford, Secretarului General al Națiunilor Unite, Kurt Waldheim, președintelui Nicolae Ceaușescu și Papei, pe lângă lista lunară a ambasadei, căci la data de 25 noiembrie 1975, de aniversarea căsătoriei, cererea de plecare din țară ne-a fost aprobată.

4. Dimensiunea economică a exodului. Familia von Kraus ca produs de export

Fără știrea germanilor care au emigrat din România, începând din 1968 și până în decembrie 1989, când regimul comunist a căzut, guvernul vest-german a achitat, pe numele acestora, câte o sumă de bani negociată de un reprezentant

al guvernului german cu Securitatea. Cercetătorii de la C.N.S.A.S. care au prezentat acest fenomen după căderea comunismului l-au intitulat Operațiunea „Recuperarea"[1]. Încă din 1962, guvernul vest-german a început să achite vizele de emigrare, proces stopat după ce a fost informată presa germană. Conducătorii români ţineau foarte mult la imaginea ţării în Occident, iar, așa cum i-a declarat prim-ministrul Ion Gheorghe Maurer secretarului general al PCR, Gheorghe Gheorghiu-Dej, „banii rezultați din asemenea acțiuni nu pot suplini pierderea prestigiului."[2] Peste șase ani, Nicolae Ceaușescu, noul secretar general, a considerat că trecuse destul timp încât să reia schimbul comercial, cu condiția ca germanii să păstreze secretul, evitând orice scurgere de informații către presă. Tabelul alăturat arată că românii au reușit să obțină prețuri tot mai mari pe cap de cetățean, la fiecare nouă renegociere:

Anul	Nr. persoane	Suma în mărci/om	Sumă totală
1968-1969	2984	2000	5 968 000
1970-1973	21 312	2500	53 280 000
1974-1978	40 434	2750	111 193 500
1979-1980	25 730	4000	102 920 000
1981-1982	25 003	5000	125 015 000
1983-1988	86 058	8150	701 372 700
1989	23 387	9340	218 434 580
TOTAL	224 908		1 318 183 780

[1] Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității este omologul mai celebrei Autorități Germane „Gauck". Termenul de „recuperare" arată că Securitatea pretindea că încerca să recupereze costul educației oferite de statul român emigranților.

[2] CNSAS, *Acțiunea „Recuperarea"*, p. XXVII.

Pentru cele șase persoane din familia lui Erhard, guvernul german a achitat 15 000 de mărci, în 1970. Pentru mine și pentru Roxana, 5 500 de mărci, în 1975. E posibil ca guvernul german să fi achitat încă 7 500 de mărci, pe lângă cele 8 000 achitate de socrul lui Rudolf, pentru acesta și familia sa, în cadrul Operaţiunii „Peregrinii".

Scurta existenţă a „Peregrinilor" se explică prin modul său destul de complicat de acţiune și teama că depistarea sa de către guvernul german ar fi putut pune în pericol Operaţiunea „Recuperarea", cu dimensiunile ei majore și schema mai simplă.

Tabelul arată și că nevoia tot mai mare a autorităţilor comuniste de valută forte, pentru a achita datoria externă de 10 miliarde de dolari a României, a depășit nevoia de forţă de muncă. Momentul de cotitură a survenit, conform Profilului de Ţară de la Biblioteca Congresului american, „în toiul celui de-al șaselea cincinal (1976-1980), când economia a intrat în criză. Ca urmare a unui cutremur devastator, a secetei, a creșterii dobânzii la împrumuturile internaţionale, a scăderii cererii pentru produsele de export românești și a creșterii preţului petrolului, România s-a confruntat cu o criză a balanţei de plăţi externe. Ceaușescu a impus un program dur în scopul achitării datoriilor externe. Guvernul a eliminat importurile, a limitat drastic consumul de curent electric și a exportat tot ce produceau fermele, fabricile și rafinăriile din ţară."[1]

Vânzarea etnicilor germani a devenit acum o prioritate de stat.

---

[1] Biblioteca Congresului — 1 *Country Profile: Romania, December 2006* Country, p. 6.

În categoria celor care au putut să plece după momentul de cotitură se numără numeroși sași care tot solicitaseră, fără succes, vize de-a lungul multor ani, de exemplu sora mea, Rosemarie, cu soțul și fiicele sale. Deși una dintre fiice reușise să emigreze în Germania mai devreme, restul familiei a trebuit să aștepte încă 12 ani, până în 1982, ca să primească vizele. Făcuseră cerere în perioada când România ţinea încă la păstrarea în ţară a „forţei de muncă". Otto Marzell, soţul lui Rosemarie, era un șef de echipă capabil, pe care directoratul fabricii sale nu voia să-l piardă. Conducerea chiar l-a silit să semneze un angajament prin care renunţa la orice intenţie de a emigra. Atunci când și-a depus iar cererea, încălcându-și angajamentul, și-a văzut salariul micșorat la nivelul unui muncitor de rând, deși trebuia să-și îndeplinească în continuare sarcinile de răspundere. La vremea respectivă, sora mea și familia ei nu și-au dat seama de ce primiseră în sfârșit vizele, după ce așteptaseră atâta amar de vreme. Abia după căderea comunismului au aflat că guvernul român avea nevoie de cele 32 600 de mărci achitate de guvernul german, lucru care le-a ușurat emigrarea. Când au sosit în Germania, Otto a întâmpinat probleme, la cei 52 de ani ai săi.[1] Până să iasă la pensie nu a putut să lucreze decât ca muncitor necalificat. Sașii care sosiseră mai de tineri reușiseră să-și găsească mai ușor slujbe conform pregătirii lor din România.

Dintre cei 225 000 de etnici germani care au emigrat în Germania între 1968 și 1989, doar cca. 100 000 erau

[1] Din cauza codului muncii din epocă, angajaţii germani nu puteau fi aproape deloc concediaţi. Exista teama că angajaţii mai în vârstă urmau să-și ia liber mai des din motive de sănătate sau din cauza altor probleme.

sași, restul constând în 110 000 de șvabi din Banat[1] și alţi 15 000 de germani de pe teritoriul României.

5. Generaţia postbelică. Toată familia von Kraus alege Occidentul

Ca toate ţările europene, România a suferit după cel de-al Doilea Război Mondial, ca urmare a crizei alimentare. Alimentele de bază puteau fi procurate doar pe bază de cartelă. În 1992, la o zi după ce mama mea, Rosa, a împlinit 87 de ani, a trebuit să merg cu ea la medic. În timpul controlului, mama a început să-și amintească de vremurile grele prin care trecuse: „El e fiul meu mai mic, care trăiește în America, însă a venit tocmai până în Germania ca să mă vadă de ziua mea. În 1948, când eram însărcinată cu el, împlinisem 42 de ani și născusem patru copii. El a fost o surpriză. Nu prea aveam bani și nici de-ale gurii, așa că nu puteam să dăm bani și pe avort, și pe o scroafă de tăiat. Mă bucur că am hotărât să ne luăm o scroafă". Cu ocazia asta, am aflat că îmi datoram existenţa unei scroafe cumpărate.

Cei mai mulţi copii care au copilărit sub comunism erau mândri să devină pionieri ai patriei, cravata roșie fiind semnul succesului. Nu se gândeau că era menită să-i îndoctrineze, ca și versurile pe care le recitau când se încolonau la adunări. Însă n-aveau cum să nu observe că tot ce învăţau la școală era deformat pentru a se conforma ideologiei comuniste. Generaţia care doar auzise de asemenea greutăţi fără să le trăiască pe pielea ei nu a înţeles imediat adevărul. Dorinţa de a pleca din ţară s-a

[1] Biblioteca Congresului — 1 *Country Profile: Romania, December 2006* Country, p. 6.

acutizat odată ce discrepanţele dintre idealurile comuniste învăţate la școală și viaţa grea pe care o duceau în afara școlii au devenit evidente. Greutăţile acestea ar fi fost considerate normale dacă n-ar fi fost posibilă compararea vieţii pe care o duceau în România comunistă cu aceea a rudelor și a cunoștinţelor venite în vizită din Germania de Vest. Sau dacă n-ar fi intrat în contact cu străinii care ajungeau în ţară, așa cum s-a întâmplat cu sașii angajaţi ca ghizi pentru grupurile de turiști din Germania de Vest, Austria, Olanda și alte ţări occidentale. Chiar dacă nu mai aveau aceeași motivaţie să plece, scopul a rămas același. La mijlocul anilor 1980, toţi membrii familiei von Kraus emigraseră, cei mai mulţi în Germania. În 2011 nu mai rămăseseră decât 15 000 de sași în toată Transilvania.

Elementul care îi dezavantajase în România comunistă s-a transformat într-o adevărată binecuvântare, odată ce sașii ajungeau în Germania de Vest. După fondarea Grupului Etnic German din România (*Deutsche Volksgruppe in Rumänien*) în 1940, aceștia aveau dreptul la cetăţenie germană, conform articolului CXVI al Constituţiei germane.[1] Iar instituţiile democratice din Germania semănau mai mult cu acelea după care se organizaseră de-a lungul secolelor sașii, înaintea regimului comunist. Generaţia mai tânără, în special, a prosperat în noul mediu, în care tinerii nu mai erau siliţi să-și declare în mod ipocrit devotamentul faţă de Partidul Comunist, ca modalitate de a urca în ierarhia socială.

[1] „Grundegesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Artikel CXVI, Begriff 'Deutscher'- Wiedereinbürgerung" încadrează la categoria de „german" etnicii germani, precum și pe soţiile sau urmașii lor care au fost cetăţeni ai Reich-ului german la data de 31 decembrie 1937.

Au existat mai bine de zece germani[1] care au reușit să obțină posturi înalte în România aderând la Partidul Comunist și avansând în ierarhia sa. Treisprezece dintre ei (1,1%) au devenit membri deplini sau de rezervă ai Comitetului Central al Partidului Comunist Român.[2] Dintre aceștia, mai puțin de jumătate (0,5%) au fost sași. Până la începutul anilor 1970, populația germană reprezenta circa 2% din cea totală, ceea ce însemna că aveau mult prea puțini exponenți în posturile de conducere din România. Mulți sași îi considerau pe germanii sus-puși niște oportuniști sau chiar trădători ai valorilor și tradițiilor săsești. *Cronica de Zeiden*, de exemplu, nici nu o menționează pe Margareta Krauss (fără legătură de rudenie cu familia von Kraus), care a deținut cele mai înalte posturi în partid și în administrația locală, în anii 1970. Însă în aceeași cronică apare de mai multe ori numele Rosei

[1] Au existat 14 etnici germani în posturi de conducere înalte, dintre care 13 au devenit membri deplini sau de rezervă în Comitetul Central al Partidului Comunist Român. Îi voi enumera pe cei 14, în ordinea vârstei, precizând anul în care au intrat în partid: Anton Breitenhofer (1939), Emeric Stöffel (1930), Ernest Breitenstein (1939), Iosif Andrei Roth (1946), Stefania Funk (1945), Eduard Eisenburger (1957), Nicolae Doggendorf (1953), Hedwiga Hauser (1957), Iosif Eckenreiter (1959), Richard Winter (1955), Alexandru Reimer (1955), Margareta Krauss (1958), Andrei Meinhardt (1970) și Filip Geltz (1920), care a deținut posturi înalte în stat, cum ar fi cele de ministru al Economiei Municipale și al Industriilor Locale, fără să devină membru deplin sau de rezervă al Comitetului Central. Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *Membrii C.C. al P.C.R., 1945-1989, Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2004, passim.

[2] Între 1945 și 1989, Comitetul Central a însumat 1 196 de membri deplini și de rezervă. *Ibidem*, pp. 635-662.

Kraus (rudă cu noi)[1], pentru numeroasele ei contribuţii la viaţa culturală din Codlea.

Numeroși membri ai generației mai tinere, care au emigrat în Germania, au simțit, aparent, nevoia de a compensa carierele ratate din România. Otto, care reușise să păcălească autoritățile românești prin modificarea unei semnături, și-a reluat studiile la 28 de ani, obținându-și diploma de inginer mecanic. A ajuns să lucreze în sediul central al secției nucleare a firmei Siemens. Alții au dus mai departe tradiția familiei, luându-și diplome superioare în domeniul grădinăritului, cum au făcut doi dintre fiii lui Erhard (nepoții lui Viktor). Volkmar, fiul mai mare al lui Erhard, a devenit inginer electrician.

Ernst von Kraus a fost unul dintre cei mai de succes reprezentanţi ai familiei. În România avusese o carieră de succes ca actor, înainte să aibă de suferit de pe urma opiniilor sale politice. În 1962 a reușit în sfârșit să emigreze în Germania, unde a urmat o carieră de succes în teatrele germane, de la München și până la Hamburg. În cei 50 de ani de carieră a interpretat peste 250 de roluri, în piese de Shakespeare, Molière, Goethe și Schiller. A fost unul dintre puţinii membri din Codlea ai familiei care au simţit că merită să păstreze particula *von* din numele de familie. Tatăl său, Josef, băcan din Codlea, nu o păstrase, iar când Ernst l-a întrebat de ce, Josef i-a răspuns: „*von* li se cuvine doar celor care au devenit cineva sau deţin ceva". Ernst considera că se încadrează în prima categorie, în timp ce Josef nu credea că un proprietar de băcănie se califică pentru a doua.

Și carierele membrilor familiei s-au izbit de obstacole. Fiul lui Rudolf, care fusese vândut în cadrul Operaţiunii

[1] Zell, *Zeiden*, p. 415.

„Peregrinii", s-a bucurat de succes ca șef de echipă, la începutul carierei pe care o urmase în domeniul tehnologiei pe bază de fibră de carbon. Însă când piaţa iahturilor, destinată celor bogaţi, a intrat în colaps în timpul crizei financiare din 2008-2009, a întâmpinat tot felul de greutăţi în noile domenii unde i s-a oferit de lucru. Nu și-a mai revenit după această criză, schimbând mai multe slujbe care i-au tocat nervii, astfel încât n-a mai avut cum să progreseze în carieră.

Așa cum am mai spus, familia von Kraus nu și-a ales Germania ca unică destinaţie. Margareta von Kraus, fiica lui Erwin, a emigrat în Italia. La vremea când studia la Institutul Naţional de Artă Teatrală și Cinematografică din București, la clasa Sandei Manu, juca deja pe scenă și în filme (cel mai cunoscut dintre acestea, *Astă seară dansăm în familie*, în regia lui Geo Saizescu). După o perioadă destul de grea de adaptare la cultura teatrală foarte diferită din Italia, a devenit una dintre cele mai căutate actriţe de teatru din Italia. A jucat, de asemenea, în roluri principale din mai multe filme și seriale. Printre rolurile minore din filmele italiene se numără și acela din celebrul film premiat cu Oscar al lui Roberto Benigni, *La vita è bella*.

Capitolul VI

RAMURA AMERICANĂ A FAMILIEI VON KRAUS

1. Cum am ajuns în America. Un concurs de aparenţe şi un prieten

În 1975, când Roxana și cu mine urmam procedurile procesului de emigrare, România semnase deja două acorduri care creaseră cadrul internaţional necesar: Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, în 1948, și Actul Final de la Helsinki, numit și Acordurile de la Helsinki, în august 1975. Ambele acte aveau în vizor libera circulaţie a indivizilor[1] și reîntregirea familiilor[2]. România își luase obiceiul de

[1] Articolul 13 al declaraţiei: 1. Orice persoană are dreptul de a circula în mod liber și de a-și alege reședinţa în interiorul graniţelor de stat. 2. Orice persoană are dreptul de a părăsi orice ţară, inclusiv a sa, și de a reveni în ţara sa (www.un.org/en/documents/udhr/).

[2] Acordurile de la Helsinki 1. Contacte umane. (b) Reîntregirea familiilor. Statele participante vor trata cu bunăvoinţă și caritate cererile de intrare în ţară ale persoanelor care doresc să fie reunite cu membri ai familiilor lor, de o atenţie specială bucurându-se cererile cu caracter urgent, precum acelea depuse de persoane bolnave sau în etate (Conferinţa de la Helsinki 1975 — Helsinki final Act.pdf).

a-și crea o imagine pozitivă în ochii observatorilor internaţionali. Mulţi occidentali, inclusiv mass-media, s-au lăsat păcăliţi, crezând că în spatele aparenţei se află convingeri mai profunde. Reîntregirea familiilor a fost una dintre aceste aparenţe. Datorită ei, Roxana și cu mine am putut să cerem viză doar pentru o ţară unde aveam rude de gradul întâi, adică Germania, unde eu aveam doi fraţi mai mari, cu toate că de fapt voiam să ajungem în America. În acest scop, sponsorul nostru american, David Box, a aranjat pentru noi să locuim în Germania, la Frankfurt, ca să putem solicita intrarea în America la consulatul american de acolo. Cum garsoniera noastră se afla în apropierea consulatului, treceam pe acolo o dată la câteva zile, pentru a vedea în ce stadiu se mai află cererea noastră. David luase parte la o misiune comercială americană de o săptămână în România, de care mă ocupasem eu. În cursul altor două vizite, ne împrieteniserăm, iar David se oferise să ne sponsorizeze și să ne ajute să obţinem viza de emigrare. Tot el călătorise până la Londra, pentru a solicita ajutorul lui Henry Jacober în privinţa ieșirii noastre din ţară. Domnul Jacober, om de afaceri, era cunoscut pentru că ajutase evrei din România să emigreze în Israel și în Occident. Din păcate, era bolnav la data când a sosit David, iar fiul domnului Jacober nu a vrut să promită nimic. Ulterior, după căderea comunismului, C.N.S.A.S. a confirmat intervenţiile domnului Jacober în sprijinul a numeroși evrei și a 500 de etnici germani care au emigrat din România[1]. Mulţi dintre cei pe care i-a ajutat fuseseră încarceraţi în România pentru diverse delicte,

[1] Mediafax.ro; http://www.mediafax.ro/social/cnsas-listele-celor-cumparati-din-romania-liste-ale-lui-schindler-si-de-cumparaturi-ale-dictatorilor-12614994.

unele politice, dar și pentru posesie de valută forte, aur sau alte obiecte de valoare interzise. Domnul Jacober primea bani în schimbul vizelor eliberate, de la rudele și prietenii din Occident ai celor salvați din România comunistă. Cu acești bani, la început, Jacober a furnizat României porci de prăsilă și vite de rasă pură, până când a acoperit cererea, după care a realizat plăți în bani gheață. La data când David a discutat cu fiul domnului Jacober, mai sus pomenita Operațiune „Recuperarea" era în toi, ceea ce explică cel mai probabil refuzul lui Jacober Jr.

Toate acestea se întâmplau înainte ca România să negocieze Acordul Comercial din 1975 cu Statele Unite, care a facilitat obținerea vizelor de ieșire din țară, fără să fie necesară vreo plată. În timpul de două luni și jumătate pe care l-am petrecut în Germania, David a venit în vizită și a mers la Consulatul Americii din Frankfurt, pentru a urgenta procesarea cererii, ceea ce a înlesnit în cele din urmă primirea vizelor noastre de intrare în Statele Unite.

2. Țara tuturor posibilităților

Contactele pe care mi le făcusem ca specialist comercial au dat roade. Doi funcționari de top de la Departamentul Comerțului din SUA au reușit să-mi aranjeze mai multe interviuri de angajare, cel mai promițător fiind interviul de la sediul PepsiCo din Purchase, New York. În urma interviului, am primit o ofertă de muncă la sediul companiei din Viena, în Austria. La data respectivă, PepsiCo deschisese fabrici în Polonia, România și Uniunea Sovietică. PepsiCo achiziționa diverse articole din aceste țări, de exemplu mănuși de baseball, și le vindea pe piața americană. În schimb, avea dreptul să vândă în

respectivele ţări o cantitate de concentrat la preţul achiziţiilor făcute de PepsiCo. Eu trebuia să supraveghez și să măresc volumul acestor tranzacţii. S-au stabilit un salariu de bază și data aproximativă a plecării la Viena. Departamentul legal PepsiCo se documentase în privinţa paşaportului meu fără cetăţenie și stabilise că erau necesare mai multe săptămâni sau chiar luni pentru a obţine vize în cele trei ţări în care trebuia să călătoresc regulat.

Roxana și cu mine hotărârserăm să solicităm un paşaport fără cetăţenie, în locul celui românesc, la plecarea din ţară. Asta în ciuda sfatului prietenesc al consulului american, pentru că voiam să ne distanţăm cât mai mult posibil de regimul pe care ajunseserăm să-l urâm. Asta a constituit primul obstacol serios de care ne-am izbit în noua ţară.

David a recunoscut că sperase să lucrez pentru el, în compania de materiale plastice a părinţilor săi. Între timp, Roxana își găsise de lucru prin *New York Times*, ca vânzătoare în magazinul Saks Fifth Avenue, într-un butic Pucci. Însă, după ce scădeam costul transportului, nu reușeam să ne acoperim chiria și mâncarea din salariul ei, așa că n-am avut de ales și am acceptat oferta lui David. M-am angajat cu un salariu de 2,25 dolari pe oră, salariul minim pe economie de la data aceea. Și părinţii lui David emigraseră în America cu câteva decenii înainte și o luaseră de la zero, astfel încât considerau că și eu trebuia să procedez la fel. După ce a lucrat la Saks un an, Roxana a hotărât să se înscrie la cursurile pregătitoare pentru medicină ale Universităţii Rutgers, în campusul din New Brunswick. Eu m-am înscris la cursurile de economie de la seral ale universităţii, în Newark. Peste un an, Roxana a rămas însărcinată cu primul nostru copil și a renunţat la studii.

Între timp, David devenise directorul companiei și mă numise pe mine asistentul lui, mărindu-mi salariul. Dar din cauza investițiilor pe termen lung ale lui David, care aduceau prea puține profituri imediate, compania s-a izbit de probleme financiare. La declanșarea crizei petrolului din 1979, compania era prea slăbită pentru a achita prețul majorat cu 40% al polietilenei[1], ingredientul-cheie care asigura 70% din costul produselor. Deși era a doua criză a petrolului, compania nu modificase contractele pentru a trece prețul materiei prime în contul clienților săi. Acest proces s-a desfășurat lent și s-a soldat cu pierderi materiale serioase, astfel încât părinții lui David s-au văzut nevoiți să scoată compania la vânzare. Cities Services, o companie petrolieră cu un plan de expansiune verticală agresiv, a cumpărat compania în 1980, pentru a crea o piață sigură pentru producția sa incipientă de polietilenă. Odată ce David nu mai era în companie, eu am rămas printre puținii angajați care știau cum funcționează afacerea. Cu doar câteva luni înainte să-mi iau diploma în afaceri, MBA-ul, am fost numit director de marketing al unei linii de producție, la care s-au adăugat curând și altele, după ce superiorii mei au descoperit capacitățile mele analitice. Astfel, am obținut o mărire salarială de 18% la sută, cea mai mare din companie în anul respectiv, an în care am primit și cetățenia americană. Totul părea să meargă din bine în mai bine. Însă brusc, peste un an, situația s-a schimbat total, atunci când Cities Service a fost preluată de compania-gigant Occidental Petroleum, care nu era deloc interesată de materialele plastice. Din când în când, Roxana și cu mine

[1] *Encyclopedia of Chemical Processing and Design*, vol. 34, New York, Marcel Decker, 1990, pp. 157-158.

ne aminteam de posturile sigure și accesibile de pe piața muncii din România. Eu, unul, aveam să admir toată viața calmul pe care îl arată mai toți americanii în asemenea situații de incertitudine.

Între timp, am devenit părinții unui al doilea fiu, în prima casă pe care ne-am achiziționat-o în Little Silver, New Jersey. Nu mult după nașterea lui Lee, Roxana a cumpărat o brutărie germană, pe care a preschimbat-o într-o prăvălie de delicatese, vânzând brânzeturi, înghețată și bomboane de ciocolată. I-a dat numele de *La Fourmi*[1]. Patronul, un imigrant silezian, se săturase să-și mai bată capul cu cheltuielile brutăriei și a vândut-o pe un avans redus, pe care ni l-am putut permite, învoindu-se să rămână ca angajat. *La Fourmi* s-a bucurat de mare succes, în weekenduri clienții stăteau la coadă pentru chiflele fierbinți și croissantele șic. Deși lumea din Red Bank, New Jersey, aprecia *La Fourmi*, noi ajunseserăm să nu mai avem timp de nimic altceva. Câștigam bine cu prăvălia, însă nu cât să acoperim toate nevoile familiei.

Atunci am primit cea mai bună ofertă de muncă, din partea reprezentanței din Rhode Island a unui fabricant german de utilaj, așa că am vândut *La Fourmi* și ne-am mutat în New England. Rhode Island era însă prea provincial pentru cosmopolita Roxana, astfel că am cumpărat o casă în Boston, de unde făceam naveta cale lungă, spre sud, până în nordul Rhode Islandului.

Achiziționarea de utilaj industrial în valoare de sute de mii sau milioane de dolari cădea în sarcina directorilor de vârf sau a patronilor de companii. O asemenea clientelă

[1] *La Fourmi*, „furnica" (fr.) făcea aluzie la harnica furnică din fabula „Greierele și furnica" (*La Cigale et la Fourmi*) a lui La Fontaine.

constituia un punct de mare atracție pentru mine, în această afacere. La un nivel atât de înalt, atmosfera părea mai curată decât în mediul de afaceri mai mărunt și murdar. Deși nu mi-am dat seama la vremea respectivă, aveam să rămân la această ocupație tot restul carierei mele de om de afaceri. La început ca angajat, înaintând în funcție din eșalonul mediu spre cel de vârf, de-a lungul a trei ani. Iar mai târziu, când am simțit că învățasem destulă meserie, am așteptat ocazia potrivită pentru a-mi deschide propria afacere. Aceasta s-a ivit atunci când Ricardo, partenerul tehnic al unei companii private pentru care lucrasem ca asociat independent, s-a separat de restul patronilor și a căutat să-și lanseze propria companie. După ce Ricardo și cu mine ne-am asigurat că mai mulți clienți ai fostei companii aveau să ne urmeze și în noua întreprindere, am reușit să ne deschidem o companie cu numele de Addex. „A"-ul din denumire era menit să plaseze compania în fruntea listelor alfabetice. „Add" dorea să inspire o atitudine pozitivă și fermă, prin asociere cu *addition*, „adunare", iar „ex" denota piața materialelor extrudate, pe care se lansa compania. La puțin timp de la deschidere, ni s-a alăturat un al treilea partener, Bob. Acesta lucrase în departamentul de cercetare și dezvoltare al companiei Mobil Chemical, numărul unu pe piață la ora aceea, iar enorma sa experiență s-a dovedit foarte utilă. La șapte ani de la înființare, atunci când n-am mai reușit să ne punem de acord în privința acțiunilor deținute de fiecare în parte, a survenit criza. Ricardo s-a retras din companie, periclitându-i existența. Însă alte două evenimente au facilitat refacerea celor doi parteneri rămași, și am reușit să evităm dezastrul.

Unul dintre aceste evenimente a fost consolidarea companiilor de pe piață. Printr-o tendință generală a

acelui moment, firmele de investiţii au început să achiziţioneze companii similare, pentru a eficientiza piaţa. Piaţa prelucrării materialelor plastice se eficientiza prin puterea tot mai mare de cumpărare a polietilenei, principala materie primă a industriei respective. Cel mai important client al firmei Addex, la vremea respectivă, a decis să-şi vândă compania unui asemenea conglomerat recent înfiinţat. După vânzare, noul client a dorit să se implice în continuare în industria materialelor plastice, investind o parte din banii primiţi în Addex. Acţiunile sale în valoare de 15% au furnizat destui bani pentru a compensa plecarea lui Ricardo şi au asigurat creşterea firmei.

Cel de-al doilea eveniment a fost faptul că Ricardo a întâmpinat probleme financiare în noul parteneriat de afaceri. Acest punct nevralgic i-a permis Addex-ului, situat cum era, pe o poziţie financiară mai solidă, să cadă la înţelegere cu respectivii parteneri, pentru a reţine proprietăţile intelectuale periclitate de plecarea lui Ricardo, precum şi să achiziţioneze de la acesta două maşini-unelte pentru propriul proces de producţie al firmei. A urmat un deceniu fără tulburări majore. Liniştea a fost spulberată atunci când preţul petrolului a crescut mai mult decât dublu, de la valoarea minimală de 75 de dolari barilul, pe care o avea la sfârşitul anului 2006, până la 154 de dolari în iunie 2008[1]. Ca de obicei, preţul polietilenei a crescut în consecinţă. Clienţii firmei au trebuit să recanalizeze banii pentru utilaje către achiziţionarea de răşină, al cărei preţ creştea ameţitor. Mai mult, crizele financiare care au început în toamna anului 2008 au creat o atmosferă nesigură, care bloca investiţiile de capital. Firmele concurente au fost nevoite să concedieze chiar şi un sfert din

[1] *Macrotrends.net*; http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart.

forța de muncă. Cel mai mare fabricant de utilaj pentru extrudarea materialelor plastice a trebuit să declare faliment, solicitând protecția Capitolului 11[1].

Un eveniment destul de neobișnuit a permis însă Addex-ului să scape de impactul crizei economice: Corporația Pliant, un client important, declarase falimentul, ceea ce o scutea de datorii, atâta timp cât respecta planul aprobat de un judecător. Planul prevedea acapararea corporației de către alta mai mare. Aceasta însă fixase drept condiție a preluării modernizarea echipamentului uzat și depășit al Companiei Pliant. Bună parte din utilajele uzate erau marca Addex. Chiar dacă Addex nu s-a încumetat la început să intre în afaceri cu o companie aflată în dificultate, supravegherea judecătorului a oferit, până la urmă, mai multe garanții decât ar fi oferit o companie mai funcțională. Astfel, 2009 a fost un an bun pentru Addex, pe când restul companiilor de pe piața ei au trecut prin dezastre. Refacerea lentă de după crizele din 2008-2009 a frânat acțiunile departamentului său de cercetare și dezvoltare, cruciale pentru succesul său pe piață. Una dintre acțiunile întârziate a dus însă la revoluționarea industriei din domeniu, crescând cu până la 75% capacitatea liniei de extrudare a materialelor plastice. În 2016, Addex a negociat cu liderul din domeniu, o companie germană cu o piață de desfacere la nivel mondial, pentru a breveta această tehnologie.

Cu un an înainte ca eu să lansez Addex, Roxana a lansat Quo Vadis, o agenție de turism cu sediul în Newbury Street, Boston. Lucrase mai mulți ani într-o agenție de

[1] Capitolul 11 este legea americană care protejează de creditori o companie care se confruntă cu dificultăți financiare pe o perioadă limitată, pentru a-i permite să se reorganizeze.

turism din Boston, până când s-a simţit în stare să-şi deschidă propria afacere. La câţiva ani de la lansare, a intrat în parteneriat cu WBUR, care era la vremea respectivă principalul post de radio public specializat pe ştiri din Boston. Sub sloganul „Cetăţeni ai lumii", Roxana a început să organizeze călătorii fantastice în toată lumea, pentru ascultătorii postului. Astfel, postul reuşea să strângă bani din preţul dat de turişti pe călătoriile respective. La acestea participau şi reporteri NPR[1] ca Robert Siegel, Sylvia Poggioli şi Nina Totenberg, pentru a atrage publicul. Cele până la trei călătorii anuale au avut destinaţii ca Sankt Petersburg, Tallinn şi Riga, Parcul Naţional Kruger din Africa de Sud, Canal du Midi din Franţa, Bhutan, Namibia, Havana, Florenţa, Veneţia, Insulele Galapagos, Libia cu deşertul ei şi alte câteva. Acest parteneriat de succes s-a menţinut până în 2004, atunci când Boston University, de care ţinea postul de radio, a decis să schimbe profilul şi conducerea acestuia. În lipsa câştigurilor rezultate din aceste călătorii şi odată ce agenţiile de turism au intrat în declin, depăşite de site-urile internet ca Expedia şi Travelocity, Roxana s-a văzut silită să închidă Quo Vadis peste câţiva ani. La puţin timp după lansarea agenţiei, Roxana a început să urmeze cursuri de economie la seral, la Boston University, absolvind în 1994.

3. Brian von Kraus

În februarie 2007, Roxana şi cu mine ne-am vizitat fiul cel mare, pe Brian, în San Clemente, California. Cu

[1] NPR, postul naţional de radio, îşi vinde emisiunile posturilor locale de radio, printre care şi WBUR şi WGBH din Boston.

o zi înainte de plecare, Brian ne-a rugat la masă să mai rămânem o zi, pentru că a doua zi avea să se desfășoare, la Camp Pendleton[1], o ceremonie la care sigur ne-am fi dorit să fim de faţă. Întrebat despre ce fel de ceremonie era vorba, Brian ne-a răspuns că urma să i se decerneze Steaua de Argint. Eu îmi aminteam vag că era o distincţie destul de importantă. „Da, a confirmat Brian, e pe al treilea loc în ierarhia medaliilor decernate pușcașilor marini americani".

N-a fost prea greu să ne amânăm, a doua zi, zborul, la aeroportul „John Wayne" din apropiere. De acolo, am mers cu mașina la Camp Pendleton. Brian sosise deja dimineaţa devreme. I s-a decernat Steaua de Argint de către generalul cu patru stele al diviziei, de faţă cu aproximativ 200 de pușcași marini încolonaţi. La vremea respectivă, nimeni nu știa că, în urmă cu 305 ani, un Thomas Kraus din Transilvania fusese înnobilat, pentru actele sale de curaj în Bătălia de la Zenta. Ceremonia de decorare a lui Brian a apărut la știrile de la ora șase, din acea zi. A doua zi au apărut interviuri în ziarele locale. Michael Coronado, un reporter de la *Ocean County Register*, a reușit să afle ceva ce și noi, părinţii lui Brian, voiam să aflăm de ceva timp: de unde venea dorinţa fiului lor de a se face pușcaș marin, el, care studiase filozofia la Boston College. „Această ţară a fost foarte generoasă cu părinţii mei", a declarat Brian. „M-am simţit dator faţă de ţara noastră. Practic, am încercat să mă achit de această datorie."[2] Noi

---

[1] Camp Pendleton, situat între San Diego și Los Angeles, este cea mai mare bază a pușcașilor marini de pe coasta de vest, așa cum Camp Lejeune din South Carolina este cea mai mare de pe coasta de est.

[2] *Ocean County Register*, http://www.ocregister.com/articles/von-193705-kraus-marines.html.

cu siguranţă nu ne propuseserăm să impulsionăm o asemenea motivaţie atunci când ne înscrisesem fiii la Dexter, un gimnaziu particular din cartier. Dexter ni se păruse potrivit, pentru că îmbina armonios studiile academice cu sportul, sub deviza *anima sana in corpore sano*. Motiv pentru care alesesem în continuare Exeter Academy din sudul New Hampshire-ului, pentru educaţia fiilor noştri. După care Brian optase pentru Boston College, o şcoală mai conservatoare din cartier, iar Lee, Vassar College din Poughkeepsie, New York, o instituţie liberală.

Cât a urmat colegiul, Brian şi-a petrecut în fiecare vară şase săptămâni la Paris Island, în South Carolina, pentru instrucţie militară de bază. La o săptămână de la absolvirea colegiului, în iunie 2000, a fost încorporat ca sublocotenent pe vasul *USS Constitution*, în Charlestown, Massachusetts[1].

După mai multe misiuni de rutină, în calitate de comandant de pluton în Unităţile Expediţionare ale Marinei (MEU)[2], Brian a ajuns să participe la primul eveniment istoric al secolului al XXI-lea.

Pe 18 martie 2003 a traversat cu plutonul său graniţa Kuweitului, în Irak, atunci când Forţele Expediţionare ale Marinei (MEF) au invadat Irakul. Peste câteva săptămâni, am primit prin poştă prima scrisoare de la el, sub

[1] *USS Constitution* a fost lansat la apă în 1797. După trei recondiţionări majore, în 1920, 1974 şi 1995, este cel mai vechi vas de război încă activ din lume.

[2] Unităţile Expediţionare ale Marinei (MEU) sunt trupe de infanterişti marini, la care se adaugă efective şi dotări din sfera aeriană, logistică şi de comandă, trimise în fiecare an atât de pe coasta de vest, cât şi de pe cea de est a SUA, în misiuni regulate, pe mai multe vase amfibii, pentru a lua parte la lupte sau a ajuta în cazuri de dezastre naturale.

forma unei bucăți de carton rupte dintr-o cutie cu rația de mâncare. Brian ne scria: „3 a.m. 18 martie 2003. Mergem. Sunt bine. Ne vedem curând. Cu dragoste, Brian".

Prima victimă americană de război a fost sublocotenentul de marină din contingentul care a securizat rafinăriile de petrol de la Rumaila, în sudul Irakului, acțiune absolut crucială. Numele lui, Therrell „Shane" Childers, a fost scos de pe liste până când s-a luat legătura cu rudele sale. Cum avea același grad ca Brian, numele absent ne-a cutremurat. După ce urmăriserăm știrile televiziunilor prin cablu zile în șir, ridicându-ne din fața televizorului doar ca să dormim câteva ore, am primit vești că Brian era teafăr. Cotidianul italian *La Repubblica* preluase primul relatarea unui reporter care urmărea unitatea lui Brian. Acesta i-a citat o declarație, potrivit căreia erau prea puțini pușcași marini pentru a apăra muzeele din Bagdad de jafuri. Operarea cu contingente reduse pe front ținea de doctrina Rumsfeld[1], cum i s-a spus, care-și propunea să pună accentul pe disponibilitatea și pregătirea trupelor și mai puțin pe dotările necesare menținerii armatei, prin reducerea efectivelor militare din teatrul de război.

La un an de la întoarcerea din război, Brian s-a înrolat în batalionul de recunoaștere din Camp Pendleton. În mod normal, în cariera sa de pușcaș marin ar fi urmat, cel puțin temporar, o slujbă de birou. Însă el a solicitat înrolarea în batalionul de recunoaștere, celebru pentru criteriile foarte dure de selecție. A trecut cu brio toate probele și a ajuns a doua oară în Irak. În discursul de la ceremonia de decorare este descris actul de curaj care i-a adus Steaua

[1] Donald Rumsfeld a fost cel de-al 21-lea secretar american al Apărării, între 20 ianuarie 2001 și 18 decembrie 2006.

de Argint: „Pe 25 iulie 2004, în timpul Operaţiunii clandestine Calul Troian, plutonul locotenentului von Kraus a fost antrenat într-o ambuscadă cu trei contingente, de către un inamic cu un efectiv superior numeric. Pe când mitralierele de 12,7 mm ale inamicului ţineau în vizor toată lungimea convoiului, distrugând vehiculele, locotenentul von Kraus a făcut dovada unui curaj neobișnuit, coborând din vehicul și intrând în raza de foc a inamicului, pentru a-și ajuta trei camarazi căzuţi. Răspunzând tirului inamic, acesta a condus trei atacuri asupra a trei puncte-cheie inamice, eliminând chiar el parte din insurgenţi, cu tiruri de pușcă și grenade. Sub ploaia de gloanţe a inamicului, locotenentul von Kraus și-a condus pușcașii într-un schimb de focuri strâns, soldat cu șapte luptători inamici uciși, doi luptători inamici luaţi prizonieri și zeci de luptători inamici răniţi."[1] Peste mulţi ani, Brian avea să descrie astfel urmările psihologice ale acestei confruntări: „M-am «izbit de un perete»... Altfel nu pot să descriu, pentru că pur și simplu așa m-am simţit. Alţii au trăit altceva, însă eu aproape n-am mai fost în stare să fac nimic... Rulam cu toată viteza și apoi, dintr-odată, totul a încremenit. Nu puteam să mai lucrez. Sarcini care înainte îmi luau o oră acum îmi luau mai mult de o săptămână. Eram ca în ceaţă. Nu știu cum mi-am revenit, nu am făcut nimic special. Mi-am văzut de treabă și până la urmă mi-a revenit energia. Nu cred că m-am comportat deloc sănătos, însă nu știam ce altceva să fac."[2]

---

[1] *MilitaryTimes*; http://valor.militarytimes.com/recipient.php?recipientid=3772.

[2] *A Medium Corporation* [US]; http://medium.com/@brianvonkraus/cultivating-resilience-in-the-garden-of-the-mind-243a038f63c#.wt42wlfp1, p. 2.

Brian s-a izbit de două ori de perete: „A doua oară s-a întâmplat la mult timp după aceea, când luptam în Afganistan. A fost și mai rău, pentru că starea îmi era accentuată de vinovăția care mă chinuia când mă gândeam că sunt «leneș» și că toată compánia stă pe loc din cauza mea. Nu știu cum am rezistat în ultimele două luni ale serviciului. Mai târziu am stat de vorbă cu camarazii mei, care mi-au spus că nici n-au observat. Poate n-a fost ceva atât de grav cum credeam sau poate că m-a acoperit o echipă fantastică, nu știu. Oricum ar fi, eram terminat. După ce m-am întors, m-au numit într-un post cu responsabilități mai mari și cu mai multe sarcini de serviciu. Nici nu-mi venea să mă trezesc dimineața, cu atât mai puțin să merg la birou. Întregul «episod» m-a ținut aproape un an. Am scăpat de efectele mai serioase când am plecat data următoare în Afganistan. Nu m-am refăcut complet și nu recomand nimănui metoda mea de a-mi ignora problemele."[1]

În a doua sa misiune în Afganistan, Brian a fost numit comandant al unei compánii MARSOC[2]. Pentru prima dată, Brian a pierdut mai mulți oameni în luptă. Un insurgent afgan care se dăduse drept ofițer din armata afgană a împușcat patru oameni și a rănit un al cincilea din echipa care l-a escortat afară dintr-o consfătuire sătească în care stârnise suspiciunile sătenilor. Când am văzut la știri că au fost uciși patru ofițeri MARSOC în provincia Helmand, am trecut iarăși prin șocul resimțit cu ani în urmă, când fusese ucis sublocotenentul Therrell „Shane" Childers la rafinăriile de la Rumaila, în sudul Irakului. Brian își trimisese ofițerii la acea consfătuire.

---

[1] *Ibidem*, p. 3.

[2] Acronim de la Marine Special Operation Command (Detașamentul pentru Operațiuni Speciale ale Marinei).

Înaintea celor două misiuni în Afganistan, Brian se întorsese în Irak, chiar după ce îi fusese acordată Steaua de Argint, în 2007. De data asta era comandantul companiei de sprijin a comandamentului, lângă Fallujah. Așa a ajuns să se împrietenească cu mai mulți dintre sunniții cu care se luptase cu trei ani înainte: „Șeicii din tribul Abu Issa i-au invitat la masă pe pușcașii marini...", a declarat el în cadrul unui interviu acordat emisiunii de știri a BBC-ului[1]. Invitația se explică prin mai mulți factori: după ce irakienii au câștigat Cupa Asiei la fotbal, în iulie 2007, Roxana a printat 100 de postere cu echipa câștigătoare și i le-a trimis lui Brian, să le împartă copiilor irakieni. „Le-au plăcut la nebunie. În două zile m-au scăpat de ele. Dacă atâția oameni se simt mai apropiați între ei datorită unor simple postere cu fotbaliști, închipuiți-vă ce rezultate ar avea o ligă de fotbal", a spus el în interviul BBC. Roxana a reușit să strângă 20 000 de dolari în Boston, prin campania „Scopul Final" (*Final Goal*), prin care își dorea să doteze copiii irakieni cu vârste între 7 și 14 ani, din provincia Anbar, cu fonduri necesare creării unei ligi de fotbal. „Sunt sigur că printre oamenii care colaborează acum cu noi se numără și oameni care ne-au luat la țintă înainte."[2]

În timpul misiunii respective, Roxana de la Boston și Brian din provincia irakiană Anbar au organizat campania „Prieteni prin Corespondență din Irak", prin care 70 de școlari irakieni le-au scris unor copii de aceeași vârstă din Boston și din statul Maine, care le-au trimis, la rândul lor, peste 100 de scrisori. Iată cum s-a exprimat

[1] BBC News; http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7169575.stm.

[2] *Ibidem*.

sumar un învățător irakian: „Cred că atunci când copiii văd soldați americani, unii le fac cu mâna, însă alții se tem", a spus el. „Astfel copiii o să-i înțeleagă mai bine pe pușcași, pentru că unii i-au auzit pe insurgenți vorbind urât despre ei, spunând că soldații americani sunt răi. Cred că prin intermediul acestui program vor afla cum sunt americanii de fapt."[1]

Această schimbare dramatică de atitudine a fost urmarea noii strategii a generalului David Petraeus[2], care-și propunea, printre altele, să „refacă relațiile sociale destrămate în vâltoarea violențelor produse de diverse facțiuni"[3], ceea ce însemna și să se facă apel la triburile sunite pentru reconstrucția Irakului, în loc să fie tratate ca niște inamici de război.

Următoarea etapă a carierei lui Brian s-a desfășurat în afara armatei, cel mai probabil datorită experiențelor sale pacificatoare din ultima misiune în Irak. Brian s-a implicat în compania non-profit a unui camarad, care organizează inițiative de eradicare a sărăciei extreme din lume. Brian s-a alăturat companiei Nuru International în primăvara anului 2015, după retragerea anticipată, ca maior, din armată, înainte să împlinească 37 de ani. Nuru implementează programe bine puse la punct în agricultură,

---

[1] Site-ul oficial al pușcașilor marini: http://www.1stmardiv.marines.mil/News/News-Article-Display/Article/541116/iraqi-us-kids-meet-through-letters/.

[2] David Petraeus a fost comandantul general al forțelor multinaționale din Irak, din 10 februarie 2007 până pe 16 septembrie 2008.

[3] Cesar Soriano, „Petraeus declară că măsurile dure de securitate funcționează. Comandantul suprem din Irak susține că deși persistă unele probleme, se văd și semne clare de progres." *USA Today*, 14 iunie 2007.

fonduri de întrajutorare, sănătate și învățământ, în zone rurale izolate din Africa. Oamenii din asemenea zone se confruntă frecvent cu probleme legate de foamete, boli, datorii și frica de grupările armate. Brian are sarcina de a schimba această paradigmă, creând un mediu cât mai sigur în zonele respective, pentru ca oamenii să poată să se bucure de programele Nuru. Acest lucru implică nu doar instruirea oamenilor în domeniul siguranței, dar și insuflarea rezistenței mentale necesare rezolvării greutăților întâmpinate, în loc să clacheze. Brian este instructor în ambele sfere, instruind atât personalul de conducere angajat din părțile locului, cât și participanții la programele companiei. Deși a învățat mai multe în armată decât majoritatea oamenilor într-o viață, a simțit totuși nevoia să-și extindă talentele manageriale înscriindu-se la cursurile de economie ale Universității din California, în Los Angeles. Cursurile sunt destinate exclusiv oamenilor ocupați ca el, desfășurându-se în timpul weekendurilor.

4. Lee von Kraus

Când a absolvit Vassar College în 2003, Lee obținuse mai multe credite decât era necesar. Unul dintre profesorii săi de științe nu știa să mai fi reușit vreun alt student așa ceva. Cursurile opționale pe care le urmase erau toate în domeniul științelor. Așadar, spre deosebire de Brian, atunci când a anunțat că are de gând să-și continue educația în domeniul științelor creierului, Roxana și cu mine nu ne-am mirat deloc. Și-a luat doctoratul în științele creierului la SUNY Downstate Medical Center din Brooklyn, în 2013. Deși s-a specializat pe științele creierului,

și-a continuat munca și cercetările și în celelalte domenii studiate la Vassar, cum ar fi cibernetica și robotica.

Această combinație de studii științifice abstracte și de abilități tehnice i-a permis să dezvolte noi produse, dintre care cel puțin unul a dus la crearea unei companii de succes, Halo Neuroscience, în 2012, Lee fiind unul dintre cofondatori. Produsul companiei se bazează pe anumite sisteme cibernetice în curs de patentare, care funcționează ca dispozitive de extindere și remediere a capacităților creierului. Primul produs creat de companie poartă numele de Halo Sport și își propune să maximizeze performanțele sportive. Dispozitivul produce unde joase de curent electric direcționate spre anumite zone ale creierului, pentru a-i intensifica activitatea cerebrală. Sportivul respectiv reușește să-și întipărească mai bine secvența de mișcări pe care o execută, perfecționând-o astfel. Dispozitivul nu are o utilitate strict sportivă, ceea ce permite în teorie căștilor Halo să servească și la îmbunătățirea memoriei utilizatorului.

Lee a lucrat în primul an în companie, însă nu i-a plăcut programul strict, astfel încât acum are funcția de consultant, care-i permite să-și urmeze celelalte pasiuni. Printre acestea se numără cercetările axate pe ingineria neurală, prin intermediul unor tehnici invazive sau noninvazive. În prima categorie Lee a grupat trei domenii: crearea unei „materii albe" artificiale care modelează conexiunile la distanță ale creierului, pentru a spori capacitățile cognitive umane; posibilitatea de a programa rapid creierul să rețină noi tehnici, prin manipularea așa-zisei „memorii musculare"; și, în ultimul rând, venind ca o completare necesară, descoperirea unor modalități de a șterge „memoria musculară" deja existentă pentru a

adăuga o alta nouă. Tehnica noninvazivă la care lucrează nu este finalizată, astfel încât Lee a extins cercetările care au dus la dezvoltarea produsului Halo. Munca de cercetare și dezvoltare care a dus la succesul căștii Halo dovedește că este posibilă extinderea capacităţilor senzorial-motorii. Întrebarea la care își propune să răspundă cercetarea lui Lee este cât de departe se poate merge cu această modificare a sinelui. Până în prezent, Lee nu s-a folosit decât de o mică parte din acţiunile sale, care reprezintă 10% din totalul companiei Halo Neuroscience. Din când în când, le-am repetat fiilor mei faimosul sfat al lui Bernhard Baruch, în diverse variante: „Dacă un om are dreptate în 3, 4 cazuri din 10, tot ar trebui să facă o avere atâta timp cât știe să elimine rapid pierderile înregistrate în afacerile cu care a dat greș."[1] Lee pare să fi ţinut cont de sfatul lui Baruch, cu efecte benefice.

Activitățile sale l-au plasat în atenţia mass-media. La începutul anului 2016 a acordat un interviu celei mai importante reviste germane de afaceri, *Die Wirtschafts Woche*, într-un articol pe tema modificării somnului, cu scopul de a spori performanţele manageriale. Când ajunge la Lee, articolul îi prezintă mai întâi lumea: „O fabrică veche din Brooklyn, New York. Într-o sală mare, cu o fermecătoare atmosferă industrială de epocă, Lee M. von Kraus stă la biroul său, în miezul haosului reconstrucţiei, lucrând la crearea unei lumi noi".

Lee își descrie produsul, cu „unda joasă de curent care stimulează creierul pentru a reduce tulburările de somn". Revista a publicat o informaţie greșită totuși, căci acest produs este încă în faza de proiectare. În continuare,

[1] Brain Quote; https://www.brainyquote.com/quotes/quotes/b/bernardbar181396.html.

articolul îl înfățișează pe Lee ca pe un „cercetător și antreprenor entuziast. Activitatea sa se desfășoară la granița dintre științele creierului și tehnologia digitală. De aici vor veni noile progrese majore ale societății noastre moderne. În neuro-capitalism, creierul devine elementul cheie în creșterea productivității, punctul central și crucial al optimizării. În opinia lui Lee, precizează articolul, eficientizarea somnului i se pare o «idee excelentă», însă își menține scepticismul în ceea ce privește limitele acestei manipulări tehnice care se dorește în prezent. «Mai întâi trebuie să înțelegem somnul și abia apoi vom putea să-l manipulăm.»"[1]

De curând, Lee a fost selectat ca membru al unei echipe auxiliare care activează în cadrul Proiectului „Poseidon", o expediție de cercetare subacvatică de 100 de zile, organizată de Baza de cercetări acvatice NASA, ținând de Universitatea Internațională din Florida și desfășurată în primăvara anului 2017. Două dintre cele opt obiective ale expediției sunt „simularea condițiilor spațiale restrânse ale habitatelor concepute pentru planeta Marte și simularea unor posibile activități de pe suprafața planetei Marte, pentru a stabili impactul fiziologic al acestor sarcini."[2] Proiectul respectiv, care implică și o legătură cu colonizarea planetei Marte, se încadrează perfect în zona preocupărilor adiacente principalelor cercetări pe care le desfășoară Lee, dar care l-au urmărit toată viața — în cazul de față, planeta Marte ca nouă frontieră a cercetărilor spațiale. O altă preocupare a sa

[1] Miriam Meckel, „Die letzte Ressource", *Wirtschafts Woche*, 26 februarie 2016, pp. 24 și 26.

[2] Sea Space Society; http://www.seaspacesociety.org/project-poseidon.

este protejarea acerbă a mediului înconjurător. Chiar din gimnaziu și-a donat fiecare bănuț pus deoparte organizației caritabile de mediu Conservarea Naturii, care și-a propus să „conserve pământul și apa de care depinde menținerea vieții"[1]. În mai toate vacanțele, se dedică unor activități de protejare a viețuitoarelor marine, mediului și explorării spațiale.

5. Fiii von Kraus și Generația „Xennials"

Născuți fiind în 1978 și 1981, Brian și Lee fac parte din generația „Xennials", cum a fost ea denumită ulterior. Aceasta se încadrează între două alte generații majore foarte diferite: Generația X, în care se încadrează cei născuți între 1965 și 1976-1980, și „Millennials", născuți între 1977-1980 și 1995. Limita incertă dintre Generația X și „Millennials" a creat condiții pentru formarea unei microgenerații care și-a luat numele de compromis „Xennials". Această microgenerație „s-a maturizat chiar în momentul în care ideea de comunicare s-a modificat radical, oferindu-i o perspectivă unică, pe jumătate pe model vechi, analog, și pe jumătate pe modelul noii școli digitale."[2]Această legătură i-a permis lui Brian, pe atunci la colegiu, să creeze prima pagină web a companiei Addex, prin digitalizarea pliantelor și a broșurilor existente în format analog. Abia cu mulți ani mai târziu, când a trebuit creat un site nou, am înțeles, la rândul meu, cu câte eforturi construise fiul meu site-ul anterior.

---

[1] The Nature Conservancy; http://www.nature.org/about-us/index.htm?src2=r.nature.aboutus.

[2] Anna Garvey, „The Biggest (and Best) Difference Between Millennials and My Generation".

Din punctul de vedere al implicării politice și civice însă, Brian a luat-o înaintea altor membri ai generației sale, care s-au înrolat în armată ca urmare a atentatului terorist de pe 11 septembrie 2001. Motivația de care am pomenit mai sus era apanajul primei generații de imigranți[1]. Tot așa, Lee a luat-o înaintea generației sale și a discuțiilor incomode pe tema „alianțelor sociale"[2]. În general, Vassar a jucat un rol crucial, însă, provenind dintr-o familie cu caracter etnic divers, Lee a trecut de la sine prin acest proces, nefiind nevoit să-l învețe mai târziu. Printre cei mai buni prieteni ai săi se numără și azi oameni din medii rasiale și etnice cât se poate de diverse. Probabil cel mai mare avantaj pe care l-a avut această microgenerație a fost faptul că „a trecut prin cele mai dificile perioade ale vieții fără să intervină impactul toxic al rețelelor sociale"[3]. Cei doi fii ai mei au avut detașarea necesară studierii acestui fenomen extraordinar al secolului al XXI-lea cu un ochi critic. Lee și-a dezactivat contul de Facebook, iar Brian și l-a păstrat pe al său, utilizându-l pentru evenimentele care merită popularizate.

Desigur, Lee și Brian n-ar fi putut să se bucure de viața intensă din America dacă nu ar fi fost în vigoare principiul *jus soli* din cele două Americi, prin care persoanele născute într-o anumită țară capătă automat cetățenie. De fapt, cei doi au devenit cetățeni americani înaintea părinților lor.

---

[1] „Prima generație de imigranți" are aici sensul de primă generație născută în SUA, din părinți care au emigrat din alte țări.

[2] „Alianțele" desemnează acel proces de o viață care constă în construirea de relații bazate pe încredere, perseverență și responsabilitate, cu indivizi din alte categorii sociale sau grupuri marginalizate.

[3] Anna Garvey, „The Biggest (and Best) Difference between Millennials and My Generation".

La începutul anilor 1980, când Roxana și cu mine am devenit în sfârșit cetăţeni americani, am putut să strecurăm și particula *von*, eliminată de regimul comunist din România, înapoi în numele familiei. Procesul nu s-a izbit de birocraţia de care s-au ciocnit rudele noastre din Germania. Astfel, am reușit să ne desprindem oficial de cursul deformat pe care l-a urmat istoria est-europeană de-a lungul mai multor decenii și să revenim la acela firesc.

CONCLUZII

În timp ce maghiarii au polemizat cu românii ajunși la putere, pe tema validității puterii lor politice în Transilvania, cu câștigurile și pierderile ei, sașii și-au acceptat fără prea mari rezistențe rolul politic redus pe care l-au resimțit tot mai mult, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când a atins nivelul corespunzător statutului lor minoritar. Cele trei grupuri etnice au rămas într-un echilibru sociopolitic stabil până în a doua jumătate a anilor 1930, când Germania nazistă i-a sprijinit pe germanii din România să se organizeze printr-o anume platformă politică, culminând în crearea unor entități politice care ţineau direct de Germania.

Excesele noii conduceri săsești au avut repercusiuni pe care le-au resimțit toți sașii, și membrii familiei von Kraus în particular, fiind supuși unor pedepse colective după 1944, când România a întors armele împotriva Germaniei naziste. Caracterul nedrept al pedepselor, așa cum a fost el resimțit de sași, în combinație cu neacceptarea comunismului au dus la un adevărat exod al sașilor, cu destinația principală Germania.

Dispersarea membrilor familiei von Kraus în Germania și mai departe creează impresia unei familii destrămate. Totuși, pot observa și o consecință fericită a acestei

BIBLIOGRAFIE

Surse primare

Ahnenpaß des - Name: Rudolf von Kraus; Beruf: Fleischhacker; Ort: Zeiden b. Kronstadt, Siebenbürgen. Exemplar în posesia autorului.

Deutsches Reich Einbürgerungsurkunde 'Der Techniker Otto von Kraus in Wennigsen (Krs. Hannover) geboren am 6. Februar 1906 in Tohan, Kreis Kronstadt (Rumänien) sowie seine Ehefrau Ulli. Alma Charlotte geborene Tacke, Hannover den 16. Januar 1940. Exemplar în posesia autorului.

Deutscher Adelsausschuss, V 35/84 Beschluß: Justificarea respingerii vizei (*Zugehörigkeit*) lui Ernst v. Kraus(z), în *Deutschen Adel*. 1. Dezember 1986, 3550 Marburg, Schwanallee 21. Exemplar în posesia autorului.

Făgăraș, Foaia de proprietate: Mitbesitzer zu gleichen Teilen: 1. Krausz Peter Geschäftsmann u Lederer und seiner Frau 2. Krausz Sarlote geborene Felmerer. (15 februarie 1880). Exemplar în posesia autorului.

Făgăraș, Act de Proprietate: Cele cinci proprietăți funciare principale ale familiei von Kraus: 220, 604, 754, 1243 și 1562, cu descrierea proprietăților și a transferurilor și tranzacțiilor aferente. Copii după 20 de pagini, în posesia autorului.

Kriegsarchiv — Wien, Jahr 1699, Fasc. XIII Registratur des Reichs-Kriegs-Ministeriums, Jahr 1699, März, Nr. 150:

Armee Reduction, Stuhlweissenburg....2 Compagnie 500 Mann. Exemplar în posesia autorului.

Kriegsarchiv — Wien, Scrisoare din 7 aprilie 1971, cu seria și numărul 27,717/1971, ca urmare a investigării lui Thomas v. Kraus. Exemplar în posesia autorului.

Scrisoare cu data de 26 decembrie 1944, expeditor Dr. Niclass, Stabsarzt unf Komp, adresată „Sehr verehrte gnädige Frau!", informând-o pe dna. Otto von Kraus de moartea soţului ei. Exemplar în posesia autorului.

Scrisoare cu data de 18 mai 1906, expediată din Canton, Ohio, de Heinrich von Kraus mamei sale din Codlea, informând-o despre călătoria din Franţa în America și despre primele experienţe în Statele Unite. Exemplar în posesia autorului.

Scrisoare cu data de 4 martie 1906, expediată din Hinsdale, Illinois, de Heinrich von Kraus fratelui său, Martin, tratând diverse probleme de familie. Exemplar aflat în posesia autorului.

Surse secundare

Abteilung für Kriegsgeschichte des k.k. Kriegs-Archives. *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen: Nach Feld-Acten und anderen authentischen Quellen*, I. Serie — I. Band, Wien, Verlag des k.k. Generalstabes, 1876.

Armistiţiul cu România: https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-0901.pdf.

Ballmann, Johann Michael, *Stastische Landeskund im Grundrisse*, Erstes Heft, Hermannstadt, Verlag Martin Hochmeister, 1801.

Barbieri, Pierpaolo, *Hitler's Shadow Empire: Nazi Economics and the Spanish Civil War*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2015.

Berger, Hagen, *In Hitlers Auftrag hinter den feindilchen Linien, Walter Girg: Geheimsätze in der Uniform des Gegners*, Munich, Verlag für Wehrwissenschaften, 2014.

Bohlen, Charles E., *Witness to History 1929-1969*, New York, W.W. Norton, 1973.

Brenndörfer, Karl Heinz, *Tatort Burzenland: von Kriminalfällen und sonstigen Katastrophen*, Stuttgart, ediție privată, 2007.

Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte, *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band III. Das Schicksal der Deutschen in Rumänien*, München, Deutscher Taschebuch Verlag, 2004.

Churchill, Winston S., *The Second World War*. Vol. 6: *Triumph and Tragedy*, Boston, Houghton Mifflin, 1985.

Ciupea, Ioan, *Făgăraș, Mic îndreptar turistic*, București, Editura Sport-Turism, 1983.

Collins, Richard, „Andrei Codrescu's Mioritic Space", *Melus 23*, no. 3, 1998.

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *Acțiunea „Recuperarea", Securitatea și emigrarea germanilor din România (1962-1989)*, Florica Dobre, Florian Banu, Luminița Banu, Laura Stancu, ed., București, Editura Enciclopedică, 2011.

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *Membrii C.C. al P.C.R., 1945 –1989. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2004 (www.cnsas.ro/documente/2004%20-%20Membrii%20CC.pdf).

Diferențele salariale în România anilor 1938 și 2014 (www.analizeeconomice.ro/2014/10/diferentele-slariale-in-romania-anilor.htm).

Fischer, Lisa, *Eden hinter den Wäldern, Samuel von Brukenthal: Politiker, Sammler, Freimaurer in Hermannstadt/Sibiu*, Vienna, Böhlau Verlag, 2007.

Forczyk, Robert, *Rescuing Mussolini: Gran Sasso 1943*, Oxford, Osprey Publishing, 2010.

Frank, Peter Josef, *Siebenbürgens hervorragende Bestimmung als Industrie-Land,* Hermannstadt, Verlag Franz Dressuandt, 1868.

Garvey, Anna, „The Biggest (and Best) Difference between Millennials and My Generation", *The Huffington Post*, May 25, 2015.

Heydendorff, Michael Conrad von, *Unter fünf Kaisern: Tagebuch von 1786 - 1856 zur siebenbürgisch-österreichischen Geschichte*, München, Verlag des südostdeutschen Kulturwerkes, 1978.

Iorga, Filip-Lucian, „Amintirile Venerei Teodorescu-Ștefănescu", pe blogul Poiana Moșnenilor, accesat pe 3 octombrie 2016 (https://poianamosnenilor.wordpress.com).

Kann, Robert A, *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*, Berkley, University of California Press, 1977.

Karres, 300 Jahre Gerber, pe site-ul Siebenbürgische Bibliothek din Gundelsheim, Germania. Exemplar în posesia autorului.

Kausler, Franz Georg Friedrich von, *Das Leben des Prinzen Eugen von Savoyen: Verbesserungen.* Cărțile 1-5 (1663-1707), Memphis TN, General Books LLC, 2012 (www.RareBooksClub.com; *The Battle of Zenta*, pp. 75-85).

Klima, Hellmuth, „Chronologie Fogarasch", disponibil la Siebenbürgen-Institut an der Universität Heidelberg. Exemplar în posesia autorului.

Kraus, Erhard. *Der Gartenbau in Zeiden: Eine Dokumentation zur Geschichte des Gartenbaus in Zeiden*, Raubling, Germania, Herausgegeben im Auftrage der Zeidner Nachbarschaft, 1992.

Krueger, Rita, *Czech, German and Noble: Status and National Identity in Habsburg Bohemia*, New York, Oxford University Press, 2009.

Maier, Charles S., *Dissolution: The Crisis of Communism and the End of East Germany,* Princeton, NJ, Princeton University Press, 1999.

Malleson, George Bruce, *Prince Eugene of Savoy*, London, Chapman and Hall, 1888.

Mansel, Philip, *Constantinople: City of the World's Desire, 1453-1924*, London, John Murray, 1995.

Milata, Paul, *Zwischen Hitler Stalin und Antonescu: Rumäniendeutsche in der Waffen-SS*, Köln, Böhlau Verlag, 2009.

Philippi, Maja, *Die Bürger von Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert*, Bukarest, Kriterion Verlag, 1986.

Plokhy, S. M., *Yalta, The Price of Peace*, New York, Penguin Books, 2011.

Prior, Robin și Trevor Wilson, *The Somme*, New Haven, Yale University Press, 2006.

Prodan, D., *Bojaren und "vecini" des Landes Fogarasch im 16. und 17. Jahrhundert,* Bukarest, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, 1967.

Prodan, D., ed., *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. I, 1601-1650, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970.

Reck, Hans Friedrich, *Gehetzt, Gefangen, Geflohen: Rumänien 1944-1945*, Berg am See, Germania, Kurt Vowinckel-Verlag.

Riese, August, *Friedrich Wilhelm's des Großen Churfürsten Winterfeldzug in Preußen und Samogitien gegen die Schweden im Jahre 1678/79: Ein Beitrag zur Brandernburgischen Kriegsgeschichte*, Berlin, Verlag der Königlichen Geheimen Ober-Hofbuchdruckerei, 1864.

Schuller, Adolf Georg, *Samuel von Brukenthal*, 2 volume, Munich, Verlag R. Oldenbourg, 1967-1969.

Spielman, John P., *Leopold I of Austria*, New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, 1977.

Teutsch, G.D., *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk. Vol. 1: Von den ältesten Zeiten bis 1699*, Hermannstadt, Transylvania, Druck und Welt Verlag von W. Krafft, 1899.

Teutsch, Friedrich. *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk. Vol. 2: 1700-1815, Von den Kuruzzenkriegen bis zur Zeit der Reglationen*, Hermannstadt, Transylvania, Druck und Verlag von W. Krafft, 1907.

Thomas, Evan, *The Very Best Men: Four Who Dared, the Early Days of the CIA*, New York, Simon & Schuster, 1995.

Wickert, Erwin, *Die gluecklichen Augen, Geschichten aus meinem Leben*, Stuttgart- Munchen, Deutsche Verlags-Anstalt, 2001.

Wrede, Alphons Freiherr von, ed., *Geschichte der K. und K. Wehrmacht: Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX Jahrhunderts*. Vol. 2, Wien, Verlag von L.W. Seidel & Sohn, 1898.

Zeidener Gruß, revistă locală din Codlea, 58, nr. 110, iunie 2011, p. 28.

Zell, Georg Gotthelf, *Zeiden, Eine Stadt im Burzenland*, Herausgegeben von Georg Gotthelf Zell unter Mitwirkung der Heimatortsgemeninschaft Zeiden, 1994.

ANEXE

Anexa 1
DIPLOMA DE ÎNNOBILARE

Traducere din limba latină

Noi, Leopold, ajuns prin mila Domnului preamărit împărat al Imperiului Roman, al Germaniei, Ungariei, Boemiei, Dalmației, Croației, Sloveniei ș.a.m.d., rege, mare principe al Austriei, Principe al Burgundiei, Brabadiei, Stiriei, Carintiei, Carnoliei, Luxemburgului, ca și al Sileziei de Sus și de Jos, al Würtembergului și Teck-ului, principe al Sveviei, monarh al Sfântului Imperiu Roman, precum și al Borg-ului, al Moraviei, al Luzaciei de Sus și de Jos, conte de Habsburg, Tirol, Kirburg, Gorizia, conte al Alsaciei, stăpân peste Marche, Slovenia, Port Nao și Insule.

Prin acest hrisov, dăm de știre tuturor părților în cauză că, prin prezenta dispensă a Majestății Sale, numitul Thomas Krausz, iscusitul cetățean din orașul Făgăraș, comitatul Albensi, Transilvania, este scutit de obligațiile sale de iobag.

Am săvârșit acestea la sfatul mai multor supuși ai noștri și pentru fapte de credință săvârșite de sus-numitul supus în slujba Înaltei noastre Case Regale de Austria în mai multe prilejuri, momente și locuri, pe care acesta le va înnoi și înmulți neîndoios.

Așadar, Thomas Krausz, soția și copiii ce i s-au născut, precum și toți urmașii și vlăstarele din viitor, de amândouă părțile, sunt ridicați din rândul și condiția obștească, alăturându-se adevăraților și netăgăduiților nobili, urmând a fi primiți, trecuți și înscriși în împărăția noastră maghiară, precum și în toate celelalte ținuturi

și provincii ale Coroanei. Asigurăm și promitem că de acum și în vecii vecilor el și urmașii săi se vor bucura de toată cinstea, distincțiile, recompensele și libertățile de care se bucură și fac uz toți ceilalți nobili adevărați și netăgăduiți, după fire sau obiceiul din vechime.

De aceea, îi dăruim sus-numitului Thomas Krausz, precum și soției, copiilor, urmașilor și vlăstarelor sale de ambele părți următorul semn nobiliar. Un scut rezemat în picioare pe fundal roșu, la baza căruia se află un unicorn ridicat pe picioarele din spate, pe un mic deal verde. Deasupra scutului se află un coif de război zăbrelit, cu o coroniță regală bătută în pietre scumpe și perle, care închipuie mai sus un unicorn ca acela de jos. Pornind de deasupra coifului, scutul are de-o parte dungi albe și roșii, iar de cealaltă dungi albastre, așa cum a înfățișat cu meșteșug pictorul nostru, folosind culorile zugrăvite la începutul acestui zapis.

Astfel, sus-numitul este liber să se folosească, acum și în vecii vecilor, de acest blazon sau semn nobil, ca toți ceilalți nobili adevărați și netăgăduiți din Împărăția Maghiară pomenită mai sus, precum și din ținuturile și domeniile Coroanei, după fire și obiceiul din vechime, fie în bătălie, întreceri și turniruri, dueluri, lupte și toate războaiele și faptele sale nobile, precum și să-l folosească pentru pânze, draperii, inele, steaguri, scuturi, corturi, case, poduri de castel și pentru orice lucru și faptă, drept un semn limpede al înnobilării care îl desparte de ceilalți semeni, oricare ar fi rangul, stăpânirea și felul lor de viață, și să se împodobească și mândrească cu el întotdeauna toți urmașii și vlăstarele de amândouă părțile.

Pentru a adeveri și întări această diplomă, o pecetluim cu marele sigiliu al Coroanei, cu panglicile lui.

Întocmit în reşedinţa noastră, Viena, Austria, la data de 9 iunie a anului Domnului una mie şapte *sute doi, 1702. Al patruzeci și patrulea an de domnie romană. Al patruzeci și șaptelea an al domniei maghiare și al patruzeci și șaselea al domniei boeme.*

Leopold

Conte Samuel Kálnoky

Johannes Fratti

Anexa 2

FALȘII *VON* DE RÜDIGER VON KRAUS

Istoricul ardelean Paul Binder a trecut un anume Krauss von Ehrenfeld pe o listă care cuprinde 230 de nobili sași[1]. Tot el a atribuit, din greșeală, blazonul și titlul nobiliar al familiei von Kraus din Făgăraș familiei Ehrenfeld, care, la o cercetare mai atentă, reiese că ar fi o altă familie, cu o istorie mai grandioasă, din câte se pare, decât cea a familiei von Kraus din Făgăraș. Familia Krauss von Ehrenfeld a dat un *Königsrichter* von Reps[2], înnobilat cu titlul de „von Ehrenfeld" în 1822, care a asigurat poziția familiei în rândurile nobilimii[3]. Acesta a fost urmat de un primar al

[1] Paul Binder (1935-1995) a fost un geograf și istoric ardelean, care a întocmit singura listă completă a nobililor sași din Transilvania, intitulată *Nobilitas Saxo-Transsilvanica*, ce poate fi consultată la Erdélyi Muzeum-Egyesület Kezirattara din Klausenburg (Cluj, Kolozsvár), Transilvania. Dețin fotocopii după toate cele 252 de pagini în format pdf. Textul este scris în cele patru limbi vorbite de Paul Binder: maghiară, germană, latină și română, în această ordine a importanței.

[2] Hof und Staats-Schematismus des österreichischem Kaisertums, 1. Teil, Wien, Aus der k.k. Hof- und Staats- Aerarial — Druckerey [sic], 1835, p. 467.

[3] Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge, Siebzehnter Band. 11. Heft, Hermannstadt, In Commission bei Franz Michaelis, 1882, p. 609.

Mediașului (1832-1835)[1], de mai mulți ofițeri de carieră, printre care Johann Karl, decedat de tânăr, la 27 de ani, cu rangul de locotenent în serviciu în Ungaria[2] și Josef, care se retrage din serviciu în 1882, atingând gradul de maior[3]. Această eroare modifică numărul nobililor de pe listă la 231, prin adăugarea cel puțin a unui alt Kraus înnobilat, Thomas von Kraus al nostru. Mărind acest număr pentru a include această eroare, precum și alte posibile greșeli și omisiuni, voi rotunji numărul la 240, pentru a desemna numărul familiilor de nobili sași din Transilvania.

Asemenea greșeli par să fi apărut chiar și în cazuri mai limpezi și mai greu de argumentat. De exemplu, în cazul feldmareșalului german Paulus, care a luptat la Stalingrad în cel de-al Doilea Război Mondial. Unii istorici, printre care se numără și Eric Rentschler, cercetător în domeniul filmelor naziste, îl pomenesc cu numele de von Paulus[4], cu toate că particula *von* a fost adăugată din greșeală de către generalul sovietic Șumilov, când l-a interogat pe Paulus în prizonierat, presupunând că un feldmareșal german era cu siguranță nobil. Paulus a negat cu un onest „ich bin nicht adelig" („nu sunt nobil") și i-a arătat generalului sovietic brevetul militar drept dovadă[5].

Oricât de incredibil ar părea, mai există un caz de falsă atribuire a unui titlu nobiliar, de data aceasta în istoria Americii. Însă nu a fost vorba de eroarea unui istoric sau a unui ofițer, ci de o falsificare voită. Bunicul „baronului von Steuben", erou din Războiul de Independență, un pastor de țară, și-a adăugat particula *von* la nume, născocind o poveste despre nobilii săi strămoși, deposedați de avere și rang în timpul Războiului de

[1] Anexa X, Lista primarilor din Mediaș.

[2] Archiv des Vereins, p. 609.

[3] *Ibidem*, p. 676.

[4] Eric Rentschler, *The Ministry of Illusion: Nazi Cinema and its Afterlife*, Cambridge, Harvard University Press, 1996, pp. 171 și 262.

[5] Wilhelm Adam, *Der Schwere Entschluß*, Berlin, Verlag der Nation, 1965, p. 347.

Treizeci de Ani[1]. Dată fiind natura statică a poziţiilor sociale din landurile germane ale vremii, titlul *von* le-a permis copiilor săi să avanseze în rândurile claselor mai înalte: fiii săi au devenit ofiţeri, iar fiicele sale s-au căsătorit cu bărbaţi din familii mai bune. Fiii şi fiicele sale erau la curent cu această înşelăciune care, aşa cum vom vedea, a preschimbat născocirile înşelătoare într-o tradiţie de familie. Astfel se face că Wilhelm Augustin, tatăl lui Friedrich, a ajuns un ofiţer prusac de succes[2], deşi sărac, care la data când s-a născut Friedrich locuia cu familia în Rusia, într-o misiune care s-a întins pe mai mulţi ani.

Odată ce provenea dintr-o familie de ofiţeri care trăia din bani puţini, fiului nu i-a rămas decât să calce pe urmele tatălui. Asta a şi făcut Friedrich în 1746, la 17 ani, după ce a primit o educaţie iezuită foarte bună, învăţând „să scrie mai bine în germană decât mai toţi contemporanii săi, precum şi să vorbească şi să scrie curgător în franceză"[3]. În Războiul de Şapte Ani[4], Friedrich a simţit avantajele disciplinei[5] riguroase din armata prusacă, dar şi antidotul la ea, atunci când a luptat

---

[1] Povestea a părut credibilă pentru că asemenea deposedări chiar se petrecuseră în războaiele din 1618-1648, cunoscute mai târziu drept Războiul de Treizeci de Ani.

[2] În 1741, după primele bătălii din Silezia, Wilhelm Augustin a fost recompensat cu mult râvnita medalie *Pour le Mérite*, de către Frederic al II-lea cel Mare.

[3] Holger Tümmler, *Baron von Steuben,* p. 7.

[4] Războiul de Şapte ani, cunoscut şi sub numele de al Treilea Război Silezian, a avut loc între 1756 şi 1763. Prusia, împreună cu aliaţii ei, Marea Britanie şi Hanovra, a luptat împotriva Austriei, Franţei şi Rusiei. Războiul a coincis cu conflictele coloniale britanico-franceze din America (*Der Brockhaus in Fünfzehn Bänden*, Leipzig, Mannheim, 1999, Vol. 13, pp. 39-40).

[5] De exemplu, în Bătălia de la Rossbach, din noiembrie 1757, a participat la o neaşteptată victorie, când armata prusacă, compusă din 22 000 de soldaţi, a învins-o pe cea franceză, de 60 000 de soldaţi, printr-o combinaţie de şiretenie caracteristică lui Frederic al II-lea şi un tir perfect disciplinat şi neîntrerupt al prusacilor.

ca tânăr locotenent în faimosul Batalion Liber[1] al generalului von Mayr. Aici a învăţat cât de importante erau acţiunile individuale spontane, în lipsa oricărui ordin al superiorilor. Aceste experienţe îi vor fi de mare folos mai târziu, în America. Există anumite indicii, chiar dacă nu prea sunt consemnate oficial, cum că ar fi ajuns prizonier în Rusia şi i-ar fi cunoscut pe ţarul Petru al III-lea şi pe soţia sa, viitoarea împărăteasă Ecaterina a II-a, în închisoarea din Sankt Petersburg. Dacă într-adevăr s-a întâmplat aşa, acest lucru ar fi o dovadă în plus a talentului său de diplomat, de care s-a servit ulterior, când a negociat plecarea în America.

Deşi după război a fost lăsat la vatră cu rangul de căpitan, înclinaţia sa de a exagera l-a făcut să se declare colonel cu ani mai târziu, în America, la vremea când îşi depăna amintirile din vremea când luptase în armata lui Frederic al II-lea.

În următorul său rang de şambelan al prinţului von Hohenzollern-Hechingen[2], Steuben şi-a perfecţionat talentele parcă înnăscute de organizator. Obţinuse postul prin intervenţia lui Friederike, ducesa de Württemberg, care l-a ajutat să obţină şi un ordin cavaleresc[3], precum şi titlul de baron. Cum nu există dovezi că von Steuben ar fi avut vreo realizare demnă

---

[1] După obiceiul german, Frederic al II-lea a instituit batalioane libere, funcţionând independent de tacticile liniare şi riguroase ale infanteriei în bătălii. Philip Hawthornewaite, *Frederick the Great's Army, (3) Specialist Troops*, Oxford, Osprey Publishing, 1992, pp. 16-18.

[2] Principele de Hohenzollern-Hechingen ţinea de ramura şvabă sau catolică a familiei Hohenzollern, spre deosebire de ramura de care ţinea Frederic al II-lea, aceea prusacă, de Brandenburg sau protestantă. După ce bunicul lui Frederic a ajuns, din prinţ, rege al Prusiei, în 1701, ramura şvabă a devenit ramura „inferioară" a familiei Hohenzollern. Abia în 1866, ramura a dat primul viitor rege, Carol I al României.

[3] Ordinul cavaleresc „Stern des Hausordens der Treue" a fost fondat pe 17 iulie 1715, fiind constituit dintr-o singură clasă, care se decerna numai nobililor.

de o asemenea cinste la vremea respectivă, istoricii presupun că von Steuben ar fi avut o relaţie cu ducesa[1]. Pentru a i se decerna ordinul cavaleresc, von Steuben a trebuit să-şi dovedească titlul nobiliar, iar cu această ocazie a continuat „tradiţia familiei", falsificând diverse nume din arborele genealogic al familiei, pentru a da un aer mai credibil născocirilor sale[2].

Până la urmă, desigur, von Steuben a devenit faimosul erou american de origine germană, din Războiul de Independenţă al Americii, în cinstea căruia admiratorii au montat o placă comemorativă de bronz, nu departe de mormântul său din nordul statului New York, pe care scrie: „Fără el, America nu şi-ar fi câştigat independenţa"[3]. Cel mai probabil, Steuben nici nu ar fi ajuns în America şi nu s-ar fi putut acoperi de asemenea onoruri, dacă bunicul său nu şi-ar fi fabricat titlul nobiliar.

Mai există o categorie de „falşi" nobili ceva mai subtilă, care a apărut în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, atunci când monarhii şi-au dat seama că pot să vândă titluri nobiliare pe „... bani, pentru a îngrăşa vistieria de stat, sau să le acorde unor bărbaţi cu putere, pentru a le câştiga recunoştinţa şi devotamentul politic"[4]. Asemenea acte de corupţie le-au oferit învăţaţilor din Europa, precum Erasmus de Rotterdam sau prietenul său Thomas Morus, dar şi Niccolò Machiavelli, ocazia să-i satirizeze şi să-i critice din plin pe nobili. Într-una dintre scrierile sale satirice, Erasmus îl sfătuieşte pe un tânăr ambiţios să se mute undeva unde nu-l cunoaşte nimeni, ca să-şi poată „născoci uşor un rang înalt"[5], pe când în *Utopia* sa, Morus prezintă „aşa-zişii războinici glorioşi ai Europei drept

---

[1] Friederike Dorothea von Brandenburg-Schwedt, Herzogin von Württemberg, fiica surorii lui Frederic al II-lea şi nepoata sa favorită, ceea ce îi oferea o mulţime de avantaje.

[2] Holger Tümmler, *Baron von Steuben,* p. 26.

[3] *Ibidem,* p. 164.

[4] Jonathan Dewald, *The European Nobility*, p. 26.

[5] *Ibidem*, p. 34.

niște ticăloși cărora nimeni nu le-ar fi dat de lucru în mod normal", iar „Machiavelli și-a îndemnat principele să-și supravegheze atent nobilii, fără să-i ia însă prea în serios, ca pe niște indivizi lacomi și cruzi din fire"[1].

Vânzarea de titluri nobiliare a avut ca efect fixarea unei „valori de piață", cum i-am spune azi. Pentru a acoperi cât de cât datoriile regatului, titlurile nu puteau fi deloc ieftine. Ceea ce însemna că doar persoanele destul de bogate și le permiteau. Sașii nu prea se alegeau cu cine știe ce beneficii de pe urma titlurilor nobiliare, așadar și valoarea lor de piață era scăzută, dacă o judecăm în funcție de sumele bănești, de înșelăciunile săvârșite sau de orice altă tentativă imorală de a se alege cu așa ceva. Astfel, putem trage concluzia că titlurile nobililor sași sunt printre cele curate și mai puțin controversate, având la bază meritul personal, fie în bătălie, fie în slujba binelui obștesc.

Anexa 3

AMINTIRILE LUI ERHARD von KRAUS

Exproprierea pepinierelor la Codlea și Prejmer

Era începutul lunii mai 1952, când Codlea a fost zguduită de o veste copleșitoare: peste 40 de familii, majoritatea săsești și vreo 4-5 românești (în total, cam 170 de persoane), au fost forțate să părăsească Codlea, în termen de trei zile. Dintr-o listă de localități, puteai să-ți alegi destinația. Aveai dreptul să iei cu tine ceva bagaje și mobilă, la gară așteptau vagoanele. Cei afectați de această acțiune au fost foști fabricanți, proprietari ai fostelor întreprinderi meșteșugărești, comercianți, directori, fermieri și proprietarii caselor mai mari, bine întreținute.

Grădinarii, însă, n-au fost afectați atunci, fiindcă din 1947 aveau un contract cu Ministerul Comerțului Exterior, pentru cultivarea în sere a roșiilor și a castraveților pentru export în țările vestice. Pentru aceasta, fuseseră sacrificate 40-45% din serele de flori.

În ianuarie și februarie venea mereu un reprezentant al Trustului Fructexport din București, care era subordonat Ministerului Comerțului Exterior, și inspecta stadiul culturilor în pepiniere. Interesant era că respectivul inspector știa foarte

puține despre creșterea culturilor și deseori punea întrebări despre unul sau altul dintre proprietarii pepinierelor.

Pe 13 sau 14 martie 1953, era într-o sâmbătă, dar pentru horticultori era o zi normală de lucru, unchiul Richard, tata, Viktor von Kraus, mama și cu mine am fost chemați la birou. Trei sau patru domni ne așteptau acolo. După o scurtă introducere, erau reprezentanți ai Trustului Fructexport din București, tovarășul director ne-a explicat că pepinierele din Codlea și Prejmer fuseseră naționalizate, adică expropriate, conform unui decret de stat, și că urmau să fie transferate în proprietatea statului, fără despăgubiri sau alte scutiri pentru foștii proprietari. Toate actele, documentele de orice natură, literatura tehnică a lui tata și a mea trebuiau predate. Locuințele noastre trebuiau și ele eliberate până duminică seara. În locuință trebuia să lăsăm o sofa cu așternuturi, un scaun, masa și radioul. Și luni trebuia să ne prezentăm toți la lucru. Eu l-am rugat pe director să mă transfere la o altă pepinieră, cerere pe care acesta a refuzat-o.

Pepinierele au fost organizate în unități, fiecare condusă de un fost angajat. Directorul care era noul șef al filialei Trustului Fructexport Codlea era același reprezentant care ne vizitase în ianuarie și februarie. Foștii proprietari au fost angajați ca simpli grădinari, fochiști sau la depozitul de materiale. În curând aveau să-și caute alte ocupații. Tatăl meu a fost transferat ca tehnician la Prejmer și avea voie să se întoarcă o dată pe săptămână acasă. Acolo a fost foarte apreciat de colegii lui, dar începuse să aibă probleme cu sănătatea. De aceea, și-a căutat un loc de muncă în Codlea, a devenit fochist la fabrica de vopsele Colorom, unde a lucrat până la pensionare. Descendenții proprietarilor de sere au fost angajați ca maiștri grădinari. Unii și-au căutat alte ocupații sau au devenit antreprenori independenți. Eu, unul, am rămas angajat până la emigrare, adică în jur de 17 ani. În acest timp, am trecut prin multe etape: de

la maistru la inginer pentru creșterea florilor, planificare, statistician, raționalizarea procesului de muncă (adică normator, primul pe țară în serele României) și încă vreo câteva.

Emigrarea în Germania

Prima cerere de emigrare în Germania de Vest am depus-o în 1962, urmată de mai multe cereri, după repetatele respingeri. Cam pe la mijlocul anului 1969, am fost chemat în biroul noului director (directorul vechi trebuise să-și părăsească poziția în urma unei decizii de partid). Prezenți au fost inginerul-șef, șeful personalului și secretarul de partid. De la început mi s-a spus despre ce era vorba, și anume am fost îndemnat să renunț la cererea de emigrare. Refuzul meu a fost urmat de trei ore de interogatorii și instruiri. Îmi spuneau, de exemplu, ca în vest nu aveam să primesc pâine la restaurant: „dacă vrei o bucată de pâine, trebuie s-o plătești". În vest existau șomaj, greve și demonstrații, care la noi nu existau. Mulți oameni din vest sunt nemulțumiți de salariile lor, și multe alte asemenea avertismente. Am rămas statornic și, când au văzut, mi-au dat o săptămână să mă răzgândesc. În acea săptămână am evitat orice întâlnire cu directorul. Dar într-o bună zi, n-am putut să-l mai evit. Am discutat cu el alte treburi, fără ca interogatoriul să fie menționat. Mai târziu, am aflat că asemenea interogatorii fuseseră ținute și cu alte persoane, și în alte întreprinderi din Codlea. Era deci o metodă de intimidare, ca atâtea altele în comunism. În vara anului 1970, un român, cunoștință veche a socrului meu, a venit la birou și, din prag, mi-a zis că în curând aveam să pot emigra cu familia și să-mi întâlnesc socrul în Germania, socru căruia mă ruga să-i transmit salutările lui. Câteva săptămâni mai târziu, m-a chemat inginerul-șef și m-a anunțat că nu mai am voie să realizez planul de producție și statisticile care trebuiau înaintate

periodic forurilor superioare. Șeful producției, superiorul meu direct, mi-a spus să continui să le pregătesc, pe răspunderea lui. Chiar în aceeași zi s-a întâmplat să fiu programat ca ofițer de serviciu pe timp de noapte. După-amiaza târziu, întreprinderea a primit arme (carabine vechi) și muniții pentru garda de autoprotecție (în toate unitățile de producție existau astfel de formațiuni). Un birou mic a fost eliberat și am primit cheia, cu ordinul de a nu părăsi clădirea biroului, adică de a nu patrula prin împrejurimi. Se pare că aceasta a fost una dintre ultimele funcții „de răspundere", fiindcă după aceasta au urmat sarcini mai puțin importante, ca de exemplu traduceri din literatura tehnică germană și olandeză și alte sarcini asemănătoare.

La începutul lui octombrie, am primit aprobarea pentru plecarea definitivă în Germania de Vest. Multe formalități cu diferitele autorități au trebuit încheiate, după care am primit pașaportul. Pentru plecare era o listă cu toate lucrurile (lenjerie, articole casnice, greutate maximă pentru bărbat, femeie, copii), care trebuiau trimise la vama din București, în cutii de o anumită mărime, și unde erau controlate în amănunt și autorizate pentru plecare. Pe vremea aceea, cei mai mulți emigranți trebuiau să plece cu avionul, deci și asta trebuia să intre în planificarea noastră. Diferite documente nu erau permise în bagaje, nici în cel de mână, și trebuiau trimise prin Ambasada germană. După un zbor de două ore cu Taromul și o scurtă escală în Viena, am ajuns, pe 5 decembrie 1970, în Frankfurt pe Main, unde am fost întâmpinați de câteva cunoștințe dragi. Chiar în aceeași zi am fost duși cu autobuzul, de la aeroport până la Nürnberg. Aici ne așteptau socrul, tatăl Gretei, și mătușile ei.

După înregistrare și repartizarea camerelor, am fost liberi până luni. Duminică am putut vizita o parte din Nürnberg și în special binecunoscuta Piață de Crăciun. A doua zi, după

Anexa 4

ARBORI GENEALOGICI AI FAMILIEI von KRAUS

Făgăraş

(Persoanele menţionate în carte)

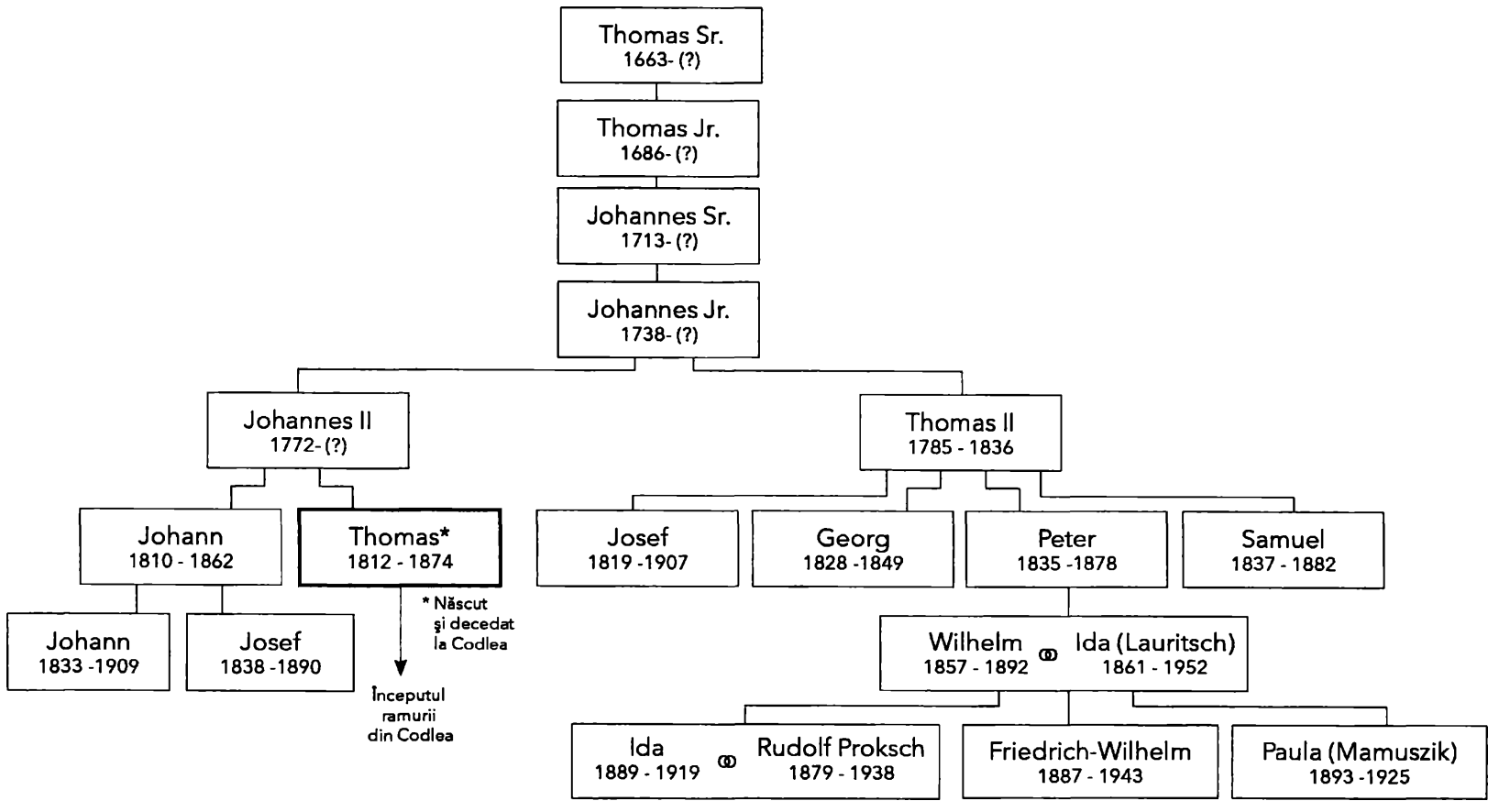

Codlea

(Persoanele menţionate în carte)

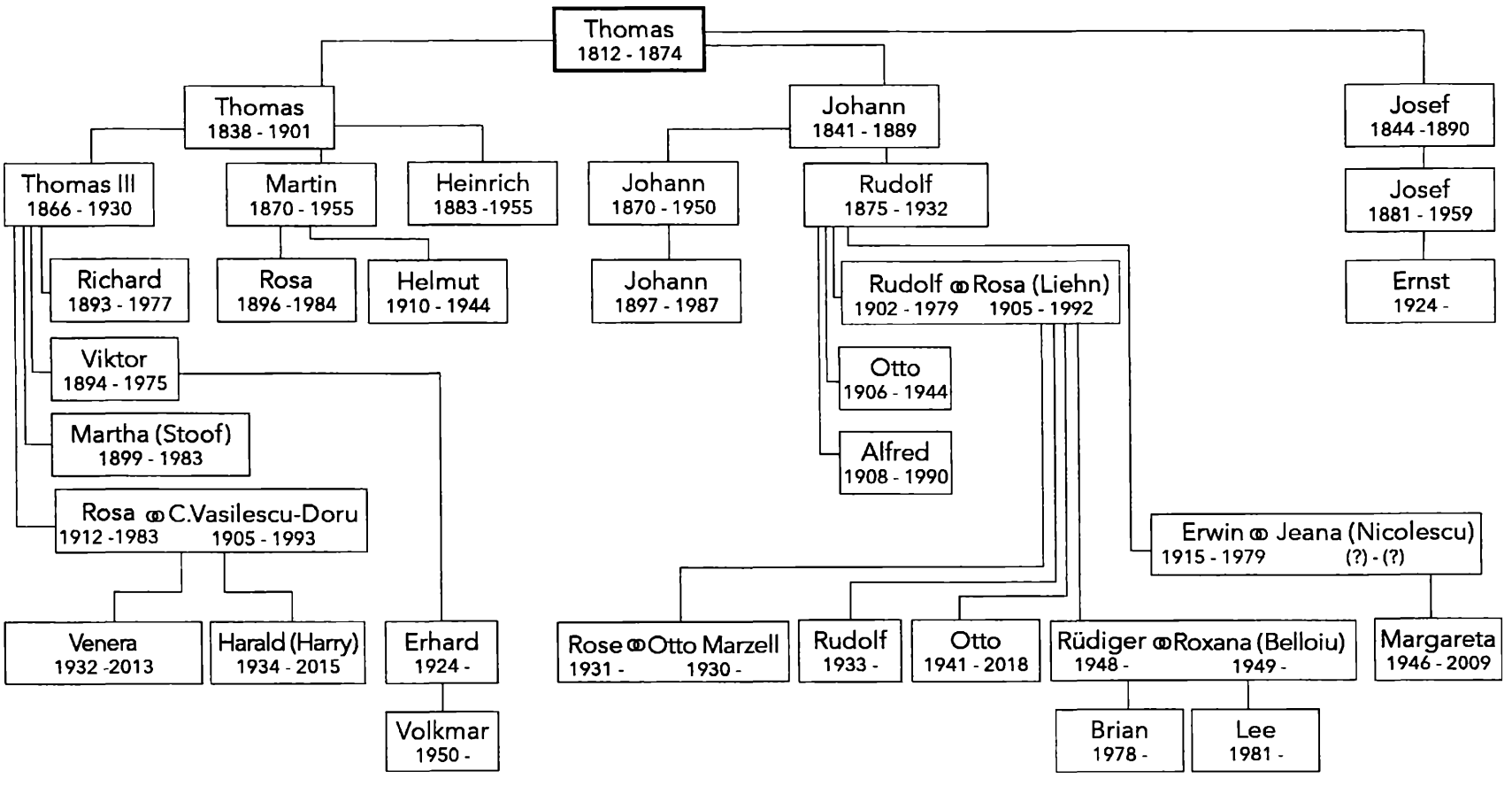

POSTFAȚĂ

Sașii par să fie, în România de astăzi, cea mai prezentă absenţă. După 800 de ani de istorie în Transilvania, pe parcursul cărora s-au înrădăcinat, s-au războit, au făcut agricultură și negoţ, au dezvoltat orașele și meșteșugurile și mai ales au construit, vâltoarea ultimei jumătăţi de secol i-a făcut pe sași să-și abandoneze burgurile și satele, pământurile și bisericile, tradiţiile și amintirile de secole. Și mai ales persecuţiile la care au fost supuși, după cel de-al Doilea Război Mondial, și setea de valută a lui Ceaușescu, care nu s-a sfiit nicio clipă să pună un preţ în bani pe capetele sașilor dornici să evadeze din infernul comunist.

Astfel părea să se încheie definitiv una dintre cele mai frumoase povești despre curaj și despre civilizaţie pe care le putem găsi în tezaurul comun al României de azi. Și totuși, absenţa a început să stârnească reamintirea, nostalgia și comparaţiile. Cei rămași în urmă, în România și mai ales în Transilvania, au început să se gândească din ce în ce mai des cum era „pe vremea sașilor". Ca și cum această comunitate aproape dispărută azi ar fi reprezentat bună parte din miezul cel bun al Transilvaniei de altădată: perseverenţa, disciplina, ordinea, curăţenia, cinstea, buna organizare, respectul pentru munca și pentru

agoniseala celuilalt, buna cuviinţă, demnitatea și apărarea cu îndârjire a legilor și a libertăţilor, toate acestea par să fie lucruri pe care sașii le aveau și de care lumea românească de azi duce lipsă. Și astfel, un model și o amintire din trecut, o comunitate aproape inexistentă din punct de vedere demografic, politic și economic ajung să capete relevanţă și forţă într-o societate aflată în lipsă acută de repere. Transilvania de care s-a îndrăgostit Principele Moștenitor Charles de Wales al Marii Britanii este în primul rând o Transilvanie impregnată de moștenirea săsească. Monumente ale sașilor, multă vreme ignorate sau chiar părăsite, capătă astăzi o nouă viaţă, datorită turiștilor și pasionaţilor din Marea Britanie, din Olanda, din Italia sau din alte părţi ale Europei. Ceea ce pentru noi părea banal și de la sine înţeles, pentru alţii arată ca o nestemată ascunsă. Acolo unde noi ne permiteam să risipim sau chiar să dispreţuim, alţii sunt gata să investească, să protejeze și să promoveze. În plus, deși minoritatea germană din România este minusculă, fascinaţia modelului săsesc a făcut ca România să aibă chiar un președinte sas.

Iată că după ce România și-a pierdut (sau, mai drept spus, și-a alungat) sașii, trăiește acum nostalgia acestei porţiuni din trecutul ei. Cu toate acestea, din păcate, segregarea etnică existentă în Transilvania de altădată se perpetuează azi în segregarea memorială. Nu reușim, nici măcar la 100 de ani de la Marea Unire, să așezăm laolaltă diversele straturi și viziuni asupra trecutului, și perseverăm în a perpetua istorii paralele și concurente, în loc să căutăm punctele de intersecţie ale unui trecut comun. Cu toată fascinaţia de dată recentă în legătură cu sașii, istoria acestora este încă foarte puţin cunoscută în România, cele mai multe surse și lucrări de sinteză pe această temă nefiind traduse în limba română. De aceea,

trebuie salutat efortul lui Rüdiger von Kraus de a pune pe hârtie istoria familiei lui și, în felul acesta, de a ne oferi nouă tuturor o necesară introducere în istoria sașilor din Transilvania.

Eu am aflat de existența familiei von Kraus încă dinainte de a-i cunoaște numele. Cum de s-a întâmplat așa? Bunicul meu, Mircea Stănescu, urmaș al vechilor moșneni Bărbulești din Poiana-Ialomița, mi-a povestit, într-una dintre lungile noastre conversații, să tot fie vreo 20 de ani de-atunci, despre o familie de sași cu care eram înrudiți prin alianță. Îmi povestea bunicul meu că, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, s-a aflat la Brașov în timpul unei permisii, împreună cu fratele lui, Bogdan, și împreună au mers în împrejurimi, la Codlea, în vizită la niște rude ale tatălui lor. Un văr al tatălui lor, un oarecare Doru Vasilescu din Poiana-Ialomița, era acolo proprietar de sere și era însurat, îmi spunea bunicul meu, cu o frumoasă nobilă săsoaică. Își mai amintea că văzuse atunci și un băiețel blond, fiul lui Doru, și că peste ani, după 1950, auzise de victoriile ciclistei Venera Vasilescu, nimeni alta decât fiica lui Doru. Venera, mare campioană la ciclism, devenise foarte populară în anii '50, pentru că le învingea fără prea mari remușcări pe adversarele din Uniunea Sovietică. Am întâlnit, mai apoi, numeroase persoane care își aminteau de Venera Vasilescu prin prisma acestei fronde în fața atotputerniciei sovietice din epocă. Abia câțiva ani mai târziu, după ce bunicul meu trecuse la cele veșnice, bunica și mama mea au văzut la televizor un interviu cu un Vasilescu, proprietar de sere la Otopeni și fiu al unui alt Vasilescu, proprietar de sere la Codlea. Grație bunilor noștri prieteni, familia Saidac, am reușit să ajung la Harry Vasilescu și, astfel, să-l cunosc pe băiețelul blond despre care îmi povestise

bunicul meu, băieţel ajuns acum la vârsta senectuţii. În timpul primei noastre întâlniri, când am și înregistrat primul interviu cu Harry Vasilescu, acesta mi-a povestit despre bunicul lui, grădinarul Thomas von Kraus de la Codlea, despre mama lui, frumoasa Rosa von Kraus și despre tatăl lui, temerarul, fermecătorul și întreprinzătorul Constantin M. Vasilescu-Doru. De atunci, m-am văzut de multe ori cu unchiul Harry, care era bucuros că-și regăsise rudele ialomiţene. Pentru că, prin bunica lui paternă, Harry era și el urmaș al moșnenilor Bărbulești de la Poiana — Ialomiţa. Am și făcut o călătorie la Poiana, împreună cu Harry, pe urma rădăcinilor noastre moșnenești. Mai târziu, Harry și soţia lui au luat parte și la nunta mea. Cât despre strămoșii nobili sași, Harry credea că bunicul său fusese înnobilat de Împăratul Franz Josef al Austro-Ungariei, pentru doar trei generaţii, spre a-i fi răsplătite marile lui merite de horticultor și de presupus furnizor al Curţii Imperiale de la Viena. Știm astăzi că nobleţea familiei von Kraus era mai veche, primită pe veci și nu pentru doar trei generaţii, și pe temeiuri militare, nu comerciale. Totuși, imperfecta cunoaștere a istoriei familiei nu-l împiedica deloc pe unchiul Harry să poarte o discretă nobleţe a gesturilor și a atitudinilor, în viaţa lui de zi cu zi, și să transmită cu mândrie tradiţia de familie fiului său, botezat deloc întâmplător Thomas. Harry Vasilescu era un nobil artizan.

Prin intermediul lui Harry, am intrat în corespondenţă cu un văr de-al lui, Erhard von Kraus, plecat în Germania și care se ocupase cu migală de întocmirea arborelui genealogic al familiei, și mai apoi am întâlnit-o, la Frankfurt, pe Venera Vasilescu, acea mare campioană despre care îmi povestise bunicul. M-am pasionat tot mai mult de istoria acestor rubedenii săsești și m-am

bucurat când, grație prietenului Alexandru Ștefan Mihăilescu, am început o corespondență și cu întemeietorul ramurii americane a familiei, Rüdiger von Kraus, sau mai simplu Rick, așa cum aveam să mă obișnuiesc să-i spun. Nu mică mi-a fost mirarea când am aflat că acest om de afaceri de succes este pasionat de istorie și că pregătea o teză de master la Harvard, pe tema specificului nobilimii săsești, această nobilime neobișnuită în peisajul profund democratic și egalitar al lumii săsești. De altfel, destinul familiei von Kraus demonstrează foarte limpede că, în afara particulei *von* și a blazonului, nobilii sași care alegeau să rămână în sânul comunității nu se diferențiau prea mult de semenii lor nenobili.

Asistând la înflorirea fascinației față de trecutul săsesc al Transilvaniei și cunoscând regretabila lipsă a cărților pe acest subiect în limba română, i-am propus lui Rick să-și transforme teza de master într-o lucrare pentru marele public, în limba română. A rezultat o pasionantă istorie a unei familii nobile săsești, care ne poartă de-a lungul a mai bine de 300 de ani de istorie a Europei centrale, și chiar dincolo de aceasta, de la bravura întemeietorului Thomas von Kraus, în bătălia de la Zenta, până la actele de eroism ale unui vlăstar american al familiei, în luptele din Irak și Afganistan. Istoria politică, istoria militară, istoria economică, istoria ideilor și a mentalităților se întâlnesc, în această cronică de familie, spre a desena un chip nuanțat al Transilvaniei. Cartea este scrisă cu luciditate și cu detașare, iar autorul nu ocolește puncte nevralgice precum conflictele interetnice din Transilvania provocate de naționalismele secolului al XIX-lea, înrolarea multor sași în armata Germaniei naziste, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, sau vânzarea în masă a sașilor de către Ceaușescu, în schimbul mărcilor germane.

Rüdiger von Kraus merită toată admiraţia noastră, pentru felul în care a ştiut să recupereze o istorie particulară şi să o urmărească, în toate nuanţele ei, pe fundalul marii istorii. Prin astfel de lucrări, fascinaţia superficială pentru un mod de viaţă dispărut se poate transforma într-o reflecţie profundă asupra locului şi rolului saşilor în istoria Transilvaniei, a României şi a acestei părţi de lume în ansamblul ei.

FILIP-LUCIAN IORGA

CUPRINS

Prefaţa autorului de Rüdiger von Kraus 5
Introducere 11

Capitolul I. Cum și-a dobândit o familie de saşi titlul nobiliar: Thomas Kraus și Bătălia de la Zenta 15
1. Un concurs de împrejurări din 1663 15
2. Bătălia de la Zenta 19
3. Thomas Kraus și societatea din Făgăraș 24

Capitolul II. Un concurs de contrarii: Un artizan nobil 34
1. Tăbăcăria ca afacere de familie 34
2. Primul post al lui Thomas după Zenta și viitorul afacerii de familie 38
3. Înnobilarea 44
4. Naşterea naţionalismului maghiar 46
5. De ce și-a închis porţile tăbăcăria familiei 50

Capitolul III. Noi începuturi. Ramura din Codlea și noul meșteșug 52
1. Modificarea succesiunii testamentare creează o nouă ramură a familiei 52
2. Apogeul puterii politice a saşilor. Brukenthal și reformele habsburgice 55
3. Thomas von Kraus din a șasea generaţie. Începuturile ramurii din Codlea 59
4. Thomas von Kraus III 62
5. Primul Război Mondial 74

Capitolul IV. Consolidarea afacerii horticole din Codlea și dizolvarea ramurii din Făgăraș 79
1. Alipirea la România, cu implicațiile sale etno-politice 79
2. Năpăstuita ramură din Făgăraș 82
3. Diversificarea meseriilor 86
4. Al Doilea Război Mondial: familia von Kraus și armata germană 92

Capitolul V. Istoria se abate de la cursul ei firesc 109
1. România ca pion politic. Churchill și Stalin îi hotărăsc soarta 109
2. Sovietizarea României. Un sistem străin familiei von Kraus și sașilor în general 112
3. Exodul sașilor. Cum a procedat familia von Kraus 120
4. Dimensiunea economică a exodului. Familia von Kraus ca produs de export 124
5. Generația postbelică. Toată familia von Kraus alege Occidentul 128

Capitolul VI. Ramura americană a familiei von Kraus 133
1. Cum am ajuns în America. Un concurs de aparențe și un prieten 133
2. Țara tuturor posibilităților 135
3. Brian von Kraus 142
4. Lee von Kraus 150
5. Fiii von Kraus și Generația „Xennials" 154

Concluzii 157

Bibliografie 159

ANEXE
1. Diploma de înnobilare 165
2. Falșii *von* de Rüdiger von Kraus 167
3. Amintirile lui Erhard von Kraus 173
4. Arbori genealogici ai familiei von Kraus 178

Postfață de Filip-Lucian Iorga 181

Istoria elitelor autentice

Titlu	Autor	Preț
Amărâte și vesele vieți de jupânese și cucoane	Constantin Gane	34,90
Amintiri și icoane din trecut	Olga Gigurtu	27,50
Carnete de război (1916-1917)	Grigore Romalo	27,50
Aristocrația	William Doyle	24,90
Bijuteriile Reginei Maria	Diana Mandache	64,90
Carol al II-lea al României. Regele trădat	Lilly Marcou	34,90
Copilărie regală	Filip-Lucian Iorga, Arhivele Naţionale ale României	39,90
De pe Valea Motrului	Sarmiza Cretzianu	24,90
De la Palatul Domnesc de pe Podul Mogoșoaiei la Palatul Regal de pe Calea Victoriei	Gabriel Badea-Păun	49,90
Din istoria familiei Ghika	Mihai Sorin Rădulescu	34,90
Din Moldova	Wilhelm de Kotzebue	24,90
Din zbuciumul captivității	Maior Gheorghe Caracaș	24,90
Dulce-amar	Sergiu Flondor	27,50
Iașii de odinioară	Rudolf Suțu	49,90
Însemnări din timpul ocupației germane (1916–1918)	Pia Alimănești anu	19,90
Întoarcerea Regelui Mihai	Danielle Maillefer	34,90
Între două miercuri	Maria Popescu	34,90
La școală cu Regele Mihai. Povestea Clasei Palatine	Tudor Vișan-Miu	24,90
Lumea era toată a mea Amintirile unei prințese	Ana-Maria Callimachi	37,50
Martha Bibescu și vocile Europei Corespondență și dosar CNSAS 1941–1945	Alina Pavelescu	34,90
Mesele de odinioară De la Palatul Regal la Târgul Moșilor	Ana Iorga și Filip-Lucian Iorga, Arhivele Naţionale ale României	39,90

Titlu	Autor	Preț
Ocolul Pământului în șapte luni și o zi Jurnalul de călătorie al Principelui Carol Volumul I ♦ Egiptul	General C. Găvănescul	34,90
Povestea unei iubiri Jurnalul Ellei Filitti, adnotat de Principele Carol	Ella Filitti	29,90
Poveștile Peleșului	Carmen Sylva	39,90
Regina Maria. Însemnări din ultima parte a vieții	Sorin Cristescu	37,50
Regina-mamă Elena	Simona Preda	37,50
Romînce văzute de străini	Vasile Panopol	24,90
Sânge din sângele lui Dracula. Saga boierilor Florescu	Radu R. Florescu, Matei Cazacu	37,50
Sertarele cu secrete Din istoria familiilor boierești Budișteanu și Skeletti	Despina Skeletti-Budișteanu	29,90
Stirpea Drăculeștilor Pseudo cronică a Familiei Suțu (dialog imaginat cu colonelul principe Dimitrie Scarlat Suțu)	Radu Negrescu-Suțu	34,90
Tovarășul baron O călătorie în lumea pe cale de dispariție a aristocrației transilvănene	Jaap Scholten	37,50
Un cântec de lebădă Vlăstare boierești în Primul Război Mondial	Filip-Lucian Iorga	34,90
Viva Regina Maria! Un destin fabulos în reîntregirea României	Diana Mandache	44,90

În curs de apariție:

• General C. Găvănescul, *Ocolul Pământului în șapte luni și o zi*
Jurnalul de călătorie al Principelui Carol ♦ India
• Nicolae Kretzulescu, *Amintiri istorice*
• Dimitrie R. Rosetti (Max), *Trotuarul Bucureștiului. Tipuri și impresii*
• Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*
• Alecu Cantacuzino, *Serile de toamnă la țară*
• Radu D. Rosetti, *Note de călătorie*
• Anna de Noailles, *Cartea vieții mele*
• Dimitrie Ralet, *Suvenire și impresii de călătorie*
• Paharnicul Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei.*
Amintiri și note contimporane
• C. Sandu-Aldea, *Un duel*

Pentru comenzi şi informaţii, contactaţi:
GRUPUL EDITORIAL CORINT
Departamentul de Vânzări
Str. Mihai Eminescu nr. 54A, sector 1, Bucureşti, cod poştal 010517
Tel./Fax: 021.319.47.97; 021.319.48.20
Depozit
Calea Plevnei nr. 145, sector 6, Bucureşti, cod poştal 060012
Tel.: 021.310.15.30
E-mail: vanzari@edituracorint.ro
Magazin virtual: www.edituracorint.ro

ISBN: 978-606-793-470-0

Format: 16/54x84;
Coli tipo: 12

Tiparul executat la:
Tipografia REAL
Excelenţa în tipar!

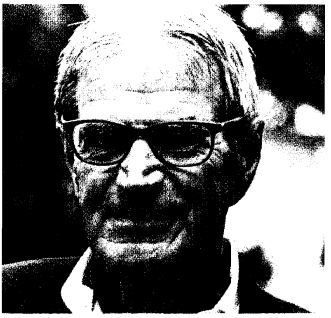

RÜDIGER (RICK) von KRAUS s-a născut în 1948, la Râșnov, ca descendent al unei familii nobile săsești din Transilvania. A studiat limbile germană și engleză la Universitatea din București, după care a plecat din România comunistă. S-a stabilit în SUA în 1976 și a obținut un MBA a Universitatea Rutgers din New Jersey (1977–1981). Și-a fondat, în 1989, propria companie, Addex Incorporated, care produce echipamente pentru reducerea cantității de masă plastică folosită. Din 1989 până în 2015 a fost președinte al Addex Inc., iar în prezent ocupă funcția onorifică de Chairman of the Board.
În ultimii ani s-a dedicat pasiunii din tinerețe pentru cercetarea trecutului și a absolvit un master în istorie la Universitatea Harvard, cu o teză dedicată istoriei familiei sale, în contextul mai larg al istoriei Europei Centrale și de Est. Este membru al American Historical Association și al Jockey Club din România.

Istoria cu blazon este istoria elitelor autentice. Este povestea unei lumi care a strălucit prin stil, prin inteligență, bun-gust și subtilitatea conversației din saloane. Este istoria unor oameni care au fost binecuvântați nu numai cu avere și ranguri, ci și cu patriotism, spirit de sacrificiu și simțul datoriei.

Studii istorice, jurnale, memorii, monografii, evocări, literatură „cu ștaif", reeditări sau mărturii inedite ne vor ajuta să recuperăm istoria dramatică și plină de farmec a vechilor elite românești sau de pe alte meleaguri.

Purtați de dorința de a ne aminti cine suntem, să deschidem vechile cufere rămase de la bunici, să suflăm praful de pe blazon și să-l purtăm, cu mândrie, pe o carte.

Nobili și artizani

„Cercetarea lui Rüdiger von Kraus asupra lungii istorii a familiei lui de sași transilvăneni mi-a revelat felul în care cultura plină de vigoare a unei minorități a putut făuri o viață comunitară, la intersecția mai multor imperii și popoare, Imperiul Habsburgic, Imperiul Otoman, mai apoi Ungaria și România, păstrându-și identitatea și traversând structuri statale succesive și numeroase schimbări economice [...] Suntem în fața unei narațiuni fascinante și instructive."

CHARLES S. MAIER, profesor de istorie la UNIVERSITATEA HARVARD

„Citesc și citesc și nu pot să las cartea din mână. Sunt emoționat că, în preajma sfârșitului vieții, pot încă să aflu așa de multe despre dragul meu Făgăraș, în care unii critici literari au văzut un adevărat Macondo al meu. Admir migala și metoda științifică a autorului, rigurozitatea sa ramificată, care nu scapă din vedere nicio sursă documentară și nicio nuanță a contextului. Jos pălăria sau, mai bine spus, *chapeau*!"

EGINALD SCHLATTNER

Premiul Klein al Universității Harvard,
pentru cea mai bună teză de istorie

Carte recomandată de
Historia

ISBN: 978-606-793-470-0
9 786067 934700
www.edituracorint.ro